

**ЛИСТИ МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ ВАСИЛЯ ПУЦКА
ДО ОТЦЯ ВОЛОДИМИРА ЯРЕМИ (1973–1994)
(з фондів відділу рукописів Львівської національної
наукової бібліотеки України імені В. Стефаника)**

Роман Дзюбан

*канд. іст. наук, старший науковий співробітник відділу рукописів
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8146-1287>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15\(31\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15(31)-13)

Активізація уваги до епістолярної спадщини українських культурних діячів є актуальною як до джерел, що належать до найважливіших наративних документів. Так, проблема публікації епістолярію автора в джерелознавстві, зокрема в біографістиці, має виняткове місце. Мета й завдання публікації – запровадити до наукового обігу та проаналізувати листи одного з найвидатніших українських мистецтвознавців Василя Пуцка (1941 р. н.) до о. Володимира Яреми, в чернецтві – Димитрія (1915–2000), пароха церкви Св. Петра й Павла у Львові, дослідника церковного мистецтва, згодом церковного діяча, патріарха Київського і всієї України Української автокефальної православної церкви. Складено бібліографію його основних праць за 1977–2021 роки.

Ключові слова: *Василь Пуцко, о. Володимир Ярема, мистецтвознавець, ікона, листи.*

Постановка проблеми. Публікація повного збереженого епістолярію особи, а не лише його листів у світовій едиційній практиці зі зрозумілих причин має невелике місце. Здебільшого обмежуються публікацією листів однієї особи до іншої, як у нашому випадку. Важливою проблемою на сьогодні є текстологічна подача, зокрема тут варто, на нашу думку, уникати крайнощів максимального дотримання норм сучасного правопису та виправлення мови адресата. У передачі автографів¹ ми дотримуємося принципів С. Єфремова,

© Дзюбан Р., 2023

¹ Позиція С. Єфремова чітко обґрунтована щодо публікації автографів Т. Шевченка: «Граматика тут може тільки поспувати справу, бо причесавши і причепуривши ніби розчухрані рядки, вона позбавляє писання

водночас виконуючи усі основні археографічні вимоги, відображені у наших останніх публікаціях епістолярію². У коментарях ми використовуємо фрагменти листів В. Пуцка до львівського історика Я. Дашкевича як методологічний чинник при опрацюванні епістолярної спадщини, що розширює деякою мірою сприйняття особи та діяльності автора листів і осмислення його стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед теоретичних праць, присвячених проблемам публікації та вивчення української епістолярної спадщини останнього часу, треба відзначити статтю Жанни Ляхової «Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини» [29]. У невеликій, але вартісній праці дослідниці зуміла стисло відобразити основні етапи становлення української епістології. У досить значному масиві безпосередніх публікацій українського епістолярію за останні роки варто відзначити публікацію листів М. Грушевського у багатотомному виданні його праць та взаємне листування Михайла Грушевського і Мирона Кордуби, яке скрупульозно опрацював Олег Купчинський [1], публікації листів В. Винниченка до українських діячів в опрацюванні Н. Миронець, листи П. Куліша в опрацюванні Олеса Федорука [31], листування Ярослава Дашкевича та Івана Бутича, яке упорядкував Андрій Фелонюк [28], тощо. Серед книг ЛННБ України ім. В. Стефаника Лариса Крушельницька встигла видати лише Перший зошит із задекларованої епістолярної спадщини Я. Пастернака [8].

Однак у досить великому обсязі опублікованої останнім часом епістолярної спадщини українських культурних діячів відсоток опублікованих листів українських митців і мистецтвознавців зовсім незначний. Тут варто згадати коротку характеристику листування відомої мистецтвознавиці Христини Саноцької, яку здійснив М. Нес-тайко [30]. Працівники Дніпровського історичного музею розробили комплексну програму видання епістолярію Дмитра Яворницького, зокрема його листування з мистецтвознавцями [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Василь Григорович Пуцко добре знаний українським мистецтвознавцям та історикам мистецтва. Народився 1941 р. у Глухові – колишній столиці трьох гетьманів і двох малоросійських колегій. З юних років цікавився місцевою старовиною, яку, незважаючи на численні війни і системне

Шевченкового стилю, його власного аромату, обезбарвлює його, робить гладеньким, але не Шевченковим...» [29, с. 81].

² Принципи подачі епістолярію ми окреслили у [2–6].

нищення, все ще зберігає Сумський край. Після закінчення середньої школи здійснював архітектурні обміри церков у Глухівському бюро технічної інвентаризації. Там дізнався про відомого вже тоді Стефана Андрійовича Таранушенка (1889–1976), уродженця Лебедина, який у 1920-х роках, працюючи харківським крайовим інспектором охорони пам'яток культури та природи, також здійснював обміри дерев'яних церков, які на сьогодні майже всі втрачені. Саме Таранушенко попросив В. Пуцка підготувати до друку матеріали про волинський іконопис. Збираючи потрібні матеріали, В. Пуцко зацікавився мистецтвом Волині, зокрема історією її ікони, що незабаром відобразилося у низці статей і стало однією з провідних тем у його подальших дослідженнях³.

У юні роки у Глухові В. Пуцко відвідував студію образотворчого мистецтва («ізо студію») місцевого художника М. Г. Кулішова, що допомогло йому вступити до Інституту живопису, скульптури й архітектури ім. Рєпіна Академії Художеств СРСР у Ленінграді. У 1961–1967 роках студіював там переважно українську архітектуру та період середньовіччя. Одночасно навчався у Ленінградському університеті на філологічному факультеті, де слухав лекції про мову давньоруської перекладної писемності й обрядову поезію, а на історичному факультеті – про мистецтво Візантії.

Від 1966 р. В. Пуцко працював науковим співробітником у Ростово-Ярославському архітектурно-художньому музеї-заповіднику, де займався побудовою нової експозиції у кількох залах, атрибутуючи і вводячи до наукового обігу низку давніх мистецьких творів. Водночас розпочав писати наукові статті.

У 1973 р. В. Пуцко написав перші листи до отця Володимира Яреми, з яким, мабуть, познайомився заочно, одержавши адресу від львів'янина Володимира Вуйцика⁴. Того самого року перебрався до Калуги і почав працювати в Калужському обласному художньому музеї⁵: «...я нещодавно подався до Калужського художнього музею.

³ Див. Додаток: «Основні праці В. Пуцка (1977–2021)».

⁴ Йдеться про Вуйцика Володимира Степановича (1934–2002) – архівіста, реставратора живопису, історика мистецтва, дослідника мистецької спадщини Львова і Галичини. Найбільш відомі праці: «Львівський державний історико-архітектурний заповідник: Екскурсія по місту» (Львів, 1979) та в співавторстві з Романом Липкою «Зустріч зі Львовом : путівник» (Львів, 1987).

⁵ Калужський обласний художній музей (24861, Калуга, вул. Леніна, 104).

Працюю лише кілька днів. Музей дуже бідний за матеріалами, але все ж має кілька непоганих ікон XVI ст., які й доручили мені обробляти. Мене особисто Калуга привабила як зручне місце в своїй позиції до Москви» [11].

Час від часу В. Пуцко навідувався до Москви для праці в багатих тамтешніх бібліотеках й архівах. Там вочевидь зустрівся з визначним мистецтвознавцем Павлом Миколайовичем Жолтовським⁶, який від середини 1920-х років працював науковцем у Художньому музеї м. Харкова під керівництвом С. Таранушенка. У березні 1986 р. В. Пуцко писав до В. Яреми: «З нового року поставив собі завданням розв'язатися з видавничими боргами, а з них самим гнітким є розділ про українське гаптування, бо до середини XVII ст. майже відсутні твори. Гадав, що обійдуться вже без мене, хоч і надто соромно дивитися в очі Жолтовському. Нарешті зустрів старого в грудні в Москві, і з'ясувалося, що писати нікому. От і пишу...» [17]. Згадав і про останню свою зустріч з ним [19].

Отець Володимир Ярема, значно старший від В. Пуцка, на той час вже кілька років був настоятелем церкви Петра й Павла у Львові⁷. Проте їхні зацікавлення збігалися майже до дрібниць. Зокрема,

⁶ *Жолтовський Павло Миколайович* (1904–1986) – родом із села Мислятин Заславського повіту Волинської губернії. Працював у Житомирському краєзнавчому музеї, від 1926 р. – у Художньому музеї м. Харкова. Брав участь у наукових експедиціях. 1932 р. закінчив Київський художній інститут. 1933 р. був заарештований. 1946 р. повернувся в Україну, приїхав до Львова, де працював у Музеї етнографії і художнього промислу, Українському поліграфічному інституті, Львівському відділенні Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН України. Доктор мистецтвознавства з 1981 р.

⁷ *Ярема Володимир Васильович* (Димитрій) (09.12.1915 – 25.02.2000) – патріарх Київський і всієї України Української автокефальної православної церкви. Народився у с. Глідно Березівського повіту на Сяноччині (тепер – с. Глудно, Кросненський повіт, Підкарпатське воєводство, Польща). У другій половині 1920-х років вчився малярства у художника П. Запорожського в Перемишлі. У 1931–1938 роках навчався у художній школі П. Ковжуна у Львові. Також студював теорію музики, сольфеджіо, диригування, засновував хори. Вступив до ОУН. У 1938–1939 роках служив у польській армії. На початку Другої світової війни, в часі німецького нападу на Польщу у 1939 р., потрапив у німецький полон. Після звільнення з табору для військовополонених упродовж 1942–1944 років

о. В. Ярема, як і В. Пуцко, досліджував твори старого церковного іконопису, еволюцію архітектоніки українського іконостаса, архітектуру й декор давньоруського храму. Далеко не завжди В. Пуцко мав можливість відразу публікувати результати досліджень. Часто статті друкував за декілька років після написання і не там, де планував. Ділився з друзями своїми неопублікованими матеріалами, також і думками щодо такої ситуації. Як писав наприкінці грудня 1979 р. до історика Ярослава Дашкевича, тоді працівника Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові: «До новорічних

навчався у Львівській мистецько-промисловій школі під керівництвом М. Осінчука. З благословення митрополита Андрея Шептицького дістав скерування на навчання до семінарії. З квітня 1945 р. на військовій службі в Робітничо-селянській червоній армії, після звільнення деякий час працював у Національному музеї. Після ліквідації УГКЦ, маючи на меті протистояти змосковщенню та знищенню українського православ'я, 10 серпня 1947 р. прийняв священничий сан. Заочно навчався у Ленінградській духовній академії, але був виключений через звинувачення в націоналізмі. У 1947–1958 роках служив у сільських парафіях на заході України. У 1958 р. переведений до Львова, де відправляв службу в Андріївській на Левандівці (1958–1960), П'ятицькій (1960–1965), Преображенській (1965–1969) церквах. З 1969 р. – настоятель церкви Петра і Павла у Львові. На початку 1989 р. звернувся до екзарха Російської православної церкви в Україні митрополита Філарета (Денисенка) із закликом до реабілітації національних церков. 19 серпня 1989 р. разом з о. Іваном Пашулею проголосив вихід Петро-Павлівської парафії м. Львова з-під юрисдикції Московського патріархату і перехід під керівництво митрополита Мстислава (Скрипника), першоієрарха УАПЦ в США. Був ініціатором і активним учасником проведення Помісного собору 6 червня 1990 р., на якому ухвалено статут УАПЦ й обрано її патріарха Мстислава. У серпні 1993 р. за рішенням єпископату прийняв чернечий постриг з іменем Димитрій. 5 вересня 1993 р. висвячений на єпископа Переяславського і Січеславського. 7 вересня 1993 р. Другий помісний собор обрав його патріархом Київським і всієї України (УАПЦ). 14 жовтня 1993 р. у церкві Спаса на Берестові відбулася інтронізація. Патріарх Димитрій відвідав усі єпархії УАПЦ в Україні, а також США і Польщі. Димитрій (Ярема) – автор книги «Дивний світ ікон» (1994), статей на богословську тематику та з історії іконопису. Підготував і подав до друку двотомну монографію з історії іконопису. Наприкінці 1980-х років мешкав у Львові за адресою: вул. Ялівець (бічна Личаківської), дім 11. Помер і похований у спеціально спорудженій каплиці поряд із храмом Свв. Петра і Павла у Львові.

поздоровлень додаю дві невеличких публікації, друкувати які на Україні, як виявляється, ніде. Кілька років лежить в “Археології” стаття “Сінтрон Софії Київської”⁸, але ж чи вийде з друку – про те важко сказати щось певне. А тому й розвідку “Шиферные рельефы парпетов Софии Киевской” подав до Москви⁹. Так що доведеться моїм землякам читати московською мовою» [23]. Різьблені дерев’яні хрести теж входили до широкої сфери зацікавлень В. Пуцка. Надсилаючи у березні 1986 р. В. Яремі світлину великого кипарисового хреста середини XVI ст., який йому подарував С. Таранушенко, пояснював: «Щойно написав про хрест окрему статтю та послав до Західної Німеччини, бо у нас тепер годі шукати редактора, котрий погодився б друкувати розвідку про отаку “во[г]непальну зброю”, перед Ювілеєм. Мені не пощастило побачити хреста в Миколаєвській церкві у Львові. Чи він подібний? Теж варто було б обробити і видати студію» [17], а вже в червні того самого року дякував В. Яремі: «Велика Вам подяка за фотознімки різьбленого хреста з Миколаєвської церкви у Львові. Шкода, якщо цього хреста вкрадено. Це добра афонська робота кінця XVI – початку XVII ст. Металева оправа (срібло чи мідь?) з грецькими написами цього ж часу. Пригадую, що свого часу ми з Вами не знайшли хреста в церкві [...]» [18], а вже в жовтні висловлював радість: «Ви дуже мене втішили повідомленням про знахідку дерев’яних хрестів. Буду вдячний за знімки та розміри» [19]. За три роки, скаржачись на брак часу в листі до Я. Дашкевича, відзначав: «На жаль, дуже короткою виявляється кожна доба. Зокрема, обробляю різьблені дерев’яні хрести. Зрідка трапляються серед них балканські»¹⁰ [26].

Відпустки В. Пуцко проводив у подорожах, часто досить віддалених. Насамперед навідувався до рідного Глухова, де проживала його мати. «Я на кілька тижнів приїхав до Глухова. Тихесенько закінчую тут термінові студії» [10], і наступного 1974 року: «Сердечно вдячний за Вашого листа, але відповідати на нього доводиться з Глухова, куди мене загнала хвороба матері» [12].

⁸ Статтю завершив у 1977 р., вийшла друком лише у 1986 р.

⁹ Під такою назвою стаття вийшла друком лише у 1993 р. Додаток: «Основні праці В. Пуцка (1977–2021)».

¹⁰ Того самого року опубліковано: Пуцко В. Деревянный крест с рельефными изображениями праздников и святых. *Zeitschrift für Balkanologie*. 1989. Bd. 25. S. 76–91.

У 1976 р. відвідав історичний Кринос біля Галича. Враженнями ділився з о. В. Яремою: «Я ще й досі під впливом вражень подорожі в Галич минулого року з таким чудовим гідом як Ви. Вірю, що ще буду мати змогу повернутися туди, та вже не як відвідувач, а як дослідник. Саме там і вирішив писати про ті неприглядні саркофаги, які після Ярослава Пастернака ніхто серйозно не зачіпав. Але поки все це ще наміри» [15]. Книжку Я. Пастернака «Старий Галич» просив роздобути о. Ярему для нього ще у 1975 р. Мабуть, у травні 1976 р. вже тримав її в руках, як свідчить лист про отримання поштового переказу [13], і розпочав студії над «галицькою темою»: «Я вже здобув фотознімки крилоського порталу та його рельєфу Успіння Богородиці. Тепер бракує лише знімка раковини у вітварі» [14]. Однак не мав де публікувати результати своїх досліджень. Згодом признавався у листі до Я. Дашкевича: «Галич на візантійсько-західному перехресті культурних традицій мене здавна цікавив. Це я деякою мірою відбив в розвідках, котрі вже багато років припадають пилюкою в темах різних закордонних часописів» [24].

Це була не єдина зустріч В. Пуцка з о. В. Яремою. Як писав у недатованому різдвяному вітанні: «З пріємністю згадую ті роки, коли мені довелося святкувати разом з Вами це велике свято, що так незабаром повернуло мене в спогади про дитинство, дало можливість зустрітися з ним живущему “в стране далече”...» [9].

Поїздки В. Пуцка дуже часто були пов'язані з конференціями. 1977 р. інформував В. Ярему: «Наприкінці квітня має відбутися візантійська конференція в Москві, де я буду читати доповідь – огляд грецьких ілюмінованих рукописів з новозавітними текстами. А в кінці травня – сімпозіум в Тбілісі (моя доповідь “Скульптурные фрагменты алтарной преграды из Урхви. (О роли византийского образца в грузинской пластике XI в.)”, якщо тільки доведеться читати самому)» [15]. До Москви навідувався часто, не лише на виставки, конференції чи попрацювати в архівах і бібліотеках, а й відвідати книгарні. Але переважно не знаходив потрібної для себе чи В. Яреми літератури. Радянські книгарні «в період розвинутого соціалізму» здебільшого були наповнені політичною та ідеологічною макулатурою. Тому й листи до В. Яреми часто починаються з рядків: «Отримав від Вас кошти, але витратити їх немає на що, бо в московських книгарнях пустеча. Про калузькі вже мовчу», «...вчора повернувся з Москви. Мав надію, що хоча частково використаю Ваші

кошти, які отримав, але нічого путнього в книгарнях немає», «...книжок гідних уваги не видно», «Книгарні стоять майже порожні»...

Часто мандрував і в службових справах: «Останнім часом дуже багато крадуть ікон, і мені вже набридло без кінця складати свої експертні висновки. Цікавлять, звичайно, не ікони, а гроши, які вони коштують. Ось завтра мушу їхати на запрошення аж за Обнинськ. Таки новини серед зими» [16].

З листа до Я. Дашкевича довідуємося, що у 1987 р. В. Пуцко «багато їздив і мало писав». Після Львова, зокрема, їздив до Пермі та в Україну – до Одеси [25]. Як можна судити з недатованого листа В. Пуцка до о. В. Яреми у наступному, 1989 р., йому «довелося багато їздити, чимало хворіти і дуже мало писати» [20].

Через ремонт у музеї 1990 рік виявився для В. Пуцка щедрим на поїздки: «У нашому музеї вже другий рік триває ремонт, і я з такої нагоди пустився їздити на різні наукові конференції. Та так пустився, що від Різдва вже наїздив аж п'ятнадцять з відповідними за тематикою доповідями. Такий ритм дуже виснажує, але зобов'язує хутко викладати на папері думки й цілі концепції, а в іншому разі ніколи б цього не зробив», – писав він отцеві Яремі [22]. Того самого року відвідав Херсон, збирався до Львова на конференцію з доповіддю про ікони Богородиці в Київській Русі [22].

Дуже переймався станом збереження архітектурних пам'яток у тих місцевостях, які вдалося відвідати. Як писав 1990 р.: «У січні тільки використав відпустку за 1988 рік: побував у Ленінграді та Архангельську, а звідти їздив до Холмогор. Позабуті селища, позабуті церкви, і немає кому за них боротися. А будовані вони красиво і міцно. Навіть у такому стані справляють надто сильне враження. Земля перетворилася на пустелю. На острові, де знаходилася оселя батьків Ломоносова, діє косторізна фабрика. Беруться тепер вони й за різьблення хрестів та панагій, але їх виконання цілком байдуже, і, звичайно, без розуміння справи. Чи вийдуть коли люди з духовної пустелі? Поки дуже сумно» [21]. Того самого року побував на Брянщині: «Щойно повернувся я з Брянщини, – писав В. Пуцко до Я. Дашкевича, – трохи поїздив по відірваним від України землям, де вже цілком забули українську мову. Не вірилося, що все це могло статися лише за кілька десятиліть. Стародуб у жалюгідному стані. У Почепі вірним повернули Воскресенський собор з його чудовим іконостасом. У мене виникло бажання написати про споруду та її ікони, і у видавництві на диво легко дійшли порозуміння» [27].

В. Пуцко, а про це свідчить бібліографія його праць, як науковець дуже активний. Писав багато і мав можливість публікувати свої праці не тільки у вітчизняних, а й закордонних виданнях, чого часто були позбавлені дослідники в радянській Україні. «Моє нещастя і моє щастя в тому, що я працюю сам по собі: не все добре знаю, що де робиться, але зате не мушу свої дії та погляди, думки узгоджувати з чиймись», – признавався він отцеві Яремі. «Мене вже давно не турбує те, хто і як сприймає мої роботи і мою особу. Що я пишу і для чого, – про це слід писати окрему роботу. А хто має очі, – той і так побачить. На Україні не друкують автора з далекої Московщини. А якби я потрапив на Україну, – то не друкували б навіть і там, де друкують досі» [18].

В. Пуцко завжди в русі. Намагається «щось робити, аби не дурно жити життя», і, як бачимо за результатами його праці, це йому вдається й досі.

* * *

Листи, які можна датувати, охоплюють понад двадцятилітній відрізок часу – від травня 1973 р. до жовтня 1994 р. Хоча, як можна судити з недатованих вітальних листівок, взаємне спілкування В. Пуцка з о. В. Яремою тривало й надалі.

Увазі читача пропонуємо 54 листи, які розміщено за хронологією. Можливо, не завжди вона збережена, оскільки певна кількість листів недатована (їх ми подаємо в кінці). Час і місце написання листів, які встановлено за змістом, подаємо у квадратних дужках. Розкриті скорочення, пропущені літери також подаємо у квадратних дужках. Особливості лексики В. Пуцка, місцями граматично не зовсім правильні, залишаємо без змін. До листа від 1 травня 1975 р. долучено бібліографію праць В. Пуцка за 1966–1976 роки, яку ми доповнили і подали у Додатку: «Основні праці В. Пуцка (1977–2021)». У легенді інформуємо про оригінал листа і спосіб його відтворення (рукопис, машинопис), а також опис поштівків і листівок, оскільки вони викликають філокартичний інтерес¹¹.

¹¹ З комплексу листів вилучено вітальні епістоли: лист від 28 липня 1981 р., [Калуга], поштівку [писану перед Великоднем 1982 р., Калуга], поштівку від 1 травня 1986 р., [Калуга], листівки: від 1 січня 1987 р., [Калуга], від 1 січня 1988 р., [Калуга], від 28 липня 1988 р., [Калуга], [з кінця 1990 р. – початку 1991 р., Калуга] і три недатовані [Калуга] поштівки 1977 р. випуску як малоінформативні.

У підрядкових примітках поміщено короткі біографічні довідки про осіб, яких згадано у листах. Відсутні біографічні відомості про осіб, щодо яких не вдалося знайти відомостей, а також тих, які згадані лише як автори праць. У примітках також уточнено деякі публікації, про які йдеться в листах.

Висновки. Листи В. Пуцка до о. В. Яреми проаналізовано за тематично-біографічним принципом, що висвітлює наукові зацікавлення обох кореспондентів. Для цього використано також листи В. Пуцка до львівського історика Я. Дашкевича, які зберігаються у Меморіальній бібліотеці-архіві Я. Дашкевича у Львові, за доступ до яких (ще не впорядкованих) висловлюємо подяку п. Галині Сварник. В. Пуцко, який левову частку життя прожив за межами України, все-таки зробив значний внесок у розвиток вітчизняного мистецтвознавства. Представлений епістолярій В. Пуцка, сподіваємося, стане важливим компонентом при вивченні розвитку національного мистецтвознавства пізнього радянського та початкового періоду відновлення української незалежності.

1

23 травня 1973, Ростов-Ярославський

Ростов-Ярославський,
23.V.73 р.

Вельмишановний о. Володимире!

Одержавши листа від В. Вуйцика, я надіслав Вашу адресу негайно Є. О. Карманову¹², і коли остаточно з'ясується питання з складанням збірника М. Д. Успенського¹³, Ви одержите офіційне запрошення. Щодо Вашого

¹² *Карманов Євгеній Олексійович* (1927–1998) – богослов, співробітник «Журнала Московской Патриархии». Співорганізатор видання «Богословские труды». Коректор першої радянської російської Біблії (1956 р.) та іншої церковної літератури. Бібліофіл. Автор спогадів.

¹³ *Успенський Микола Дмитрович* (1900–1987) – історик церкви, дослідник давньоруського церковного та співочого мистецтва, літургіст і музикант; професор Ленінградської консерваторії та Ленінградської духовної академії. В. Пуцко написав про нього спогади: «Большой человек... Целая эпоха»: Воспоминания о профессоре Н. Д. Успенском. *София* (Великий Новгород). 2000. № 4. С. 31–35.

дослідження про Акафіст, то, гадаю, Ви маєте можливість вмістити його в «Богословських трудах». Якщо вдасться мені в короткий час замовити мікроплівку статті Ц[ветана] Грозданова¹⁴ (в «Зборнику Радојчића¹⁵»), то надішлю її, а ні – так доведеться відправити сам збірник. Не пам’ятаю, чи вказав я в листі до Вуйцика ще таку статтю: Robert Mathiesen. Nota sul genere acatisto e sulla letteratura agiografica slava ecclesistica nel XIV e XV secolo, “Ricerche slavistiche”, vol. 13, Roma, 1965, p. 57–63 (можу також замовити плівку).

Колись мені довелося проглянути Вашу студію про ротонди в околиці Перемишля¹⁶. Користуючись нагодою, сповіщаю, що з нових праць з цього питання нещодавно вийшли: 1) Molnár-Gervers Vera. Magyarország középkori rotund[ái], Budapest, 1972; 2) Josef Poulík. Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. – Monumenta archeologica, XII, Praha, 1963 (видно, Вам відома); 3) A. Ruttkay. Výskum [v]časnostredovekého ope[v]neného sídla [v] Ducovom, okr[es] Trnava. – Archeologické rozhledy, XXIV, 1972, str. 130–139.

Прийміть мої кращі Вам побажання.

З повагою до Вас.

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 1.
Оригінал, рукопис.

2

3 червня 1973, [Ростов-Ярославський]

Вельмишановний о. Володимире!

Посилаю Вам збірник на пошану Светозара Радојчића. Користуватися ним можете стільки, скільки Вам стане потрібним. Моя приятелька в Ростові має примірник, і ним я завжди маю змогу користуватися, якщо виникнуть якісь питання.

Плівку замітки з питання вивчення акафисту вже замовив. На днях одержу і вишлю.

¹⁴ Грозданов Цветан (1936–2018) – історик мистецтва з Македонії.

¹⁵ Йдеться про «Зборник Светозара Радојчића» (Београд, 1969) на пошану сербського історика мистецтва Радојчића Светозара (1909–1978).

¹⁶ Див.: Ярема В. Кам’яні свідки місіонерської діяльності слов’янських апостолів. *Православний вісник*. 1971. № 1. С. 28–32.

Пишу поспішаючи, а тому відповідь на Вашого ласкавого листа дам окремою поштою.

Прийміть мої кращі Вам
побажання.

З глибокою пошаною
Василь Пуцко

3.VI.73 р.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир
Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 2.
Оригінал, рукопис.

3

20 червня 1973, Глухів

Глухів,
20.VI.73 р.

Вельмишановний о. Володимире!

Пробачте, що затримав відповідь. Перед від'їздом встиг лише послати Вам Збірника Радойчича, а плівку посилаю зараз з цим листом.

Я кілька разів перечитав Вашого листа. Гадаю, що лежати в новому «Православному віснику», (до речі, львівське видання було цікавіше), Вашим статтям нічого. Треба їх потрохи «розпихувати» по різних міжнародним виданням. «Іконописні майстерні в Західних областях України» за тематикою, на мій погляд, може знайти місце на сторінка[x] польського «Бюлетеня історії штуки». Якщо Вам потрібна буде допомога, зверніться до проф. Андрія Вітольдовича Поппе¹⁷, від мого імені (Dr. Andrzej Poppe, Warszawa, Spasowskiego, 14, m. 3). «Первісні іконостаси в дерев'яних церквах Прикарпаття» дайте російською чи якоюсь європейською мовою в “Revue Romaine d’Histoire de l’Art (Série art plastique)”. При Вашій згоді, текст потрібно переслати окремими листами (по 3–4 аркуша в пакеті, рекомендованою поштою), а малюнки окремо – по адресі: Dr. Sorin Ulea. Institut de istoria artei. Calea Victoreiei Nr. 196, Bucuresti 1. «Західнослов'янські православні святі» повинні зацікавити в Чехословаччині. Домовьтеся з прот[оіереєм] о. Павлом Алешем¹⁸ (Pavel Aleš. Chudobin 72, u Litovle, ČSSR).

¹⁷ *Поппе Анджей* (1926–2019) – польський історик-медієвіст, перекладач.

¹⁸ *Алеш Павел* (1935 р. н.) – протоіерей, доктор богослів'я, професор церковної історії, директор канцелярії єпархіального управління Оломоуцько-Брнонської дієцезії, член Митрополичої ради Православної церкви Чеських земель і Словаччини. Автор багатьох науково-популярних статей (бл. 400) про св. Мефодія, архієпископа Великої Моравії, про історію автокефалії Православної церкви

Він керує кількома виданнями. Гонорара вони не платять, а друкують такі матеріали охоче. Студію ж про Акафіст, видно, доведеться влаштувати в «Богословских трудах». Я можу на цей предмет переговорити з членом редколегії архієп[ископом] Пителимом¹⁹. Що стосується статті «Церква Різдва Христового в Галичі», то поки що погано уявляю де б її можна було влаштувати, але сподіваюся, що трапиться який-небудь збірник. Якщо Вам в цьому пляні потрібна буде будь-яка допомога, я завжди радий Вам її надати, в міру своїх сил.

Мені невідомо, чи працює хто серйозно над вивченням українського мистецтва крім Львова. У Києві панує самодіяльність в мистецтвознавстві, та й то не кращого рівня. Наприкінці цього року вийде моя розгромна рецензія на нарис Логвина про Софію²⁰. Можна було б й промовчати це позорище для дохтура мистецтвознавства, якби цей «твір» не закривав шлях до вивчення пам'ятки іншим. Ось це то й спонукало мене спробувати визначити рівень видання та ступеню вивчення св. Софії.

Я на кілька тижнів приїхав до Глухова. Тихесенько закінчую тут термінові студії, з яких «Летописная статья 6664 года о Нифонте Новгородском» в липні повинна вже бути у друку.

До речі зараз в Історичному музеї в Москві чудова виставка сербського гаптування XIV–XIX вв. Була виставка ікон з Ростова, Переславлія, Угліча.

Волив би Вас спитати, чи практично доступні для виготовлення ксерокопій у Львові деякі роботи Ів[ана] Огієнка²¹ з мовознавства та деякі статті друковані в «Записках Чина св. Василя Великого». В першу чергу мене цікавить стаття Заїкіна про Стефана Печерського – єпископа Володимирського²², яка мені залишається неприступною.

в Чехословаччині та ін. В. Ярема тоді не наважився потурбувати П. Алеша. Лише 22 вересня 1978 р. П. Алеш сам написав листа о. В. Яремі, отримавши його домашню адресу від Василя Пуцка (ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Від. рукоп. Ф. 344 (Ярема В. В.). Оп. 2. Спр. 17. Арк. 1).

¹⁹ Пітірім (Костянтин Володимирович Нечасв) (1926–2003) – єпископ Російської православної церкви (РПЦ), митрополит Волоколамський і Юр'євський.

²⁰ Йдеться про рецензію «Об издании Софии Киевской» (*Искусство*. 1973. № 12. С. 68–71) на альбом «Софія Київська» (Київ, 1971) відомого мистецтвознавця Логвина Григорія Никоновича (1910–2001).

²¹ Огієнко Іван Іванович (1882–1972) – видатний український історик, мовознавець, літератор, громадсько-політичний і церковний діяч. Міністр освіти та ісповідань УНР, митрополит Української автокефальної церкви.

²² Йдеться про статтю «Преподобний Стефан, єпископ Володимирський і Галицький та його відношення до зєдинення Руської (Української) Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI віку» (*Записки Чину Св. Василя Великого*. 1928. Т. 3, № 1–2. С. 190–203) українського історика В'ячеслава Михайловича Заїкіна (1896–1941).

Пишіть мені на ростовську адресу.

З глибокою пошаною

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 3–3 зв.
Оригінал, рукопис.

4

8 серпня 1973, Калуга

Вельмишановний о. Володимире!

Дуже винний я перед Вам[и], бо довгий час не мав можливості написати відповідь на Вашого ласкавого листа, подякувати за чудову статтю Заїкина про Стефана Печерного та повідомити про одержання Збірника Радойчича та 30 крб. Останні прагнутиму використати на придбання потрібних Вам видань. До речі, чи хотіли б Ви мати власний примірник Збірника Радойчича?

Книгу про моравські ротонди я ще не одержав. Почекаю кілька тижнів, і, якщо не потрапить до моїх рук, замовлю в бібліотеці ім. Леніна в Москві.

Як Ви бачите з адреси на конверті цього листа, я нещодавно подався до Калузського художнього музею. Працюю лише кілька днів. Музей дуже бідний за матеріалами, але все ж має кілька непоганих ікон XVI ст., які й доручили мені обробляти. Мене особисто Калуга привабила як зручне місце в своїй позиції до Москви. Пошту можна адресувати на музей (листи), а видання та бандеролі (якщо трапиться) краще посилати на стару адресу в Ростов. Прошу Вас скласти реєстр потрібних Вам книг: може щось зустрінеться і в наших палестинах.

З Вашої ласки посылаю Вам перелік статей, яких би бажалося мати копії. Шукати ці матеріали в Москві ніде.

Поки що я ще не здійснив свій переїзд остаточно, і тому важко щось робити. Єдине, що можливе в цих тимчасових обставинах – це працювати кілька годин в музеї (з 9 до 11³⁰) над власними темами.

Прошу пробачення за таку, з великим запізненням відповідь.

З глибокою пошаною

Ваш Василь Пуцко

8.VIII.73 р.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 4.
Оригінал, рукопис.

23 грудня 1973, Калуга

Вельмишановний о. Володимире!

Надто Вам вдячний за фотокопії статей В. Заїкина²³, Холодного²⁴ та Томашівського²⁵. Вони потрапили до мене своєчасно, але я, маючи надію послати Вам книгу про ротонди, все чекав слухного часу. Та й досі моє замовлення залишається невиконаним, а в Москві в Бібліотеці Леніна це видання відсутнє. Можливо, що воно є випуском в якійсь серії, яку встановити

²³ [На двох окремих картках рукою В. Яреми]:

В. М. Заїкин. Апостол слов'ян

св. Адальберт на Русі.

– «Поступ», X, № 11–12, Львів, 1930,

стор. 222–234.

В. М. Заїкин. Русь, Україна і Великоросія.

– «Дзвони», Львів, 1931, № 2, с. 122–126;

№ 3, с. 206–211.

С. Томашівський. Предтеча Ісидора Петро

Акеревич, незнаний митрополит руський

(1241–1245) – Записки чина св. Василя

Великого, т. 2. Жовква, ч. 3–4, стор. 221–313.

П. Холодний. Спітрахіль XVII віку

з церкви с. Вольсвин. Записки

чина св. Василя Великого, т. II,

Жовква, 1927, стор. 158–160.

В. Заїкин. Християнство на Україні за

часів князя Ярополка I (969–979)

– Записки чина св. Василя Великого,

т. III, ч. 1–2, стор. 1–39; ч. 3–4, стор. 377–402.

W. Zajikin. Chrześcijaństwo w Europie

Wschodniej od czasów apostołskich do

księcia Igora Starego. Warszawa, 1926.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир

Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 6–7.

Оригінал, рукопис.

²⁴ *Холодний Петро, старший* (1876–1930) – український художник. Родом з Переяслава. Співорганізатор «Організації українських пластиків». За Центральної Ради працював у секретаріаті народної освіти, за Директорії – міністр освіти. У 1922 р. переїхав до Львова. Очолював Гурток діячів українського мистецтва. Автор вітражів, настінних розписів, проєктів килимів. Помер у Варшаві.

²⁵ *Томашівський Степан Теодорович* (1875–1930) – український історик, публіцист і політик. Дослідник історії козацтва.

не так просто. Вирішив замовити по МБА²⁶; в такому разі хоча плівку можна виготовити.

Послав Вам дві болгарських книжки, гадаючи, що стануть в пригоді.

Останні півтора місяця довелося цілком подарувати темі «Оклад русской литургической книги XIV–XVII вв.»²⁷ для Сімпозиума в Белграді по вивченню книжкових шат та палітурок.

Дуже радий буду мати Вашу статтю про прикарпатські іконостаси²⁸. Зараз всю пошту можна адресувати вже на Калугу. Місто мені подобається, і я маю надію затриматися тут на більш-менш довгий час.

Стаття Заїкина справила на те враження, на яке я розраховував. Очевідно, авторові слід було обмежитися тими матеріалами, які відносяться до його теми, а він такого накрутив навколо, що дослідження скоріш нагадує шкільний твір. Але матеріал все ж одмінно цікавий, і я дуже Вам вдячний за Вашу ласку. В майбутньому можна не робити відбитки, а обмежуватися плівкою, бо відбитки потребують великих грошових витрат.

Вітаю Вас з наступними Новим Роком

і святом Різдва Христового

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 5.
Оригінал, рукопис.

6

16 лютого 1974, [Калуга]

16.ІІ.74 р.

Вельмишановний о. Володимире!

Посилаю Вам дві книжки «Польського мистецтва» та збірник на пошану В. М. Лазарева²⁹. Мабуть будуть ці видання Вам у пригоді. Не впевнений, що вони є у вільному стані у Львові.

²⁶ Тобто через міжбібліотечний абонемент.

²⁷ Статтю опубліковано в «Зборник музеја применъне уметности», св. 18. Београд, 1974. С. 13–32.

²⁸ Очевидно, йдеться про статтю: Ярема В. Традиції і нововведення у побудові іконостасів XVII та XVIII століть у західних областях України. *Православний вісник*. 1961. № 5–6. С. 177–190.

²⁹ *Лазарев Віктор Микитович (1897–1976)* – російський мистецтвознавець. Йдеться про: Византия, южные славяне и древняя Русь. Западная Европа. *Искусство и культура* : сб. статей в честь В. Н. Лазарева. Москва : Наука, 1973. 592 с. : ил.

В Москві зараз улаштовано невелику, але досить цікаву виставку ікон з приватних збірок (в Музеї Рубльова).

Я тільки що закінчив невелику студію «Деякі зауваження про розписи Успенського собору у Володимирі. (До іконографії “Страшного Суду”)»³⁰. Де буду друкувати – поки ще не знаю.

Побачило світла кілька моїх статей, як тільки одержу відбітки – негайно пошлю.

Про малярську монографію поки ніякої чутки. Все чекаю і вимушую чекати Вас...

Прийміть мої кращі Вам побажання.

Ваш Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2, Спр. 111. Арк. 8.
Оригінал, рукопис.

7

31 березня 1974, [Калуга]

31.3.74 р.

Вельмишановний о. Володимир!

Якось я Вам послав примірники книги з історії мистецтва передроманських й романських часів (2 томи) й Збірник на пошану В. Н. Лазарева, а пізніш – відбиток власної статті в “Byzantinoslavica”. Чи одержали Ви все це?

Почуваю себе винним, що своєчасно поряд з цим не написав листа. Був якійсь дуже неспокійний час: то терміново писав роботи, то нахлинули на нас школяри.

Не пам’ятаю, чи сповіщав Вас, що в квітні в Третьяковській галереї має відкритися вистава ікон домонгольської доби. В червні відбудеться конференція. Я повинен читати на ній доповідь «Візантійські й західні тенденції в руському іконопису домонгольської доби». Тема велика, а часу не дуже багато.

Мадярська книжка все ще мені неприступна...

Прийміть мої кращі Вам побажання.

Ваш

Василь Пуцко

³⁰ Пуцко В. Некоторые замечания о росписях Успенского собора во Владимире (к иконографии Страшного суда). *Древнерусское искусство XV–XVII вв.* : сб. статей. Москва, 1981. С. 118–127.

Р. S! Зі збірником на пошану М. Д. Успенського редактори «переграли»: вирішили не запрошувати закордонних вчених: мов, обійдемося своїми силами. Так що, виходить, буде надія на нас з Вами.

В. П.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 9.
Оригінал, рукопис.

8

5 травня 1974, [Калуга]

Вельмишановний о. Володимире!

Дублета цього збірника має моя дружина. Це дає мені змогу передати Вам свого примірника, одержання якого прошу підтвердити повідомленням.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 10.
Оригінал, рукопис.

9

9 вересня 1974, Глухів

Глухів, 9 вересня, р. 1974.

Вельмишановний о. Володимир!

Сердечно вдячний за Вашого листа, але відповідати на нього доводиться з Глухова, куди мене загнала хвороба матері. Хочеться сподіватися, що все стане гаразд, а поки що тяжко...

Гадаю, що Ви встигли повернутися до Львова. Радий, що маєте польське видання про ротонди. Мені воно поки що неприступне. Щоправда все одно зараз не дійшли б до нього руки. Останнім часом встиг лише написати вчорні статтю «Луцкая икона Богоматери и пам'ятники волинского искусства XIV – начала XVI вв.». Ікону, що зараз в Музеї у Києві я датую не XIII–XIV ст., а другою половиною XV ст. і вважаю її виконаною на московський зразок. Мені хотілося б за цією нагодою зробити спробу встановити коло волинських пам'яток вказаної доби (іконопису й книгописного мистецтва). До них я відношу: 1) Євангеліє в Пушкінському домі (XIV ст.); 2) Пандекти Антіоха у Львові; 3) Луцьке Євангеліє; 4) «Нерукотворний Спас»; 5) «Параскева», а також 6) «Богородиця» – всі в картинній

галереї у Львові, 7) ікона Богоматері в Харкові (Одигітрія) 8) друга ікона з подібним зображенням, що зберігалася там же (мені відома по знімку П. М. Жолтовського). Можливо, що з рукописів дещо вдасться долучити, а з іншого я можу поки що додати лише «Преображіння» в Музеї українського мистецтва у Львові. Відомо Вам щось мною не враховане?

До Волині, можна сказати, я звернувся цілком випадково. Стефан Андрийович Таранушенко попросив мене підготувати до видання його матеріали по волинському іконопису, які склалися з анотованих контрольних відбитків речей колишнього Волинського єпархіального древлесховища. Міркували, що напишу коротенький вступ, та й годі. Та в дійсності все вийшло не так. Мені захотілося трішки більш знати про мистецтво Волині. І поки збирав потрібні матеріали, виникла стаття «Похвала князю Влади миру Васильковичу как источник для изучения искусства Волини XIII века» (друкується в Польщі)³¹, потім майже підготував до друку й супроводив коротким нарисом матеріали про ікону Миколи Мілецького³², зараз – ось названа стаття про Луцьку ікону Богоматері. На черзі стоїть те, задля чого все це робилося. Та дехто вже зараз «підбиває» налягти на працю про волинський іконопис взагалі. Але я думаю, що по-перш треба пустити ці окремі студії, врахувати критичні зауваження, потім добре обстежити Волинь, і лише після цього вже стане можливим братися за цю «неспокійну» тему. А ще б краще було, коли б взявся за неї хтось інший, для кого Волинь поруч.

В жовтні має відбутися конференція по домонгольському мистецтву в Третьяковській галереї. Чи встигну підготувати доповідь – тепер вже важко сказати впевнено.

Дещо з видань маю Вам послати після повернення в Калугу.

Прийміть мої кращі Вам побажання.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 11–11 зв.
Оригінал, рукопис.

³¹ Пуцко В. Pochwała księcia Włodzimerza Wasilkowicza jako źródło do studiów nad sztuką Wołynia w XIII wieku. *Slavia orientalis*. Rok XXIV. 1975. S. 307–317.

³² Пуцко В. Ікона св. Миколая Мілецького сучавського маляра Григорія Босиковича. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1998. Т. 236 : Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. С. 373–397.

18 листопада 1974, [Калуга]

18.XI – 74.

Вельмишановний о. Володимир!

Дякую за Вашого листа, якого одержав сьогодні. Зверніть, будьте ласка, увагу на те, що наш музей не краєзнавчий, а художній. Бо трапляється, що Ваша кореспонденція потрапляє до іншого музею.

Вельми вдячний Вам за відповідь на мої питання. Обидві ікони з Волині, про які Ви згадуєте, мені відомі. Та, яка зберігається зараз у Львові, на мою думку, виконана десь у першій половині XVI ст. Що ж стосується тієї, що зараз у Києві, то, як я доводжу в своїй студії, це твір другої половини XV ст., до того ж з посиленням впливом московського зразка. Деякі архаїзовані риси ікони з Луцька (особливо обличчя Богоматері) давали ґрунт датувати її як можна тільки раніше. Але наявність паралелей серед північних ікон (до речі її можна за стилем порівняти з деісусною іконою Богородиці з Києва), скоріш вказують на останні десятиріччя XV ст. Як це мені вдалося це довести, питатиму Вас тоді, коли Ви ознайомитесь з мою студією.

Послав Вам книжки, і ось посилаю каталоги виставки новгородського іконопису в Ленінграді. Ваше відправлення ще не дійшло.

Конференція в Москві з питань вивчення домонгольського живопису пройшла не досить вдало. Доповіді переважно були нецікаві за своїм змістом і дуже низького наукового рівня. Особисто я читав дві доповіді: 1) «Візантійські й західні тенденції в руському іконопису XII–XIII ст.» й 2) «Київський художник XI віку Алімпій Печерський (за сказанням Полікарпа і даними археологічних дослідів)». Останній пройшов досить бурхливо.

Дружина кланяється Вам.

Прийміть мої кращі Вам побажання.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 12.
Оригінал, рукопис.

2 грудня 1974, [Калуга]

Вельмишановний о. Володимир!

Стверджую одержання переказу і одноразово сповіщаю, що статтю Р[омуальда] Бискупського³³ в свій час одержав. Відповідаючи Вам попереднього разу, думав, що мова йде про якусь іншу працю. Не знаючи ще поки про призначення переказу, шукатиму для Вас щось пристойне. А зараз посилаю ось цю книжку. Звичайно, вона Вам не скаже нічого нового, та, гадаю, й таке мати іноді варто, як приклад розуміння мистецтва сьогодні та форм його пропаганди (Рубльов поряд з Пушкіним!).

Ваш

Василь Пуцко

2.XII – 74 р.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 13.
Оригінал, рукопис.

1 травня 1975, Малоярославець

Малоярославець,

1.V. р. 1975.

Вельмишановний о. Володимир!

Одержав своєчасно Вашого листа й переказ, та використати його своєчасно не вдалося, бо з книжок придатних для справи не зустрічається майже нічого. Те, що встиг зібрати, перешлю Вам в найближчий тиждень, а також відбиток своєї статті.

У нас в музеї в цьому році безліч всяких виставок. Трапляються й цікаві. Наприкінці року сподіваюся показати малюнки старих європейських майстрів. Дуже затримавсь з роботою над дослідом «Изборник 1073 года и русские иллюминированные рукописи XI – начала XII века».

Пишу Вам з Малоярославця, куди зник на сьогоднішній день, завтра працюю, а ввечері від'їжджаємо з Мариною до Ярославля, на пасхальні дні, де будемо святкувати разом з митрополитом Іоаном³⁴.

³³ *Бискупський (Біскупський) Ромуальд* (1935–2008) – мистецтвознавець, дослідник давнього українського мистецтва, зокрема ікон. Проживав у Сяноку (Польща).

³⁴ Митрополит *Іоан (Костянтин Миколайович Вендланд)*; 1909, Санкт-Петербург – 1989, Ярославль) – єпископ Російської православної церкви; церковний історик, учений-геолог. Народився у дворянській сім'ї. У 1967 р. призначений митрополитом Ярославським і Ростовським. Автор праць із церковної історії.

Докладніше про справи писатиму пізніше.

Христос воскрес!

Ваш.

Василь Пуцко.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 14.
Оригінал, рукопис.

13

[Кінець грудня 1975, Калуґа]

Вельмишановний о. Володимир!

Вітаємо Вас з наступними святами Різдва Христового та Новим 1976 роком. Бажаємо Вам міцного здоров'я, сил, успіхів в різних галузях Вашої діяльності.

На жаль, не можу зазначити, що минулий рік став для мене щасливим. По-перше, смерть матері, а по-друге зв'язані з цією подією інші серйозно гальмували роботу. Ось тільки зараз намагаюся дещо зробити. Цим прошу Вас пояснити й мою надто довгу мовчанку, а не чимсь іншим. В січні мають побачити світло праця Стефана Андрійовича Таранушенка про український іконостас³⁵ та моя про переддвітарні огорожі³⁶. Ви неодмінно будете своєчасно їх мати. Опинився у нас дублет книжки Б. Едінґа про Ростов Великий³⁷. Подивився я: гарна книжка, і вирішив вам послати. А ось мене цікавить «Старий Галич» Я. Пастернака³⁸. Дуже рідка книжка. Вуйцик її не знайшов. Може Вам пощастить?

Збиралися до Львова. Можливо вибиремося.

Ваш Василь Пуцко.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 19.
Оригінал, рукопис. Поштівка: «ВЕЛИКО
ТЪРНОВО-изглед... Снимка Ю. Томанов».

³⁵ Йдеться про публікацію: Таранушенко С. О українском іконостасу XVII и XVIII века. *Зборник за ликовне уметности*. Нови Сад, 1975. Кн. 11. С. 111–145.

³⁶ Пуцко В. Царские врата из Кривецкого погоста (К истории алтарной преграды на Руси). *Зборник за ликовне уметности*. Нови Сад, 1975. Кн. 11. С. 53–78.

³⁷ Эдинг Б. фон. Ростов Великий. Углич: Памятники художественной старины. Москва : изд. И. Кнебель, [1914]. 198, [2] с., с ил.

³⁸ Йдеться про прижиттєве видання і бібліографічну рідкість відомого українського археолога *Ярослава Івановича Пастернака* (1892–1969): Старий Галич: археологічно-історичні досліді у 1850–1943 рр. Краків ; Львів : Укр. вид-во ; друк. Академії наук, 1944. 238 с. : 16 табл., іл.

Список печатных работ
Пуцко Василия Григорьевича /на 6.XII.1975 г./

1. О восточных влияниях в византийской провинциальной миниатюре XI–XII вв. – Тезисы докладов XII конференции восточного кружка СИТО /Академия художеств СССР/, Л., 1966, стр. 37–38.
2. Благоразумный разбойник в апокрифической литературе в древнерусском изобразительном искусстве. – «Труды Отдела древнерусской литературы», т. XII, 1966, стр. 407–418.
3. Миниатюра “Ο λαρᾶδεισος” в греческом Апостоле 1072 года из собрания библиотеки Московского университета. – “Byzantinoslavica”, т. XXVIII³⁹, 1968, стр. 327–333.
4. Византийский медальон с изображением Георгия-воина. – «Советская археология», 1969, № 2, стр. 217–224.
5. Памятник средневековой сербской живописи в Троице-Сергиевом монастыре. – «Зборник Народног музеја у Београду», св. VI. Београд, 1970, стр. 319–325.
6. Икона «Предста царица» в Московском Кремле. – «Зборник за ликовне уметности», т. 5. Нови Сад, 1969, стр. 59–74.
7. Кивот Теофилакта. – «Зборник музеја примењене уметности», св. 12. Београд, 1969, стр. 69–73.
8. Новгородская ставротека. – “Byzantinoslavica”, т. XXX, 1970, стр. 241–245.
9. Ставротека домонгольского времени. – «Декоративное искусство СССР», 1970, № 8, стр. 53–54.
10. В Ростовском музее. – Там же, 1969, № 9, стр. 48–49.
11. Несколько византийских камней из древнерусских городов. – «Зборник радова Византолошког института», кн. XII. Београд, 1970, стр. 113–137.
12. Deux oeuvres de la gliptique byzantin à Pskov. – “Byzantion”, т. XXIX, Bruxelles, 1970, pp. 164–169.
13. Un relief en stéatite byzantine en musée de Vologda. – “Cahiers archeologiques”. Т. XX, Paris, 1970, pp. 77–79.
14. Два фрагмента константинопольских лицевых рукописей третьей четверти XI в. из собрания ГПБ /греч. 224 и 272/. – «Византийский временник», т. 31, 1971, стр. 121–127.
15. Мариупольский рельеф св. Георгия. – «Зборник радова Византолошког института», кн. XII. Београд, 1971, стр. 212–221.
16. Ростовский потир митрополита Ионы. – «Советская археология», 1971, № 4, стр. 250–255.
17. Каменные иконки и кресты в Ростове-Великом. – “Byzantinoslavica”, т. XXXI, 1971, стр. 86–101.

³⁹ Насправді опубліковано у XXIX томі (випуску) “Byzantinoslavica”.

18. Рец.: Древние сокровища Белоруссии. Текст Г. В. Штыхова и П. Н. Захаренко. Минск, 1971. – «Новый мир», 1971, № 10, стр. 285.
19. Готички путир из Ипатіјевског манастира. – «Зборник музеја применене уметности», св. 15. Београд, 1971, стр. 129–133; то же: Готический путир из Костромы. – «Советское славяноведение», 1974, № 1, стр. 90–95.
20. О двух фигурах на Скеврском реликварии 1293 года. – «Историко-филологический журнал АН Арм. ССР», № 2 /57/, 1972, стр. 274–278.
21. Мнимый крест Параскевы Полоцкой. – «Беларускія старожитнасці». Мінск, 1972, стр. 210–219.
22. К вопросу о происхождении Четвероевангелия 1061 года / ГПБ, греч. 72/. – “Revue des études sud-est européennes”, t. X. București, 1972, pp. 33–41.
23. Un camée byzantin à l’effigie du Précurseur. – “Byzantion”, t. XLII, fasc. 1. Bruxelles, 1972. pp. 107–114.
24. Новое о древнерусском шитье. / Рец.: Н. А. Маясова. Древнерусское шитье. М., 1971/. – «Искусство», 1972, № 11, стр. 67–68.
25. Оков јевангелѣа Фјодора Кошке. – «Зборник музеја применене уметности», св. 16–17. Београд, 1972–73, стр. 7–21.
26. Памятник древнесербской живописи в Московском Кремле. – «Советское славяноведение», 1973, № 2, стр. 68–72.
27. Заметки о ростовской иконописи второй половины XV века. – “Byzantinoslavica”, t. XXXIV, 1973, стр. 199–220.
28. Сербское шитье XIV–XIX вв. – «Декоративное искусство СССР», 1973, № 12, стр. 47–48.
29. Об издании Софии Киевской. / Рец.: София Киевская. Киев, 1971/. – «Искусство», 1973, № 12, стр. 68–71.
30. Рец.: Гравюры Франциска Скорины. – «Помнікі гысторыі і культуры Беларусі», 1973, № 3.
31. Недостатки одного исследования / Рец.: М. С. Кацер. Народное-прикладное искусство Белоруссии. Минск, 1972/. – «Неман», 1973, № 11, стр. 178–182 /вместе с Г. Лебедевым и Г. Штыховым/.
32. Греческая надпись из Воиня. – «Нумизматика и эпиграфика», вып. XI, 1974, стр. 209–214.
33. Вислая печать Владимира Мономаха. – «Нумизматика и сфрагистика», вып. 5, Киев, 1974, стр. 96–99.
34. Оклад русской литургической книги XIV–XVII веков. – «Зборник музеја применене уметности», св. 18. Београд, 1974, стр. 13–32.
35. Saint Pantaléimon, icône à l’encaustique. – “Byzantion”, t. XLIII, Bruxelles, 1974, pp. 181–194.
36. Рец.: З. А. Лапковская. Прикладное искусство средних веков в Государственном Эрмитаже. – «Советская археология», 1974, № 3, стр. 293–297.

37. Рец.: К. Г. Мачабели. Серебряные фиалы из Армазисхеви. Тбилиси, 1970. – «Вестник древней истории», 1974, № 2, стр. 192–194.
38. Рец.: П. М. Жолтовський. Художні лиття на Україні XIV–XVIII ст. Київ, 1973. – «Декоративное искусство СССР», 1974, № 7, стр. 54.
39. Две палеологовские иконы в Москве. – «Зборник радова Византолошког института», кн. XVI. Београд, 1975, стр. 203–213.
40. Древнерусские стенописи и их изучение. / Рец.: В. Н. Лазарев. Древнерусские мозаики и фрески. М., 1973/. – «Искусство», 1975, № 6, стр. 68–71.
41. Античные мотивы в гомилиях Григория Назианзина и их отзвуки в византийской иллюстрации. – В кн. «Античность и Византия». М., 1975, стр. 326–339.
42. Проблемы научно-исследовательской работы в периферийных музеях. – В сб. «Научно-исследовательская работа в художественных музеях», ч. 1. М., 1975, стр. 42–59.
43. Н. Собинкова, В. Собинков. Каталог выставки /со вступительной статьей/. Калуга, 1975.
44. Les problemes del'origines et de datation de coup en argente provenant Vilgordt. – “Revue des etudes armeniennes”, t. X. Paris, 1975.
45. Die zweiseitige Kamee in der Walters Art Gallery in Baltimore. – “Beitrag zur Kunst des Mittelalters. Festschrift für Hans Wentzel zum 60. Geburtstag”. Berlin, 1974, SS. 173–179.
46. Pochwała księcia Włodzimerza Wasilkowicza jako źródło do studiów nad sztuką Wołynia w XIII wieku. – “Slavia orientalis”, r. XXIV, 1975, s. 307–317.
47. Zwei Denkmäler der Rostover Ikonenmalerei des 16. Jahrhunderts. – “Forschungen zur osteuropäischen Geschichte”, Bd. 21. Berlin, 1975, SS. 7–16 /вместе с М. Н. Пуцко/.
48. Киевский художник XI века Алимпий Печерский. /По сказанию Поликарпа и данным археологических исследований/. “Wiener slavistisches Jahrbuch”, Bd. 22, 1976.
49. Царские врата из Кривецкого погоста. /К истории алтарной преграды на Руси/. – «Зборник за ликовне уметности», т. 11. Нови Сад, 1975.
50. Икона Богоматери Агиосоритиссы. – «Зборник Народног музеја у Београду», св. VIII. Београд, 1975.
51. Ростовское серебряное дело XVII века. – «Зборник музеја применъне уметности», св. 19. Београд, 1975.
52. Приделы Кирилловской церкви в Киеве. – «Зборник Народног музеја у Београду», св. IX /в печати/⁴⁰.

⁴⁰ Пуцко В. Г. Приделы Кирилловской церкви в Киеве. *Зборник Народног музеја*. Београд, 1979, IX–X. С. 243–255.

53. Краснофонная икона апостола Фомы. – «Сообщения Гос. Русского музея» /в печати/.
54. «Златница» Иоасафа Лазаревича. – «Нумизматика и сфрагистика», 6, /в печати/.
55. Некоторые замечания о росписях Успенского собора во Владимире. – Сборн. Музея древнерусского искусства им. Андрея Рублева, вып. 1 /в печати/⁴¹.
56. Вокруг атрибуционных проблем. – «Художник». 1976, № 5⁴².

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 15–18.
Копія, машинопис.

14

6 травня 1976, [Калуга]

Вельмишановний о. Володимире,

прошу Вас прийняти мої поздоровлення на цей раз вже з минулими святами, бо не мав часу навіть написати кілька рядків.

Випадково опинилися у мене дублети цих томів, які Вам посилаю, гадаючи, що дещо знайдете в них для себе з потрібного. До цього додаю свою невеличку студію. Збірника «Древнерус[ское] иск[усство]» (зв'язки) вже не міг знайти другого примірника.

Скінчив таки студію «Луцька ікона Богоматері й пам'ятки мистецтва Волині XIV – середини XVI ст.». Мимоволі прийшов до «жахливих» висновків: ікона з Луцька початку XVI ст. Наскільки переконливо це довів – судити не мені.

Чи не встигли Ви вже познайомитися з новою книгою Стефана Андрійовича Таранушенка? Жаль тільки, що друкована не в повному обсязі⁴³.

⁴¹ Пуцко В. Некоторые замечания о росписях Успенского собора во Владимире (к иконографии Страшного суда). *Древнерусское искусство XV–XVII вв.* : сб. статей. Москва, 1981. С. 118–127.

⁴² Пуцко В. Вокруг атрибуционных проблем. *Художник*. 1976. № 5. С. 58–59.

⁴³ «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» (ред.: М. П. Бажан, Г. Н. Логвин. Київ : Будівельник, 1976. 332, [4] с. : іл.) – остання прижиттєва монографія С. Таранушенка. Вийшла наполовину скорочена, без українських церков Брянщини, більшості необмірених пам'яток і з дуже неповними описами без довідкового апарату. Нещодавно видавець Олександр Савчук з рукопису видав повну редакцію цього твору: передне слово С. І. Білокінь ; передм., наук. ред., додатки В. В. Вечерський ; упоряд., прим. О. О. Савчук. 2-ге вид. Харків : Вид. Олександр Савчук, 2017. 896 с., 1033 іл. (Сер. «Слобожанський світ» ; вип. 8).

Побачила світло й його робота про український іконостас хоча й в попованому перекладачем та редактором вигляді⁴⁴. Відбитків поки не маємо. Надішлю чи я, чи Стефан Андрійович.

Прийміть мої крадіжці Вам побажання.

Ваш

Василь Пуцко

6.V.76 р.

Р. С. За Пастернака «Галич» буду дуже вдячний. Звичайно, я згодний на вказані терміни використання.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 20.
Оригінал, рукопис.

15

25 травня 1976, [Калуга]

Вельмишановний о. Володимир,

Підтверджую одержання поштового переказу і посилаю оці книжки, в надії, що стануться Вам в пригоді.

Ваш Вас. Пуцко

25.5.76 р.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 21.
Оригінал, рукопис.

16

10 вересня 1976, [Калуга]

Дорогий Володимере Васильовиче!

Нарешті посилаю Вам оцю книжку, яку Ви бажали використати.

Повернувся я позавчора і того ж дня приступив до роботи, а вчора вже довелося написати рецензію на книжку Фоменка про Левицького⁴⁵. Книжка добра (так мені здається), а тому й писати було приємно.

Обтяжений замовленнями, які привіз із Києва, тепер мушу писати.

⁴⁴ На жаль, 1976 р. С. Таранушенко здійснив лише остаточну редакцію твору, який вийшов вже у незалежній Україні. Див.: Таранушенко С. А. Український іконостас. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1994. Т. 227 : Праці секції мистецтвознавства. С. 141–170.

⁴⁵ Йдеться про: Фоменко В. М. Григорій Левицький і українська гравюра. Київ : Наук. думка, 1976. 112 с.

Кланяюся Юлії Олексіївні і всій Вашій родині.

Ваш Василь Пуцко.

10.IX.76.

P. S! Додаю невеличку книжечку із своїх дублетів. Нехай Вам служить!

Я вже здобув фотознімки крилоського порталу та його рельєфу Успіння Богородиці. Тепер бракує лише знімка раковини у вітварі.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 22.
Оригінал, рукопис.

17

2 жовтня 1976, [Калуга]

Дорогий Володимире Васильовичу,

Одержав я Ваші кошти, а купувати поки і нема чого. Надибав цю книжечку, та подумав, що має статися в пригоді і Вам. Вийшло кілька книжок, та поки що вони мені неприступні. Це книжки Іліна (про мистецтво Московської Русі доби Феофана та Рубльова)⁴⁶, Ніколаєвої про декоративно-ужиткове мистецтво Московської Русі⁴⁷ (потрібна Вам?). Намагаюсь здобути двохтомник «Памятники архитектуры Московской области»⁴⁸. Це дуже важлива книга для Ваших студій про ротонди.

Днями одержав з Чехословаччини видання “Vel’ká Morava” (Doba a ume-nie) – автор Ján Dekan. Tatran, Bratislava, 1976. Ротонди наведено в Миккульчице, Поганско, Дуцове. Взагалі це – книга-альбом. Чи замовити ще на Вас її?

Посилаю Вам примірник своєї розвідки, якої не має бути відбитків.

У Львові щось мовчать, і вже гадаю, що конференція обі[й]шлася без мене.

Привіти Юлії Олексіївні і всій Вашій родині.

Щиро Ваш

Василь Пуцко.

2.X.1976.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 23.
Оригінал, рукопис.

⁴⁶ Ильин М. А. Искусство Московской Руси эпохи Феофана Грека и Андрея Рублева.

Проблемы, гипотезы, исследования. Москва : Искусство, 1976. 176 с., [46] л. ил.

⁴⁷ Николаева Т. В. Прикладное искусство Московской Руси. Москва : Наука, 1976. 288 с. : 84 ил.

⁴⁸ Памятники архитектуры Московской области : в 2 т., 2 кн. Москва : Искусство, 1975.

30 грудня 1976, [Калуга]

30.XII, р. 1976.

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Вітаю Вас і Вашу родину з наступним святом Різдва Христова і Новим Роком і бажаю всім Вам міцного здоров'я і всього, що потрібним може бути людині. З такими ж побажаннями приєднується й Марина.

Одержавши від Вас відповідні кошти, я опинився в досить неприємному становищі: гроші є, а купувати нічого, та не тільки у нас в Калузі, але навіть й у Ленінграді, куди я їздив наприкінці листопада. Каталог виставки «Дионисий и московское искусство XV–XVI вв.» повинен побачити світло навесні⁴⁹. Здається, Ви не маєте оцих дрібних видань, які Вам й посилаю. Не знаючи, чи здобули Ви книгу М. Іліна «Московская живопись эпохи Феофана Грека и Андрея Рублева», поки не посилаю; чекатиму Вашої відповіді щодо потреби. Вийшла також з друку книга Вздорнова «Фрески Феофана Грека»⁵⁰. Поки я її ще не маю, але не виключено, що здобуду (або два, або не одного [примірнику. – Р. Дз.]). Врешті прагнутиму здобувати, що буде можливим.

Я дуже радий був Вашій пропозиції провести відпустку в Підкарпатті, в подорожі. Якщо Ви зазначите термін Вашої відпустки, сповістїть мене до березня, щоб я мав змогу повідомити про це свою профспілку («для плану»).

Наприкінці цього року я завдав собі роботи закінчити колись розпочаті роботи, що[б] звільнити себе від зайвого вантажу. Чи слід зауважувати, що вдалося це лише частково, і то добре. До речі, чи не мали б Ви охоти час від часу дещо давати до богословських збірників Чеської православної церкви (в разі Вашої згоди я сповіщу про це редактора прот. о. Павла Аліша⁵¹). А з «користних» питань прагнув би Вас спитати: чи не знайдеться у Вас зайвих примірників-відбитків знімків іконостасів Софійського собору в Новгороді і Пятницької церкви у Львові (даю коротеньку замітку про загальний розвіток іконостаса).

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 24.
Оригінал, рукопис.

⁴⁹ Каталог опубліковано лише за кілька років: Дионисий и искусство Москвы XV–XVI столетий : каталог выставки / ред.-сост. Т. Б. Вилинбахова и др. Ленинград : Гос. Русский музей, 1981. 150 с.

⁵⁰ Йдеться про книгу мистецтвознавця *Герольда Івановича Вздорнова* (1936 р. н.) «Фрески Феофана Грека в церкви Спаса Преображения в Новгороде» (Москва : Искусство, 1976. 289, [2] с. : ил.).

⁵¹ Йдеться про о. Павла Алеша. Див. примітку № 18.

30 березня 1977, [Калуга]

30.3. р. 1977.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Нарешті відважився Вам написати-таки, хоча все чекав що зможу, доцільно реалізувавши Ваші кошти, одноразово переслати Вам потрібні книжки. Та вийшло так, що з Югославії все чекаю, а в Москві чисто-пусто, і, як відчуваю, у Львові дещо іноді здобувати буває простіше, якщо тільки не помиляюся. На всякий випадок, послав Вам днями випуск с публікацією Каргера⁵² про ротонду в Галичі⁵³. Останнім часом у мене вийшло кілька статей, відбитки, одержавши, маю Вам послати.

Останні місяці були досить напруженими після передноворічної втоми. Встиг написати «Богоматерь Великая Панагия» (в збірник пам'яті Г. О. Острогорського)⁵⁴, «Автопортреты древнерусских мастеров: подлинное или мнимое?», «Синтрон Софії Київської»⁵⁵, «Чепинские рельефы апостолов и скульптурный декор в интерьере византийского храма»⁵⁶. Ось і все. Доробляю працю про скульптуру Києва передмонгольських часів: маю намір продовжити цю тему на саркофагах, а тому поки затримую, з Вашої ласки, Пастернака.

⁵² Каргер Михайло Константинович (1903, Казань – 1976, Ленінград) – історик архітектури, археолог. Доктор історичних наук, професор (1949), лауреат Сталінської премії (1952).

⁵³ Каргер М. К. Основные итоги раскопок древнего Галича в 1955 году. *Краткие сообщения Института археологии АН СССР*. 1960. Вып. 81. С. 60–71.

⁵⁴ Пуцко В. Богоматерь Великая Панагия. *Зборник радова Византолошкогo института*. Београд, 1978. Т. 18. С. 247–256, [4] л. ил. Икона «Богоматір Велика Панагія», інакше «Ярославська Оранта», значного розміру (193 × 120 см) датується XI–XIII ст. Мозаїчне зображення Оранти прикрашає вівтарну частину київського Софійського собору, і зв'язок «Богоматері Великої Панагії» з Києвом безсумнівний. Відомо, що на початку XIX ст. ікона перебувала у вівтарі Спасо-Преображенського собору Ярославля (звідки її друга назва). У 1811–1818 роках була передана до монастирської скарбниці. Ікону виявила у 1919 р. експедиція Центральної державної реставраційної майстерні. Від 1930 р. ікона зберігається у Державній Третьяковській галереї в Москві.

Острогорський Георгій Олександрович (1902, Санкт-Петербург – 1976, Белград) – югославський учений російського походження, історик-візантиніст.

⁵⁵ Пуцко В. Г. Синтрон Софії Київської. *Археологія* (Київ). 1986. № 55. С. 76–87.

⁵⁶ Пуцко В. Г. Чепинские рельефы апостолов и скульптурная декорация интерьера византийского храма. *Byzantino bulgarica* (Sofia). 1980. Т. VI. P. 339–355.

Наприкінці квітня має відбутися візантійська конференція в Москві, де я буду читати доповідь – огляд грецьких ілюнованих рукописів з новозавітними текстами. А в кінці травня – симпозіум в Тбілісі (моя доповідь «Скульптурные фрагменты алтарной преграды из Уртхви. (О роли византийского образца в грузинской пластике XI в.)», якщо тільки доведеться читати самому).

Вдома поки все залишається без змін. Мені подобалася Ваша пропозиція об'їхати Підкарпаття в другій половині червня, коли Ви повернетеся з своєї польської подорожі. Я попрошу два тижні за свій рахунок, що[б] не рвати відпустку. Я ще й досі під впливом вражень подорожі в Галич минулого року з таким чудовим гідом як Ви. Вірю, що ще буду мати змогу повернутися туди, та вже не як відвідувач, а як дослідник. Саме там і вирішив писати про ті неприглядні саркофаги, які після Ярослава Пастернака ніхто серйозно не зачіпав. Але поки все це ще наміри.

До речі, здається, від Вас чув, що Володимир Залозецький⁵⁷ живий і мешкає в Відні. Чи не помиляюся? Якщо так, то я зроблю спробу його розшукати через Р. Колля.

Що нового у Вас [?]

Вклоняюся Вашій Вельмишановній Дружині й усій Родині.

З наступним Великим Святом!

Христос Воскресе!

Ваші Марина й Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 25–25 зв.
Оригінал, рукопис.

20

13 квітня 1977, [Калуга]⁵⁸

Христос воскресє!

Вельмишановний Володимир Васильович!

Вітаю Вас, Вашу вельмишановну Дружину й всю Родину з Вел[ик]им Святом і бажаю всього найліпшого.

На другий день свята, перебуваючи, як завжди на цей час, в Ярославлі, я зустрів оці книжки (здається тома IX Folia historiae artium у Вас не

⁵⁷ Тут В. Пуцко помилився. Відомий український мистецтвознавець (досліджував різні архітектурні стилі і вплив візантійського мистецтва на українську архітектуру) Залозецький Володимир Романович герба Сас (1896, Львів – 1959, Грац (Австрія).

⁵⁸ На листі – автограф і малюнки В. Яреми.

було), а тому посилаю разом з відбиткою своєї старої роботи (поки кращого нічого не маю).

До речі, чи є у Вас видання: *Architektura Svědectví dob. Praha, 1974?* Там дещо відповідне можна знайти й до галицького «тетраконха-квадріфоля», зокрема каплицю Всіх святих в Регенсбурзі. Якщо вам потрібна ця книжка, напишіть мені, будьте ласкаві, негайно, і я попрошу о. Михайла Красноцветова⁵⁹ з Ярославля придбати примірник й послати на Вашу адресу.

З повагою

13.IV – 77.

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 26.
Оригінал, рукопис.

21

18 серпня 1977, Калуґа

Калуґа, 18.VIII, р. 77

Вельмишановний і дорогий
Володимире Васильовичу!

Гадаю, що Ви в добромu здоров'ї повернулися з подорожі до Польщі. А я зараз збираюся у відпустку (в серпні), і знову мрію приїхати до Галичини.

Марина відпочиває зараз. Відпустки не співпали, а стомилася вона настільки, що не витримала й поїхала до Молдавії.

Нещодавно я відправив Вам «Апостола». Трапився досить гарний примірник, і я вирішив, що як не Вам, то парафії буде придатним. Ту євангелію, про яку я Вам говорив минулого року (в срібній шаті) власник тримає ще, і як на то буде згода, то я можу захопити з собою. Тільки що вийшов 3-й випуск каталогу візантійської виставки, але тираж ще не одержано, і тому доведеться дещо почекаати. Можу лише заспокоїти тим, що прізвище моє внесено до списку, згідно якого діється розподіл примірників.

Не пам'ятаю, чи Вам вже писав, що церквою св. Пантеїмона⁶⁰ в Галичі дуже цікавиться директор Інституту історії мистецтв в Будапешті Е. Мароші⁶¹, який вбачає там наслідки роботи угорської колоревської⁶² майстерні

⁵⁹ *Красноцветов Михайло* (1930–2008) – священник, син розстріляного більшовиками священника Михайла Григоровича Красноцветова (1885–1937).

⁶⁰ Має бути «Пантелеймона».

⁶¹ *Мароші Ерне* (Marosi Ernő) (1940, Мішкольц – 2021, Будапешт) – угорський історик мистецтва, професор університету, дійсний член Угорської академії наук. У 1991–2000 роках – директор Інституту історії мистецтв Угорської академії наук, у 2002–2008 роках – віцепрезидент Угорської академії наук.

⁶² Має бути «королівської»?

скульпторів, що працювала на початку XIII ст. в Естергомі. За його твердженням, такого типу капітелі колонів [не трапляються. – *Р. Дз.*] більше ніде в Європі. Може Ви маєте дати до їх збірника дещо з історії архітектури Галича чи що про ротонди? Вони радо надрукують.

До того ще пропоную Вам подумати до мого приїзду з приводу того, що Ви могли б подати до таких видань як от «Памятники культуры. Новые открытия», «Советская археология». Влаштувати туди досить простіше, ніж це здається у Львові.

Вклоняюся всій Вашій великій Родині.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 27–27 зв.
Оригінал, рукопис.

22

Перед Великоднем 1978⁶³, [Калуга]

Христос воскрес!

Вельмишановний Володимире Васильовиче!

Вітаємо Вас, Юлію Олексіївну і Вашу велику родину з Великим Св'ятим і бажаємо щасливо його зустріти й провести.

Чекаючи від Вас листа, я не відпові[в] той раз, як одержав переказ, а за тим й дві книги. З друкованої продукції в Москві нічого не траплялося. Щоправда останніми часами їздив досить нерегулярно, бо вистачає й що робити вдома з матеріалами, які настирливо вимагають обробки. Отже поки що посилаю лише маленький збірничок та рецензію. Замовлених книг з Югославії поки ще не отримав. Ваш збірник через тиждень маю повернути. Якщо готові Ваші статті, то прошу скористатися пропонованими можливостями. Щоправда останнім часом обставини в «Сов[етской] археологии» змінилися не на краще: вмер А. Арціховський⁶⁴, а на його місце

⁶³ Датуємо за змістом листа.

⁶⁴ *Арціховський Артемії Володимирович* (1902, Санкт-Петербург – 17 лютого 1978, Москва) – археолог-славіст, історик. Доктор історичних наук (1940), член-кореспондент АН СРСР (1960). Професор Московського інституту філософії, літератури й історії ім. М. Г. Чернишевського, з 1939 р. – завідувач кафедри археології Московського державного університету. Засновник і керівник Новгородської археологічної експедиції (1932–1962). Наукові інтереси – слов'яно-руська археологія, новгородська і московська старовина. Першовідкривач (26 липня 1951 р.), перший видавець і коментатор берестяних грамот. Відзначався винятковою пам'яттю.

призначили С. Плетньову⁶⁵ – людину байдужу до всього, що стосується не горщиків та кам'яних баб, в галузі вивчення котрих вона великий спеціаліст.

Чи встигли Ви використати «Рашку баштину»⁶⁶?

Врешті я скінчив свою студію про іконографічну програму іконоста-су XV ст. в зв'язку з тетраптихами й подав до друку. Не зовсім приемним обов'язком було писати рецензію на три випуски візантійського каталога, бо досить там пропусків та різних хиб. До того не треба було його хвалити. Оце й зробив, але в тих межах, як це дозволила власна совість, не замовчуючи в той час й промахів. Як вийде – надішлю.

Маю на увазі найближчим часо[м] скінчити свої «Студії з історії ро-сійського мистецтва XV ст.». Ось і всі мої новини.

Чекатиму Вашого листа.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир
Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 28–28 зв.
Оригінал, рукопис.

23

8 лютого 1979, [Калуга]

8 лютого, р. 1979.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Врешті зібрався відправити Вам обіцяні книжки, які тримав для Вас. «Київську псалтирь» напевне вже отримали, бо я послав її ще з Києва.

Коли приїхав з України, знайшов на своєму робочому місці різні ви-дання і серед них зокрема:

1) I. Lafontaine-Dosogne. L'évolution du programme decoratif des églises.

2) M. Chatzidakis. L'évolution de l'icone aux 11e – 13e siècles et la trans-formation du templon.

3) T. Velmans. Rayonnement de l'icone au XIIe et au début du XIIIe siècle. [XVe Congrès international d'études byzantines. Rapports et co-rapports].

⁶⁵ Плетньова Світлана Олександрівна (1926, Вятка – 2008, Москва) – історики-ня і археологиня, докторка історичних наук, професорка, фахівчиня з археоло-гії, історії та культури кочових народів середньовіччя. Від 1978 р. – заступни-ця головного редактора журналу «Советская археология», у 1988–1994 роках – головна редакторка журналу, який від 1992 р. має назву «Российская археология».

⁶⁶ Мабуть, йдеться про книгу: Станин Р. Рашка баштина. Крайєво : Завод за засти-ту споменика культури, 1975. Т. 1.

Я вже замовив своєму фотографові зробити для Вас микроплівки, і він в суботу має прийти за матеріалом. Отже гадаю, що терміном місяця Ви вже будете мати ці цікаві тексти, що можуть бути у великій пригоді при роботі над відповідними розділами Вашого дослідження.

Їздив я до Москви на Лазаревські читання. Вартого уваги на них не опинилося майже нічого, і я, просидівши лише першу частину першого дня, знайшов за краще перенестися до бібліотеки працювати над своїми темами. До книгарень не заходив навіть.

Сьогодні в нашому музеї йшли розмови про нові розпорядки, пов'язані з підвищенням платні, які чекають на липень цього року. Щоб не платити «марно», збільшили кількість екскурсій і зліквідували науково-дослідну роботу, залишивши лише методичні розробки. Звичайно, папір все може терпіти, але якщо почнуть все це запроваджувати дійсно, доведеться виїхати з музею, бо перетворюватися на гіда радощів замало. Може й пронесе...

Останнім часом дуже багато крадуть ікон, і мені вже набридло без кінця складати свої експертні висновки. Цікавлять, звичайно, не ікони, а гроши, які вони коштують. Ось завтра мушу їхати на запрошення аж за Обнинськ. Таки новини серед зими.

Щиро бажаю Вам, вельмишановній Юлії Олексіївній та й разом всієї Вашій Родині всього найліпшого від Господа Бога. Перепрошую, що й на цей раз завдав Вам стільки турбот.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 29–29 зв.
Оригінал, рукопис.

24

22 лютого 1979, Калуга

Калуга, 22 лютого, року 79.

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Повідомляю Вас, що посланий мені пакет з «Вестником» отримано в добромому стані. Пишу про це, щоб Ви не турбувалися про його долю. Гадаю також, що посилку з Києва Ви отримали своєчасно.

Вдома знайшов запрошення з Каліфорнійського університету вшанувати пам'ять Берберяна, колишнього секретаря паризького вірменського вісника⁶⁷, відповідною розвідкою. Ось я й мушу робити невеличку студію

⁶⁷ Очевидно, йдеться про «Revue des Études Arméniennes» – науковий журнал, який публікує статті, пов'язані з класичною та середньовічною вірменською історією,

про вірменські вітварні розписи VII ст.⁶⁸, бо ця тематика досить близька моїм розвідкам про «Маєстас Доміні». На лазаревській конференції майже нічого не чути було цікавого. На львівську я не поїхав, хоча й значиться моя доповідь в програмі. Не вистачає часу. З того приводу припинив роботу в реставраційній майстерні та переніс своє співробітництво до краєзнавчого музею, залишаючися на основній роботі в художньому. Готую виставку стародруків, разом з каталогом. Може бути цікавою.

Чи трапилися які новини у Вас чи залишили все як було?

Вклоняюся низько вельмишановній Юлії Олексіївні і всій Вашій Родині.

Щиро Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 30.
Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

25

[Початок квітня 1979, Калуга]⁶⁹

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Отримав я днями Ваш переказ, але мушу Вам сказати, що це Ви зробили зайве, бо на Вашому рахунку маю досить коштів, а витратити їх немає на що. Щоправда, останнім часом я рідко вибирався до московських книгарнів, бо примусив себе, користуючись нагодою, сісти за роботу. Марина поїхала лікувати шлунок до Сочі, а я ось так і розважаюся на самоті. Сьогодні вночі якраз скінчив доповідь «Славяно-болгарський фактор в розвитку киевського мистецтва XI століття» та послав до Софії. Болгарський Центр болгаристики Академії наук з 24 квітня проводить конференцію в Шумені, до якої було запрошено й мене. Я вніс свою тему до програм, але ніяк не силкувався їхати, залишивши таку можливість на майбутнє. Виявилося, що все не так складне, як здається на перший погляд. А тому зробив за півтора тижня 44 сторінок машинопису, додав 16 фото, та й годі.

мистецтвознавством, філологією, лінгвістикою та літературою. Журнал засновано у 1920 р. за ініціативою французьких учених Фредеріка Маклера та Антуана Мес. Журнал не виходив у 1934–1963 роках. У 1964 р. зусиллями вірменського вченого, що проживав у Парижі, Хайга Берберіана (1887–1978) журнал було відновлено. Перший том “Nouvelle série” з’явився під його редакцією в 1964 р.

⁶⁸ Poutzko V. Ikonografičeskie sxemy armianskix altarnyx stenopisei VII veka (istoki i paralleli). *Armenian Studies = Études arméniennes*. In memoriam Haïg Berbérian / ed. Dicran Kouymjian. Lisboa, 1986.

⁶⁹ Датуємо за змістом листа від 14 травня 1979 р.

Опісля Пасхи я маю дещо Вам надіслати, переважно дрібниці – деякі відбитки робот колег. Мого останнім часом нічого не виходило з друку, крім публікацій в часописах, які відбитків не виготовляють (Bildende Kunst, № 3 та ін.). Отже життя досить тихе.

Прошу кланятися Вельмишановній Юлії Олексіївни та Вашій великій й дружній сім'ї.

З повагою до Вас

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 69.
Оригінал, рукопис.

26

14 травня 1979, [Калуга]

14.V. p. 79.

Вельмишановний

Володимире Васильовичу!

Посилаю вам всякі дрібниці, бо, може, й серед них знайдете дещо цікаве для себе. Нічого ліпшого поки не траплялося. Я лише встиг написати доповідь «Славяно-болгарський фактор у розвитку київського мистецтва XI ст.» (44 стор.), та й послав до Болгарії. А все останнє – дрібниці.

Сьогодні почалася у Москві конференція по рукописам. Я маю на ній робити доповідь 16.V, а тому сьогодні не поїхав, бо вирішив хоча трохи відпочити. Буду казати про грецьке Тетраєвангеліє початку XIII ст. з Мавромолу [біля Царгороду]. Докладніше напишу після повернення.

Марина посилає привітання Вам і всій родині, до якого приєднується і Ваш Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 31.
Оригінал, рукопис.

27

7 червня 1979, Калуга

Калуга,

7 червня, р. 1979.

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Врешті зібрався з духом написати Вам листа, бо все чекав, що зможу щось знайти з потрібних Вам книжок. Але така всюду пустота, що навіть важко й увияти. Кілька днів тому повернувся з Міжнародного сімпозіуму

з візантійської культури, який проходив в Тбілісі (заключне засідання – у Гелатському монастирі біля Кутаїсі). Потім їздили до Мартвілі та й Новакеві⁷⁰ (Археополіса). Багато чули та бачили цікавого. Однак, з книжок нічого нема втішного. Єдину книжечку послав Вам вже після повернення до Калуги. Перед тим пройшла у Москві конференція з питань вивчення рукописів. Була надто коротка: поряд з цікавими доповідями чимало чули скучних повідомлень. Я в Москві доповідав про грецькі рукописи з бібліотеки ім. Леніна у Москві, у Тбілісі – «Принципи ілюстрації візантійської літургічної книги». Був в Тбілісі на симпозіумі серед інших й о. Іван Меєндорф⁷¹ з Нью-Йорка.

Ми живемо собі тихенько. Миколка переїхав до нас, і ми намагаємося влаштувати його до садка. Поки що сидить зі мною у музеї і вчиться з великою мукою писати літери, скаржучися на своє життя. Можливо, що у серпні пощастить поїхати до Варшави, але це ще не певно.

Які плани у Вас на літо? Як Вам служитися?

Прошу передати наші кращі побажання вельмишановній Юлії Олександрівні та всій Вашій родині.

Шлемо найліпші Вам побажання.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 32.
Оригінал, рукопис.

28

18 серпня 1979, Калуга

Калуга,

18 серпня, р. 79.

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Даруйте мені, що так довго мовчав. Якось не зовсім успішно «складу-валися» обставини. На початку липня був у Ленінграді, у відрядженні. Гостював у проф. М. Д. Успенського в Шапках. В січні (3) йому буде 80 років, і я наважився взятися написати на його честь історико-літургічний

⁷⁰ Має бути Нокалакеві.

⁷¹ *Меєндорф Іоан* (John Meyendorff) (1926–1992) – протопресвітер. Провідний богослов Православної церкви Америки, літератор, педагог. Декан Свято-Володимирської православної духовної семінарії в США. Деякий час викладав у Свято-Сергієвському православному богословському інституті у Парижі – навчальному закладі Російської православної архієпископії (екзархату) у Західній Європі. Автор книг із церковної історії, візантійської спадщини в Православній церкві.

нарис «Троїцька вечірня». Взагалі багато намірів, багато термінової роботи і мало, на мій погляд, наслідків, які б задовольняли. До того ж досить стомлений. Подав було заяву на серпневу відпустку, але не задовольнили. Мабуть, отримаю у вересні. Де буду проводити, поки не вирішив. Мав пропозицію поїхати до Варшави, але запрошення не прийшло. Не виключено, що просиджу з рукописами у Ленінграді та Москві, бо вже вимагають захисту, на який я все не відважуюся.

Понад два тижні тому Марина досить несподівано якось зголосилася на парафіяльну роботу, але гостро повстало питання з житлом, тим більше, що вона зараз плекає надію отримати пристойне мешкання. Отже з тим і залишили поки все на своєму місці. Миколка днями має пійти до садку.

Посилаю Вам студію М. О. Новицької⁷² з своєю коротенькою післямовою (другий примірник, може, колись стане в пригоді – маю їх поки досить), а також книжечку про прикраси рукописів. Чи маєте книгу Л. О. Дурново «Очерки искусства средневековой Армении»⁷³? Чи потрібна вона Вам? Якщо так, то сповістите про це, по можливості, скоренько.

Вітаю Вас з святами. Чекатиму Вашого листа.

Прошу передати Юлії Олексіївні привітання Марини, до якого приєднуюся повністю й я.

Щиро Ваш

Василь Пуцко.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 33.
Оригінал, рукопис.

29

2 листопада 1979, Калуга

Калуга,

2 листопада, 1979.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Дуже радий був одержати Вашого листа й почути про Ваше життя в цьому році. Я так і передбачав, що воно було напруженим, а Ваше становище

⁷² Новицька Марія Олексіївна (1896–1965) – мистецтвознавиця, археологиня, етнографиня, музейна працівниця. Досліджувала художній текстиль, особливості тканин археологічних культур України, гаптування часів Русі. Авторка наукових праць.

⁷³ Йдеться про книгу «Очерки изобразительного искусства средневековой Армении» (Москва : Искусство, 1979. 332 с.) відомої мистецтвознавиці Лідії Олександрівни Дурново (1885–1963). Копіювала давні мініатюри і фрески, реставрувала настінний живопис Ечміадзинського катедрального собору (Вірменія).

для мене добре зрозуміле, бо й сам маю щось досить схоже, хоча й не настільки тяжке. Щоправда, останнім часом посміхнулася надія отримати житло в наступному році. На це й покладаємося, бо працювати вдома майже ніяких умов. Все ж намагаюся дещо робити.

Отримав від Вас кошти, але витратити їх поки що нема куди, бо в книгарнях пустош. Як завжди, я залишаюся перед Вами у великому боргу, бо так і не зробили мені ще ні микроплівку у Москві, ні микроплівки в Калузі. Про білоруське видання вже написав своїм мінським приятелям.

Щиро поздоровляю Вас з таким добрим прибутком як народження Юстинки і Мартусі. Нехай ростуть здорові та щасливі!

Прошу пробачити за таке писання, бо відписую з роботи, а докладніше маю згодом написати.

Прошу кланятися Вельмишановній Юлії Олексіївній.

Бажаю Вам всього самого доброго.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 34.
Оригінал, рукопис.

30

[Кінець 1979, Калуга]

Христос Родиться!

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Вітаємо Вас і всю Вашу велику родину з празником Різдва Христова та Новим 1980 роком і бажаємо здоров'я і радощів. Нехай Бог буде Вашим Покровом і Оборonoю.

Не посилаємо Вам свої відбитки, бо наші статті, так само як і Стефана Андрійовича Таранушенка, вміщено в цьому збірнику. Оскільки ми отримали два авторських примірника, один радо даруємо Вам.

І в цьому році я відтягнув відпустку на січень, та ще офіційно з 15-го. Тому на Різдво Христова маю намір поїхати до Ярославля, а на день св. Василія Великого може загляну й до Львова, на кілька днів, так щоб більшу частину відпустки провести з рукописами.

З глибокою пошаною

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 35.
Оригінал, рукопис.

5 березня 1980, Калуґа

Калуґа,
5. III, р. 1980.

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Як я і побоювався, так і сталося: книгарня в Єревані, як виявилось, не посилає книги накладеньою платою; внаслідок цього Ваші кошти я переслав своїй бувшій співкурсниці по Академії разом з Вашою адресою, і вона мусить Вам послати книги посылкою. Йдуть посылки досить довго, але до Великодня, сподіваюся, отримаєте. Я ж додаю до цього листа кілька своїх останніх відбиток, хоча майже всі вони з безліччю друкарських помилок. Як написав мені о. Павло Аліш, календар Вам послано (на щастя, опинився примірник, бо попит там також більший, ніж вимога).

Після повернення з Вірменії, де я не стільки відпочив, скільки стомився, проминуло понад два тижні, а я все корплю над єдиною студією про київську металопластику. Надто кропіткий матеріал. Здається, я Вам писав, що в «Православному віснику» принципово погодилися друкувати студію Таранушенка про український іконостас й пропонували надіслати їм текста. Але для мене надто важко передрукувати, бо переписати його українською мовою в Калузі немає кому доручити, а мені бракує часу. Я вирішив, що буде ліпше, якщо я захоплю з собою рукопис, коли поїду до Києва. Там вони поглянуть й передрукують сами, якщо студію буде визнано цікавою для часопису.

Прошу передати наші привітання вельмишановній Юлії Олексіївній та всій родині.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир
Васильович). Оп. невпорядкований.
Ориґінал, рукопис.

23 серпня 1980, Калуга

Калуга,
23 серпня, р. 1980.

Вельмишановний
Володимере Васильовичу!

Тільки оцю книжку про церкву св. Миколи в с. Марица в Болгарії й зустрів останнім часом у продажу. Щоправда мало бував у Москві, бо стільки нагromоздилося різних справ, що здебільше сиджу вдома і намагаюся хоча щось зробити. І зараз, за кілька днів до відпустки, поспішаю кінчити свою багаторічну студію про іконографію «Спаса в силах»⁷⁴. Відпустку проводити буду в Єревані, десь з 5–6 серпня.

Видно, цього літа Ви були надто завантажені різними турботами. Як пройшла Ваша відпустка?

Наважуюся звернутися до Вас з єдиною прозьбою, якщо це не має завдати багато турботів. Розраховував зробити в Бібліотеці Леніна, але там поки що лишається мало надій. Нарешті влаштував через музей замовлення на мікроплівку книги Лаврова.

Прошу передати мій поклон та найліпші побажання вельмишановній Юлії Олексіївні та всій Вашій дружній Родині.

Щиро Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 36.
Оригінал, рукопис.

22 вересня 1980, Єреван

Єреван, 22.IX, р. 1980.

Вельмишановний
Володимере Васильовичу!

Вже з початку вересня відпочиваю у Вірменії. Подорожую, і дуже рідко сиджу в музеях чи Матенадарані, хоча й приїхав як його гість. Влаштували мене у новому готелі, і з вікна сьомого поверху добре видно Ара-рат. Відвідав досить цікавих пам'яток, але все ж мало часу.

⁷⁴ Пуцко В. Г. Византийское наследие в искусстве Московской Руси («Спас в силах» в русской живописи XIV–XV вв.). *Византийский временник*. Москва : Наука, 1995. Т. 56 (81). С. 266–282 ; Москва : Индрик, 1997. Т. 57 (82). С. 234–245.

З книжок немає нічого, на що слід би звернути увагу. Вийшов лише в патріархії альбом хачкарів, з шаленою ціною, але не знаю, чи він потрібний Вам. Сьогодні випадково натрапив на оцю книжечку, яку свого часу не здобув для Вас.

В неділю вже маю повернутися додому, бо 30 вересня мушу бути на роботі.

Прошу передати мої найліпші побажання вельмишановній Юлії Олексіївній та всі Вашій Родині.

З повагою до Вас

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 37.
Оригінал, рукопис.

34

2 листопада 1980, Калуга

Калуга,

2 листопада, р. 1980.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Вельми грішний перед Вами, бо й досі не дав відповіді на Вашого ласкавого листа, якого знайшов після повернення з Вірменії, та й за фотознімки. Сердечно за все вдячний. Та, як я переконався, не слід гаяти даремно кошти, бо з репродукціями нічого не може вийти. Отже, ще раз прошу пробачення за зайві клопоти.

Вчора послав Вам кілька книжечок югославського видання, які отримав нещодавно (виявилось, що для мене вони дублетні). Може, Вам згодяться? Зараз посилаю відбитки своїх двох студій, нещодавно одержаних з редакцій. Пишу як можу і про що можу, бо становище досить далеко від ідеального. В музеї стало надто тяжко. З переходом на парафію тримає житло, а з сучасним калузьким владикою мати якісь справи не можна порадити й ворогові. Не єпархія, а якась карусель. Син однієї нашої знайомої (візантиністки з Москви) якось звернувся до нього з бажанням отримати місце – людина з вищою освітою, кілька років дякував в Болгарському подвір'ї у Москві. Так почув, що може мати лише дяківське місце, і то лише в тому випадку, якщо випишеться з сім'єю з Москви (!). З цього вже можна робити відповідні висновки. Становище дещо погіршується тим, що останнім часом стало важко посилати рукописи за кордон. Часто повертають розірвані пакети, а тут багато не надрукуєш. Доведеться шукати

якісь нові шляхи, бо писати для власних потреб без надії надрукувати сумно. Сподіваюся, що це становище чимся скінчиться. Виявляється, що поштовим перлюстраторам зараз скинули якогось циркуляра.

Після повернення з Вірменії протягом цілого місяця не був у Москві. Коли підходить кінець року, таке уявлення, що втрачаєш щось з того, що повернути не можна. В таких випадках я пишу якнайбільше. Ось протягом цього місяця я написав студії «Архітектурна пластика старого Галича», «Фрагмент мраморного архитрава вівтарної огорожи Софії Київської», «Шиферні рел'єфи в лапидарії Софії Київської»⁷⁵, «Заголовна мініатюра Никомидійського Євангелія та візантійські зображення Христа во славі»⁷⁶ (24 + 8 + 17 + 27 стор.). Найближчим часом маю надію написати про Свенську ікону, а також про мініатюри Остромирова Євангелія, бо вдалося знайти місце, де їх можуть надрукувати. Одним словом, ще намагаюся щось робити, залишаючи поза увагою обставини.

Мені дуже сумно, що Василь Откович⁷⁷ пішов з Музею (він і сам мені про це написав), але я розумію його. Видно, працювати з пані Свенцічкою⁷⁸ важко відважитися. У неї один великий талант – водити за ніс. У мене вже давно немає ніяких сумнівів, що обіцяні мені фотознімки я отримаю від неї хіба що на тому світі. Колись я намовляв Отковича видати невеличку збірку енкалпціонів, так вона все зробила, щоб загальмувати справу, хоча на словах підтримувала цю справу. На жаль, Откович не та людина, що може вчепитися в гірло⁷⁹, а інакше тут не взяти.

Хочу Вас спитати: чи не залишав я у Вас мікроплівку книги Нойса (німецькою мовою) про відіння пророка Ізекіїля?⁸⁰ Здається, що йшла мова про видруккування, та це, видно, зайва розкіш.

Дуже хотів би з'явитися у Львові на кілька днів, та поки що це не більше як мрії.

⁷⁵ Пуцко В. Г. Шиферные рельефы в лапидарии Софии Киевской. *Советская археология*. 1984. № 1. С. 210–219.

⁷⁶ Пуцко В. Заглавная миниатюра Никомидийского Евангелия и византийские изображения Христа во славе. *Revue des etudes Sud-Est Europeennes / Academie des sciences sociales et politiques*. Institut d'etudes Sud-Est Europeennes ([Бухарест]). 1987. Janvier-mars (T. 25, N 1). P. 11–38.

⁷⁷ *Откович Василь Петрович* (1950–2017) – мистецтвознавець, музейник. Брат аквареліста та реставратора *Мирослава Отковича* (1947–2021).

⁷⁸ *Свенціцька Віра Іларіонівна* (1913–1991) – мистецтвознавиця, музейниця.

⁷⁹ Тут, мабуть, іронія – болг. «гърло» (горло).

⁸⁰ Очевидно, В. Пуцко мав на увазі книгу німецького католицького священника, мистецтвознавця та історика церкви *Вільгельма Нойса* (Wilhelm Neuß, 1880–1965) “Das Buch Ezechiel in Theologie und Kunst bis zum Ende des XII. Jahrhunderts” (Münster in Westf.; Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1912. 333 S.).

Прошу вклонитися від мене вельмишановній Юлії Олексіївній та всій Вашій Родині.

Ваш Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 38–38 зв.
Оригінал, рукопис.

35

19 листопада 1980, Калуґа⁸¹

Калуґа,
19 листопада, 1980 р.

Вельмишановний
Володимере Васильовичу!

Тільки позавчора повернувся я з Ленінграда, де пробув лише шість днів. За цей короточасний період не можна було встигнути щось зробити. Проте все ж посидів в бібліотеці й попрацював з рукописами. На щастя, все отримав, що бажав тримати в руках. Навіть Зографську Євангелію⁸² дістали з витрини. Гостював у проф. М. Д. Успенського, і цю обставину також намагався використати для студій з літургики. Побачився з своїми вчителями.

З тих книгарен, що встиг відвідати не винис нічого. Тільки ось здобув цю книгу про болгарську пам'ятку, дуже важливу щодо розуміння ролі спадщини в нашому мистецтві. До речі деякі ознаки такого напрямку властиві й волинській мініатюрі XIV ст. Цю книжку я Вам радо посилаю.

Вчора отримав від Вас кошти, хоча не встиг витратити ще й ті повністю. Так що даремно Ви турбувалися на цей рахунок. Головна біда в тому, що книгарні повсюду порожні або зайняті макулатурою.

Як я Вам писав, становище на роботі помітно погіршилося (видно, виживають). Я зайняв підкреслено байдужу позицію: бо коли людина нічого не робить, їй ні в чому й помилятися. Чув в Ленінграді від Іонесяна⁸³, що днями відбудеться ювілейна конференція в Музеї українського мистецтва. Мене на неї не запрошено (видно, Свенціцька в моїй діяльності відчула для себе небезпеку), та й якби й було запрошено, чи врятує зміг би приїхати, хоча побувати у Львові завжди радий.

⁸¹ Під текстом листа – автограф олівцем В. Яреми: «Василь Пуцко – мистецтвознавець з Калуґи».

⁸² Зографське Євангеліє – видатна пам'ятка старослов'янського письменства (рукопис неповний, 304 пергаментні арк.). До 1860 р. зберігалася в Зографському монастирі (Афон), тепер – у Санкт-Петербурзькій публічній бібліотеці ім. Салтикова-Щедрина.

⁸³ Йдеться про *Олега Михайловича Іоаннісяна* (1951–2023) – археолога та історика архітектури, завідувача відділу архітектурної археології Ермітажу.

Прошу вклонитися від мене вельмишановній Юлі Олексіївні та всій Вашій великій Родині.

Щиро Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 39.
Оригінал, рукопис.

36

18 березня 1981, Калуга

Калуга,

18 березня, 1981.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Я тільки вчора повернувся з Москви. Мав надію, що хоча частково використаю Ваші кошти, які отримав, але нічого путнього в книгарнях немає. Розбираючи свої папери, знайшов дублет каталога вистави копій фресок. Може Вам стане у пригоді?

Нещодавно подав до різних часописів кілька студій та й втомився більш ніж слід було чекати. Так що піст переносу досить важко і не можу працювати як раніше. Якийсь напівсонний стан. Гадаю, що винна весна. А роботи непочатий край. Багато цікавого виявляється відносно художнього оформлення грецьких та слов'янських рукописів XI–XII ст. Тільки треба працювати...

Отримав листа від о. Павла Алеша. Виказує радість з нагоди Вашої статті, яку планує вмістити до якогось видання.

Поляки з Кракова повернули мою студію про Луцьку Богоматір, яка пролежала у них з 1976 р. Видно, не до вподоби їм «руське малярство», навіть й те, що розвивалось в межах колишньої Польщі. Буду чекати слушного часу та можливості, щоб надрукувати. Така можливість є подекуди в «Нашій Культурі»⁸⁴, але це видання не дає потрібних ілюстрацій, а без них важко в чомусь запевнити. Нещодавно головний редактор «Нашого слова» М. Вербовий⁸⁵ писав мені, що радо буде друкувати мої нотатки. Отже, в міру сил, мушу використовувати цю можливість, вельми непогану.

⁸⁴ «Наша культура» (місячник) – літературний додаток до тижневика «Наше слово». Виходить з перервами від 1958 р.

⁸⁵ *Вербовий Мирослав* – головний редактор тижневика «Наше слово» (Варшава) у 1980–1991 і 2002–2006 роках. Часопис у 1956–1990 роках видавало Українське суспільно-культурне товариство як пресовий орган Головного правління цієї організації. Після перетворення Товариства в «Об'єднання українців у Польщі» від 1990 р. і дотепер виходить як український тижневик.

Бажаю Вам, Вельмишановній Юлії Олексіївні та всій Вашій родині, легкого посту та радісної зустрічі Світлого Христового Воскресіння. Марина та Микола просять вклонитися Вам, Марина вельми дякує за Календар, так саме як і я.

Хоча Ви зауважили, що в ньому немає нічого крім календарія, але для нас і це дуже дорогецінне, бо соромно визнаватися, що не завжди можемо правильно назвати рідною мовою всі празники...

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 40–40 зв. Оригінал, рукопис.

37

27 травня 1981, Калуга

Калуга,

27 травня, р. 1981.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Так вже повелося, що проміж святами у мене панує цілковита мовчанка, тим більш, що і книжок гідних уваги не видно. А тому й відбитку своєї ледащої статейки про скульптурну декорацію візантійської церкви⁸⁶ посилаю лише зараз, коли з рештою трапилася нагода: посилаю альбом білоруських ікон та портретів. Якщо ще не маєте – гадаю, будете задоволені таким виданням. Бувають же чудеса на білому світі: вчора одночасно отримав і цей примірник, замовлений, і другого – від авторки. Книги Попової⁸⁷ не маю, не здобув, дослідження Вагнера⁸⁸ прийшло до мене лише в одному примірнику – від автора. Якщо трапиться ця книжка, – неодмінно пошлю Вам. Що таке за путівник по львівському сканцену, який так вихваляло «Наше слово»? Чи можна й варто його здобути?

Свій вільний час (якщо він коли буває) силкуюсь витратити на різні видавничі борги: пишу різні статті та рецензії, і тим посильно зменшую

⁸⁶ Йдеться про статтю «Чепинские рельефы апостолов и скульптурная декорация интерьера византийского храма» (*Byzantino bulgarica* (Sofia). 1980. Т. VI. Р. 339–355).

⁸⁷ Очевидно, йдеться про книгу мистецтвознавиці *Ольги Сигізмундівни Попової* (1938–2020) «Искусство Новгорода и Москвы первой половины XIV века. Его связи с Византией» (Москва : Искусство, 1980. 254 с., ил.).

⁸⁸ Мабуть, мається на увазі праця *Георгія Карловича Васнера* (1908–1995) – філософа, художника, мистецтвознавця та історика мистецтва. Дослідник давнього мистецтва Новгорода, Суздаля, Пскова, Костроми, Владимира, Рязані.

свій «чорний реєстр». Тиждень тому пройшла в Москві цікава конференція з питань історії домонгольського мистецтва. Багато з'явилося нового матеріалу, особливо з археологічних досліджень залишків архітектурних споруд. Активно виступили київські археологи, були Рапопорт⁸⁹ та Юанісія⁹⁰. Я також прочитав невелику доповідь про кам'яний рел'єф з Ірининської церкви у Києві⁹¹ (власне – шматок з своєї студії про кам'яну пластику у київському будівництві X–XI ст.). Матеріали мають бути видані. Наступна конференція буде присв'ячена питанням зв'язків мистецтва давньої Русі (XI – поч. XV ст.) з Візантією та південними слов'янами. Може й Ви наважитесь прийняти участь? Відбудеться вона наприкінці наступного року.

Микола наш, який минулого тижня відсвяткував свої іменіни, вступив до «англійської» школи, робить вправи на скрипці й читає Кобзаря та Лесю Українку, особливо любить декламувати «Конвалію». Непомітно виріс...

Відпустку в цьому році мрію провести в мандрівках по Волині, подивитися на світ Божий, хоча й готовий до того, що це буде явно не Волинь часів мого дитинства.

Здається вже писав Вам, що о. Павло Алеш отримав Вашу студію і обіцяв влаштувати її до друку. Прошу мати на увазі, що в ЖМП⁹² друкувати значно легше, ніж у Києві, хоча, звичайно, доводиться жертвувати мовою. Я поки що час від часу з'являюся там під досить прозорими підписами: «В. П.» та «В. Григорович».

Прошу вклонитися вельмишановній Юлії Олексіївні та всій Вашій Родині.

Бажаємо Вам всього найкращого.

З належною пошаною

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 41–41 зв.
Оригінал, рукопис.

⁸⁹ Рапопорт Павло Олександрович (1913–1988) – історик архітектури, археолог. Доктор історичних наук, працював у Ленінградському відділенні Інституту археології АН СРСР. Автор фундаментальних праць із давньоруської архітектури.

⁹⁰ Юанісія Олег Михайлович. Див. прим. 83.

⁹¹ Згодом стаття: «Шиферный рельеф из церкви св. Ирины в Киеве» (*Древнерусское искусство. Художественная культура X – первой половины XIII в.* Москва, 1988. С. 287–292).

⁹² ЖМП – «Журнал Московской патриархии» – офіційне видання Російської православної церкви. Виходить із перервами від 1931 р.

18 червня 1981, Калуга

Калуга,

18 червня, р. 1981.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Отримав від Вас кошти, але витратити їх немає на що, бо в московських книгарнях пустеча. Про калузькі вже мовчу. Тільки вчора випадково зустрів примірник «Хлудовской псалтири»⁹³. Якщо не маєте, то вишлю негайно, в іншому ж разі буду посилати до Єрвану, де один колега жадає мати цю книгу. Рівночасно прошу написати, чи вже маєте книгу Шт. Ткача про ікони з північно-східної Словаччини⁹⁴. Переказували мені, що в Москві бачили її... Користуючись нагодою, посылаю цю книжечку, маленьку, але, гадаю, важливу.

З цього тиждню залучили мене з однією працівницею краєзнавчого музею до дослідження пам'яток мистецтва в церквах. Вже з перших днів зустрічаємо чимало цікавого. Велика радість не бувати щодня в музеї...

Що нового у Вас?

Прочу низько вклонитися від всіх нас вельмишановній Юлії Олексіївні та всій Вашій родині.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 42–42 зв.
Оригінал, рукопис.

39

11 листопада 1981, [Калуга]

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Посилаю Вам дві відбитки і текст статті, яка невідомо коли і де саме буде публікована. Отже, можете нею користатися (повертати її, так само як і фотознімки, не треба).

⁹³ Рукопис на папері грецькою мовою, створений у Візантії приблизно 850 р., імовірно, у Студійському монастирі Константинополя. Один із найстаріших збережених псалтирів і один із трьох, що залишилися з IX ст. Зберігається в рукописному зібранні Державного історичного музею в Москві.

⁹⁴ Йдеться про книгу словацького історика мистецтва *Штефана Ткача* (Štefan Tkač, 1931–1989) “Ikony zo 16.–19. storočia na severovýchodnom Slovensku” (Братислава, 1980).

Здавалося б, відпочив протягом відпустки добре. Але скористатися надбанням її не зумів, бо все термінове, і не знаю навіть до чого найперше потрібно докласти рук.

Велика Вам подяка за підручники для Миколи та чудові фотознімки. Навіть не сподівався на таке чудо. Тепер при нагоді буду силкуватися зробити з них копії, бо до того як їх прийде час подати в *Arte Lombarda*⁹⁵, може слід би було зробити посильну розвідку про ренесансну скульптуру на Україні. Бо кінцева тема – Ренесансні явища в мистецтві Східної Європи XV – початку XVII ст. [як нещодавно переконався, на XVI ст. не «обрубати»].

Напевно, о. Москалець Вам говорив, що я приходив і досить докладно описав запрестольну ікону Св. Параскеви. При нагоді спитайте у Ольхом'яка⁹⁶, чи немає у нього негативів [в ідеалі жадав би мати фото загального вигляду – 4 примірника і по 3 примірника деталей]. Виникли деякі ідеї, може й пощастить їх колись реалізувати.

До Москви не вибирався. В наших книгарнях пустеча. Найближчими днями, може, побуваю в Москві.

Прошу вклонитися вельмишановній Юлії Олексіївні та всій Вашій Родині.

Ваш

Василь Пуцко

11.XI.1981.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 44–44 зв.
Оригінал, рукопис.

40

[Початок 1980-их⁹⁷, Ленінград]

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Два тижні провів я в Ленінграді, звідки посилаю оцю книгу⁹⁸, яка, гадаю, буде Вам на користь. Був у нас тут семінар з приводу вивчення скульптури. Книгарні стоять майже порожні. Так що при великому бажанні й при наявності коштів більш нічого не знайшов.

Студіював грецькі рукописи.

⁹⁵ «*Arte Lombarda*» – журнал з історії мистецтва, який у 1955 р. заснувала й очолювала Марія Луїза Гатті Перер. Припинив виходити у 2008 р.

⁹⁶ *Ольхом'як Володимир Федорович* (1928–2018) – фотохудожник. Фотограф Львівського історичного музею у 1950–1967 роках. З 1967 р. працював фотографом Львівської наукової реставраційно-виробничої майстерні архітектурних пам'яток України та Львівської картинної галереї.

⁹⁷ Датуємо за змістом.

⁹⁸ На звороті картки автограф В. Яреми: «Передано: Н. Н. Воронин, П. А. Раппопорт. Зодчество Смоленска XII–XIII вв. 1979, Ленинград, «Наука»».

Прошу прийняти мої найліпші побажання Вам, Юлії Олексіївні й усій Вашій родині.

З повагою
Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 45.
Оригінал, рукопис.

41

[Перед Великоднем 1983⁹⁹, Калуга]

Христос Воскресе!

Вельмишановні Володимире Васильовичу і Юліє Олексіївна, щиро вітаємо Вас з всією Вашою великою та дружною родиною з Великим Праздником Воскресіння Христова та сердечно бажаємо провести його й дочекати ще не один раз наступного в доброму здоров'ї та душевному спокою. Бажаємо Вам великих милостей від Воскресшого Господа!

Володимире Васильовичу, грішний я перед Вами через те, що протягом вельми тривалого часу не міг відгукнутися. Звичайно, не через брак часу /бо кілька хвилин завжди можна знайти/, а з цілком інших причин: не міг дочекатися відповідного настрою. Втома була досить тривалою /а що це таке, Вам, гадаю, добре відомо/, і тільки наприкінці березня повернувся до писання праць, написав роботи /чергові/ про Остромирове Євангеліє¹⁰⁰ та про Марійнське Євангеліє¹⁰¹. Будемо сподіватися, що прийду зрештою до звичайної норми.

З літератури не бачу нічого: іноземних видань немає у продажу, а наші не потрапляють до рук. Вийшла з друку популярна книжечка покійної Віри Ліхачової про візантійське мистецтво¹⁰², але коли б н[е] надіслав на спомин

⁹⁹ Датуємо за змістом листа.

¹⁰⁰ Пуцко В. Этюды об Остромировом евангелии. (Инициалы). *Études balkaniques*. 1981. N 4. P. 70–91; Його ж. Функциональная роль и художественная концепция декора Остромирова Евангелия. *Palaeobulgarica = Старобългаристика*. 1983. N 1. P. 21–34; Його ж. Этюды об Остромировом евангелии. Византийские и западные элементы иконографии миниатюр. *Преслав* (Варна). 1983. Сб. 3. С. 27–68. Над цією темою В. Пуцко продовжував працювати: Остромирово евангеліє і декор глаголической книги X–XI вв. *Palaeobulgarica = Старобългаристика*. 1988. N 2. P. 66–74; Його ж. Остромирово Евангеліє і русская иллюминированная книга XI в. *София* (Новгород). 2008. № 1. С. 14–21. Загалом, досліджено Остромирового Євангелія В. Пуцко присвятив приблизно вісім праць.

¹⁰¹ Пуцко В. Художественное оформление Мариинского евангелия – глаголического памятника XI в. *Записки Отдела рукописей Государственной библиотеки В. И. Ленина*. 1986. № 45. С. 11–26.

¹⁰² Лихачева В. Искусство Византии IV–XV веков. Ленинград: Искусство. Ленинград. отд-ние, 1981. 309 с.

примірнику її батько, то й не побачив би це видання взагалі, як це трапилося з іншими. Переказували, що ніби щось повинно бути з болгарських видань у травні /очевидно планують якійсь «місячник»/. До речі, до Москви так і не потрапив збірник на пошану Ів[ана] Дуйчева¹⁰³, де друковано мою статтю. Пишу вже з цього приводу до Болгарії, бо прикро не мати його.

На пасхальному тижні, 21–22 квітня у Києві в лаврському Музеї книги має відбутися конференція, де повинен доповідати. Отже, розраховую побувати там. Більш, здається, немає новин, якщо не враховувати того, що заходився я підготувати до друку текст цікавого літургічного рукопису XII ст. – Службника Варлаама Хутинського¹⁰⁴. З того, що на екстенії вказано поминати архієпископа, можна зробити висновок, здається, про новгородське походження рукопису. Але його писав не новгородець, а, можливо, галичанин. Виходжу з певних фонетичних норм, а також з каліграфічної традиції, яка нагадує Галицьке Євангеліє 1143 р. Дві мініатюри. Здається, виготовлено Службник десь в 1160-х роках. Але все це мої попередні міркування, бо докладне вивчення може дати й інші висновки.

Бажаю Вам всього найліпшого.

З глибокою повагою

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 68–68 зв.
Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

42

28 вересня 1983, Калуга

Калуга,

28.IX.1983 р.

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Дякую дуже за Вашого листа від 23.IX. Негайно посилаю потрібну Вам книгу Г. М. Чубинашвілі¹⁰⁵. Її можна тримати до кінця жовтня, то й

¹⁰³ Дуйчев Іван Симеонов (1907–1986) – болгарський історик і палеограф з болгарської та візантійської середньовічної історії. Йдеться про: Пуцко В. Тема коронування в мініатюрі Трирської Псалтєри. *Българско средновековие*. Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Іван Дуйчев. Софія, 1980. С. 300–307.

¹⁰⁴ Пуцко В. Службник перемиського архієпископа Антонія з XIII ст. *Перемиські дзвони*. 1992. Чис. 10–12. С. 13–15.

¹⁰⁵ Чубинашвілі Георгій Миколайович (1885, Санкт-Петербург – 1973, Тбілісі) – грузинський мистецтвознавець, академік АН Грузинської РСР (1941). Дослідник грузинської архітектури та образотворчого мистецтва.

перефотографувати цілком немає рації, здається. Все не втрачаю остаточно надії знайти примірник для Вас. Якщо будете щось перефотографувати, то чи не зробили б й копію табл. 21? У мене все не доходили руки віднести книгу до фотографа.

Понад тиждень тому повернувся я з конгресу славистів в Києві. Заходив й до редакції «Православного вісника»¹⁰⁶, де о. Пічник¹⁰⁷ замовив мені кілька статей. Казав, що зараз друкують Вашу статтю про ротонди. О. Алеш ще не сповістив про ухвалу редакційної колегії збірника пам'яті св. Мефодія, але він включив до його складу Вашу роботу. Особисто я дуже «вийшов з берегів» щодо обсягу своєї студії «Начала християнського мистецтва у славян» (замість 40 с. написав 69 с.), та, здається, збирались пропустити.

Відпустки ще не мав ні за попередній, ні за цей роки. Стомлений, то й не багато встигаю з того, що мав зробити. Кислий якийсь настрої. Але все сподіваюся на краще.

Бажаючи Вам і Вельмишановній Юлії Олексіївні доброго здоров'я й усього найліпшого, так саме як і всій Вашій великій Родині

З глибокою повагою до Вас

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 47.
Оригінал, рукопис.

43

22 серпня 1984, [Калуга]

Калуга, 22.08.1984.

Вельмиповажаний Володимере Васильовичу!

Велика Вам подяка за Ваш гарний лист та примірник другої книжки каталога стародруків. Видно, я дуже плутано виказав свої бажання, і тому спонукав Вас до непотребних жертв, таких як задуманий книгообмін. Отже, я маю тепер обидві книжки, і тому не потрібно нічого змінювати: в квітні мене запевнили, що ніби у Львові обидві частини є у вільному продажу, а з цим виникла й думка здобути примірники, але чутка виявилася брехливою. Ось і все.

Буквально напередодні приходу Вашого листа я випадково здобув примірники матеріалів музеїв Кремля й послав Вам: своєчасно цього не

¹⁰⁶ «Православний вісник» – єдиний церковний журнал РПЦ українською мовою в УРСР. Виходив з перервами у 1946–1991 роках.

¹⁰⁷ Пічник (Печник) Андрій Фомич (1925–2017) – священник УПЦ МП (РПЦвУ). Висвячений у 1944 р. Головний редактор часопису «Православний вісник». Настоятель Хрестовоздвиженської церкви у Києві з 1991 р.

вдалося зробити, бо не ходжу по Москві, обмежуюся бібліотекою. Останнім разом пройшов по книгарням, але безрезультатно.

На день Святої Трійці цього року у вівтарі, перед відпустом на Троїцькій вечірні мене прихопив страшенний приступ: майже втратив свідомість. О. Сагайдаковський, здається, перелякався більш, ніж я. Ледве добрався додому, а звідти одразу забрала швидка допомога, а ранком другого дня зробили операцію: виявився флегматозний апендицит. Ніби все пройшло непогано, хоч, за свідченням лікаря, становище було загрозливим. Більше став стомлюватися і менше працювати. Але життя врятували...

Про нові вірменські печери не чув. У мене виявився подвійний примірник відбитки статті про розписи однієї віфінської печерної церковки, яку Вам посилаю разом з листом. Додаю також машинописний примірник статі призначеної для «Сов[етской] археологии» /повертати не треба/. Про крехівський епістилій мені сказати щось важко, бо я його ніколи не бачив. Але деякі епістилії вивчав /рештки керамічного X ст. в Болгарії, ростовський XV ст./. Може зробили б Ви статтю про крехівський епістилій російською мовою для «Памятников культуры»? Можу домовитися з акад. Ліхачовим про влаштування.

Прошу вітати Вельмишановну Юлію Олексіївну та всю Родину.

Марина з Миколою мали намір поїхати до Ужгорода, але не продали туди квитків, а тому подалися до Ростова. Я мрію про відпочинок з середини вересня, але це ще потрібно заробити, бо є термінові праці.

Бажаю Вам усього найкращого

З належною повагою Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. неупорядкований.
Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

44

9 квітня 1985, Калуга

Калуга,
9 квітня, 1985 р.

Вельмишановний Володимере Васильовичу!

Добре розумію, що надто тяжко Вам відписувати з огляду на численні обов'язки. Тому не відважуюся докучати листами, бо й сам існую в досить кислому вигляді. Майже не вибираюся останнім часом до Москви, то й буду чекати нагоди витратити за призначенням Ваші кошти.

В Тульському краєзнавчому музеї опинилося пергаминове Євангеліє-апракос з 1422 р., переписане «в обители святого Онуфрія на Сергіевой горе». Чи не підкажете, що то за монастир такий був? Здається, в Галичині, але не

маю де довідатися, бо бракує літератури (адже такі відомості не потрапляли до російських довідників). Вимова, як мені здалося, цілком галицьська.

Очевидно, Вас можна вже вітати з митрою, мабуть слід це було зробити й раніше. Наш о. Сагайдаковський¹⁰⁸ щойно отримав також.

Кількість моїх статей поки що не збільшилася. О. Павло Алеш просив передати Вам, що Ваша стаття друкується в Мефодіївському збірнику, але з неповним складом ілюстрацій. В моїй статті скоротили текста. Та нехай вже буде як воно є. З «Правосл[авного] вісника» мені написали, що мої статті їм «не підходять». Та з цього приводу не сумую: були б сили писати, а надрукувати щось можна...

Вітаю Вас і бажаю всього найкращого.

Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 48.
Оригінал, рукопис.

45

23 квітня 1985, [Калуга]

Вельмишановний

Володимере Васильовичу!

Щиро дякую за ласкавого листа і цінні відомості про монастир св. Онуфрія. Такі джерела, котрі Вами використані, мені тут, звичайно, неприступні.

Нових статей поки що немає, а тому обмежуюся отакими нотатками. У мене опинилися дублетні примірники *Byzantinoslavica*¹⁰⁹ минулий рік, цікаві головним чином завдяки бібліографії нових праць. Посилаю Вам. Якщо маєте, – гадаю, знайдете, кому віддати.

Мене дуже зацікавило Ваше повідомлення про новий православний календар, який почав виходити в Сяноку¹¹⁰. Звичайно, я радий був би дати туди щось, якщо тільки мої нотатки можуть придатися до чогось. Та я не знайомий ні з єпископом Адамом¹¹¹, ні з кимсь іншим. Якщо Ви знайдете

¹⁰⁸ *Сагайдаковський Леонтій* – протоієрей і настоятель Калузької Микола-Козинської церкви у 1966–1988 роках.

¹⁰⁹ Журнал “*Byzantinoslavica. Revue Internationale des Études Byzantines*” видає Слов’янський інститут Чеської академії наук. Заснований у 1929 р. Виходив до 1938 р. Відновлений 1947 р. У журналі публікують праці з візантинознавства та візантійсько-слов’янських відносин.

¹¹⁰ Йдеться про «Церковний Календар» – видання Перемисько-Новосанчівської єпархії.

¹¹¹ *Адам (Олександр Дубець)* (1926, с. Флоринка на Лемківщині – 2016). Навчався в українській гімназії в Крилиці. Батько загинув у концтаборі Аушвіц. У 1960 р.

доцільним, – може перешлете туди цю статейку про Печерську ікону Богоматері. Писав я її до «Правосл[авного] вісника», але, як з'ясувалося, таке їм «не підходить». Фотознімки можу послати додатково. Врешті, це не прохання, а лишень пропозиція. В разі, коли Редакція виказала б бажання до співробітництва, – варто було б мати у руках зразок її видавничої праці.

«Українського календаря» з Варшави¹¹² кілька років вже не бачив, хоч там мусили бути друковані якісь мої нотатки.

Прикро, що рідною мовою не можливо будь-що надрукувати, крім... рецензій в «Нар[одній] творчості та етнографії», раз на рік.

В Лондоні видано англійською мовою книгу о. Христофора Вальтера про мистецтво та обряд у візантійській церкві¹¹³. Отримав її днями на рецензування для *Byzantinoslavica*. З першого враження книга дещо нагадує підручник. Але іноді важко вхопити сучасні тенденції європейської візантиністики. Знаю тільки, що у нас видавництва не виявили б зацікавлення до такого жанру.

Бажаю Вам усього найкращого.

Ваш

Василь Пуцко

23.04.1985.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 49–49 зв. Оригінал, рукопис.

46

26 березня 1986, Калуга

Калуга,
26 березня, 1986 р.

Вельмиповажаний Володимире Васильовичу!

Відчуваю себе невимовно винним перед Вами, бо вчасно не відписав на Вашого ласкавого листа і не подякував про добру книжку, не повідомив

закінчив Православну духовну семінарію у Варшаві, згодом – варшавську Християнську богословську академію. Священник у селах Висова (Лемківщина), Кальників біля Перемишля, а з 1966 р. – у Сяноку. У 1983 р. прийняв постриг, призначений єпископом Люблінським, а в жовтні того самого року – Перемисько-Новосанчівським. Його стараннями відновлено видавання «Церковного Календаря» українською мовою. Від 1996 р. – архієпископ.

¹¹² «Український календар» від 1957 р. видавало Українське суспільно-культурне товариство.

¹¹³ Йдеться про книгу: Walter Ch. *Art and Ritual of the Byzantine Church*. London, 1982. 279 p. 32 l. ill.

про отримані кошти, котрі все ніяк не можу використати за призначенням, бо останнім часом в Москві не буваю, хоч вона десь поруч. З нового року поставив собі завданням розв'язатися з видавничими боргами, а з них самим гнітким є розділ про українське гаптування, бо до середини XVII ст. майже відсутні твори. Гадав, що обійдуться вже без мене, хоч і надто соромно дивитися в очі Жолтовському. Нарешті зустрів старого в грудні в Москві, і з'ясувалося, що писати нікому. От і пишу... Кілька років тому директор заповідника «Києво-Печерська лавра» так самовдоволено сказав мені про те, що від них залежить не дозволити скористатися їх матеріалами /чогось це право заборони всі так пильнують/. А тепер думаю про те, що одного дозволу трохи малкувато.

Мені, може як нікому іншому, зрозумілі невеселі турботи, виказані у Вашому листі. Написати за стільки років велике дослідження і мати його у себе на столі, – небагато радощів. Також маю книжечку в такому стані, і вже давно не хочеться до неї повертатися. Та і тема /Древнерусское искусство в Ростовском музее/ більш побіжна. Я бачу тільки один певний шлях до того, як може статися якась чудо: публікувати уривки окремими статтями. По часописам з археології, мистецтву, етнографії. Дещо російською мовою. Хотів би знати Вашу думку з цього приводу.

Радий був стати Вашим сусідою на сторінках Методіївського збірника в Празі. Скільки тільки трудів з ним поніс о. П. Алеш.

Цей фотознімок з великого кипарисного хреста середини XVI ст. подарованого мені С. А. Таранушенком. Щойно написав про хрест окрему статтю та послав до Західної Німеччини, бо у нас тепер годі шукати редактора, котрий погодився б друкувати розвідку про отаку «во[г]непальну¹¹⁴ зброю», перед Ювілеєм. Мені не пощастило побачити хреста в Миколаєвській церкві у Львові. Чи він подібний? Теж варто було б обробити і видати студію.

З моєї витівки видати енкалпіони поки що наявні досить скромні результати, але все ж щось виходить. Найбільш сумлінною співпрацівницею стала киянка Пекарська Л. В. /археолог/: робимо третю розвідку. У львівському історичному музеї за цей час фонди потрапили до третіх рук. Всі погоджувалися на співпрацю, але ніхто нічого не встигав робити. Свенціцька обіцяла обробити сама, але не уточнила: чи на цьому, чи на тому світі. Все так і лежить.

В московському часописі «Искусство» 1986, № 1 надрукована моя стаття про давньоруське мистецтво доби «Слова»¹¹⁵, але не пощастило мені придбати примірники: тільки один десь влучно захопила Марина. Багато

¹¹⁴ У машинописі «вознепальну».

¹¹⁵ Насправді опубліковано: Пуцко В. Г. Искусство Киевской Руси на рубеже XII–XIII вв. *Исследования «Слова о полку Игореве»*. Ленинград, 1986. С. 138–158.

всього у мене порозкидано по білому світу, і не завжди доходять до мене вчасно відомості про те, що друковано, що відкинуто, що навіть не потрапило до редакції. Чекаю вихода розвідки «Декоративное убранство интерьера Софии Киевской»¹¹⁶, бо мушу врахувати в роботі про інтер'єр давньоруського храму XI–XIII ст. Хочу написати розвідку до французького часопису про українські ікони, щоб почули про них на Заході і усвідомили різницю поміж ними та російськими, хоч би це...

Пишу в музеї, і бачу, що наробив чимало помилок. Та вже ласкаво дайте мені з приводу неохайності.

Бажаю Вам легкого посту і радісно зустріти Світле Христове Воскресіння. Вклоняюся Вельмишановній Юлії Олексіївні та всій Вашій родині.

З належною повагою

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 50–50 зв. Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

47

8 червня 1986, Калуґа

Калуґа, 8 червня, р. 1986.

Вельмиповажаний Володимире Васильовичу!

Вже хотів попросити Вас надіслати російський текст моєї статті «Киевские мученики-варяги», адже не маю іншого примірника. Мене запрошено до Прилепа, де восені має відбутися симпозіум з питання слов'янської поганської релігії. Потрапити туди не можу розраховувати, а реферат послати бажав би, як це роблю майже завжди в подібних випадках. Тим часом отримав Вашого листа. Здається, відбитку статті про зображення попа Добредша Вам послав (чи ні?). Не відомо, чи будуть відбитки моєї статті у збірнику «Исследования Слова о полку Игореве», але виявився примірник самого збірника. Прошу прийняти цей скромний подарунок.

Велика Вам подяка за фотознімки різьбленого хреста з Миколаївської церкви у Львові. Шкода, якщо цього хреста вкрадено. Це добра афонська робота кінця XVI – початку XVII ст. Металева оправа (срібло чи мідь?) з грецькими написами цього ж часу. Пригадую, що свого часу ми з Вами не знайшли хреста в церкві, а о. Волчицький відпочивав, та його не стали турбувати. Не знав про те, що він вже упокоївся. Відходять останні представники старої генерації львівського священства.

¹¹⁶ Пуцко В. Декоративное убранство интерьера Софии Киевской. *Slavia Antiqua*. Poznań, 1991. Т. 33 (1991/1992). S. 131–159.

Про книжку покійного М. Гембаровича¹¹⁷ не знаю. Був би вдячний за уточнення їх даних. Може, пощастить через когось здобути.

Щойно в Москві пройшов міжнародний семінар «Від Рима до Третього Риму». Я для нього підготував реферат на тему «Великие эпохи в тысячелетней истории искусства Константинополя-Нового Рима». Завтра має в Москві відбутися сімпозіум «Візантія і Русь», присв'ячений пам'яті Віри Ліхачової¹¹⁸. Запрошено мене з Мариною, але Марина не поїде, а опісля від[д]асть роботу до збірника. Я мушу їхати, хоч текст доповіді не встиг написати: доведеться накидати конспект. Не встигаю багато дечого робити.

Моє нещастя і моє щастя в тому, що я працюю сам по собі: не все добре знаю, що де робиться, але зате не мушу свої дії та погляди, думки узгоджувати з чиймись. Мене вже давно не турбує те, хто і як сприймає мої роботи і мою особу. Що я пишу і для чого, – про це слід писати окрему роботу. А хто має очі, – той і так побачить. На Україні не друкують автора з далекої Московщини. А якби я потрапив на Україну, – то не друкували б навіть і там, де друкують досі. Чомусь в Москві вважають, що Україна забезпечена науковою пресою.

Зараз на столі лежить коректура мого реферату «Художественное оформление древнейших славянских рукописей»¹¹⁹, що друкує загребський щорічник “Slovo”, в томі, присв'яченому св. Мефодію. Празький збірник, видно, о. П. Алеш Вам надіслав. О. Павло збирався приїхати у липні цього року до Києва на богословську конференцію. Запитува[в], чи буду на ній я, а це мені невідомо.

З Чернігова надходять фотознімки цікавих хрестів-енколпіонів. Але взагалі їх там небагато. Львівські музейці в цьому відношенні виявилися ненадійними: ніхто не опрацював ні однієї збірки. Колись були дослідники у Львові більш активними.

Ось, здається, і всі новини, якщо все це можна вважати новинами. Силкуюся щось робити, аби не дурно жити життя. Чимало лежить матеріалів, що наполегливо вимагають опрацювання. Тільки б були сили, а їх часто не вистачає, і плани протягом довгого часу не переходять в дійсність. Тут ніхто не може допомогти з людей, адже робота і для багатьох колег залишається не зовсім зрозумілою.

¹¹⁷ Йдеться про працю львівського мистецтвознавця та історика мистецтва *Мечислава Гембаровича* (1893–1984) “*Mater Misericordiae-Pokrow-Pokrowa w sztuce i legendzie Środkowo-Wschodniej Europy*” (Вроцлав : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. 209 s.).

¹¹⁸ *Ліхачова Віра Дмитрівна* (1937–1981) – мистецтвознавиця. Докторка мистецтвознавства, професорка. Дочка академіка Дмитра Ліхачова. Загинула трагічно.

¹¹⁹ Пуцко В. Г. *Художественное оформление древнейших славянских рукописей. Slovo* (Zagreb). 1987. Sv. 37 (1987). S. 55–90.

Відпустку ще не брав за минулий рік.
Радий Вашому голосу, навіть коли чую його з текста на папері.
З глибокою пошаною

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир
Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 52–52 зв.
Оригінал, рукопис.

48

28 жовтня 1986, Калуга

Калуга,
28 жовтня, р. 1986.

Вельмиповажаний Володимире Васильовичу!

Рукопис своєї статті разом з Вашим листом отримав, але одразу відписати не спромогся. Сталася цілковита аномалія: статті швидше пишу, ніж листи. Все чекав настрою, та не дочекався, а сьогодні мушу їхати до Мінська на Скорининські урочистості, бо зголосився відчитати доповідь, за яку, можливо, білоруси прибувають на місці /тверджу, що Скорина гравюрні дошки до празької Біблії придбав готовими в Нюрнберзі, причому деякі з них вже побували у вжитку у Кобергерів/. Стаття моя про мучеників-варягів вже мені терміново не придалася, бо до Прилепа не їздив і доповіді не писав. Переказують, що конференція про поганську релігію у слов'ян видалася кучою: цього й слід було чекати! Може, щось напишу, але про подолання поганських звичаїв в процесі затяжної християнізації.

Хоч у Вашому листі не було вказано видавництво, котре випустило книгу проф. М. Т. Гембаровича, та я написав директорові Інституту книгознавства др. Мигоневі до Вроцлава, поклавшись на його обізнаність.

Напевно, Ви вже знаєте про те, що у вересні я побував у Львові: приїздив на похорон П. М. Жолтовського, який за кілька днів до смерті гостював у мене в Калусі; ми з ним розпрощалися за п'ять днів до його кончини і за два дні як трапився у нього інсульт. Заходив до церкви, де староста сказав мені про те, що Ви поїхали на відпочинок. То я і не пішов до хати, бо був всього декілька днів і мусив лагодити ріжні справи в установах /до того я протягом п'яти років не з'являвся у Львові/.

Ви дуже мене втішили повідомленням про знахідку дерев'яних хрестів. Буду вдячний за знімки та розміри.

Більше писати не буду сію хвилину, бо вже час вирушати у дорогу. Отже, нехай не образить Вас цей мій вельми не красний, телеграфний стиль писання.

Якщо трапляться якісь книжки, – надішлю.
Вітаю Вельмиповажану Юлію Олексіївну й всю родину.
З належною повагою

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир
Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 53–53 зв.
Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

49

5 листопада 1986, Калуга

Калуга,
5 листопада, 1986.

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Вже в Мінську відправив Вам листа, написаного в Калузі. Тепер додаю маленький наслідок своєї поїздки: каталог Музею давньобілоруської культури¹²⁰. Якщо Вам пощастить колись побувати в Мінську, – слід його неодмінно відвідати, бо там чимало ікон, котрі варто співставити з нашими, особливо волинськими. Вас радо прийме Ольга Василівна Терещатова¹²¹ /це – вул. Сурганова, 3/. В художньому музеї слід мати справу з Надією Федоровною Висоцькою¹²² – автором добре знаних Вам альбомів¹²³; зараз вона готує до друку каталог своїх музейних ікон, і, гадаю, має послати Вам примірник: я про це потурбувався. Принаймні попереду мені напишіть, бо у Висоцької маленька дитина, і тому буває вона не щодня.

«Скорининські читання» пройшли на «4», якщо виводити бали. Були вельми цікаві доповіді. Я з своєю небезпечною темою /твердив, що Скорина не робив і не замовляв дереворити, а купив їх готовими в Нюрнберзі/ залишився цілий, і навіть бороду не поскикали. Матеріали будуть

¹²⁰ Музей старажытнабеларускай культуры : каталог экспазіцыі / камп. В. В. Церашчатава, Ю. В. Хадыка, А. А. Ёркіна і інш. Мінск : Навука і тэхніка, 1983. 174, [2] с.

¹²¹ *Терещатова Ольга Василівна* (білор. Церашчатава Вольга Васілеўна, 1926–1992) – мистецтвознавиця. Авторка монографій «Беларуская кніжная графіка 1917–1941» (1978), «Старажытнабеларускі манументальны жывапіс XI–XVIII стст.» (1986), а також низки статей.

¹²² *Висоцька Надія Федорівна* (нар. 1943) – мистецтвознавиця, докторка мистецтвознавства, професорка кафедри етнології, музеології та історії мистецтв Білоруського державного університету, лауреатка Державної премії Республіки Білорусь.

¹²³ Йдеться про альбоми: «Жывапіс Беларусі XII–XVIII стагоддзяў: Фрэска, абраз, партрэт» (1980), «Пластыка Беларусі XII–XVIII стагоддзяў» (1983), «Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі XII–XVIII стагоддзяў» (1984).

друковані окремим збірником. Дещо подібне заходилися здійснити й вільноські колеги, і Юзас Тумяліс¹²⁴ вже запросив мене до участі.

Насуваються жовтневі свята. Марина з Миколою подалися до Ярославлю /я з ними зустрівся позавчора у Москві/, і, залишившись на самоті, мушу писати статті, позбавляючись заборгованості.

Вітаю Вельмиповажану Юлію Олексіївну і всю Вашу родину.

Щиро Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 54.
Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

50

[Бл. 1988, Калуґа]¹²⁵

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

При нагоді радий би чути Вашу думку про цю розвідку з іконографії Вашого святого патрона¹²⁶. Текста повертати не треба. Чи щось можуть сказати ще галицькі ікони?

Щиро Ваш

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 64.
Оригінал, рукопис.

51

[Кінець 1989 – початок 1990, Калуґа]

Вельмишановний

Володимире Васильовичу!

Щиро вітаємо Вас, Вельмиповажану Юлію Олексіївну і всю Вашу родину з Великим Святом Різдва Христового й наступним Новим 1990 роком, бажаючи ласки Божої, здоров'я і всякого добра.

Посилаю дещо з книжок і доповіді з конференції, що була у Москві. Має бути збірник, але не так швидко. Я доповідав про грецьке Євангеліє

¹²⁴ Тумяліс Юзас (Juozas Tumelis, 1938–2022) – історик, бібліограф, перекладач. У 1963–1979 роках – бібліограф Будинку книги Литовської РСР. Упродовж 1979–2003 років – головний бібліограф, завідувач відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки Литви імені М. Мажвідаса.

¹²⁵ Датуємо за змістом листа.

¹²⁶ Йдеться, мабуть, про розвідку: Пуцко В. Найдавніші зображення святого князя Володимира. *Православний вісник*. 1988. № 7. С. 47–51.

XI ст. з ц[еркви] Св. Софії у Царгороді, подароване Єремією II патр[іархові] Йову.

Мені довелося багато їздити, чимало хворіти і дуже мало писати. Тільки що маю йти у відпустку за ... 1988 р. Мабуть, щось напишу.

На все добре.

З належною повагою

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 59.
Оригінал, рукопис. Листівка:
«[С Новым годом]. Фото Б. Киндровой
© “Планета”, 1989».

52

17 березня 1990, Калуґа

Калуґа, 17 березня, 1990

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Напевно від Михайла Рожка¹²⁷ /який мав передати Вам книгу про мистецтво Македонії/ Ви вже дізналися про те, що абсолютно нічого не змінилося у моєму громадському стані: досі залишаюся працівником музею. Останнім часом дещо погіршало з здоров'ям. Зокрема, почали турбувати нирки, а тому мрію скористатися влітку запрошенням Рожка і поїхати до Тустані. Отже, йти на парафіяльну службу мені ніяк не випадає, бо добре знаю про ставлення до хворих, особливо коли людина ще не дуже літня: не по чину, кажуть у такому разі. В цілому своїм становищем задоволений, хоч і дуже не вдоволений наслідками своєї праці: не встигаю робити все те, що хочеться, і робити так, як би це хотілося. Друкування – це вже окрема справа, і важко знати, коли як пощастить.

До того, як отримав Вашого докладного листа, за який дуже і дуже вдячний, довідувався головним чином з різних «голосів», бо московська преса більш відмовчується. За словами єпископа, не чути розмов і в синодальних приміщеннях. Особисто я дуже далекий від того, щоб приймати на себе роль арбитра і будь-кого осуджувати з приводу останніх подій. Вважаю тільки, що уніати надмірні у своїх вимогах повернути все, що належало до 1939 р., не виключаючи ... приміщення богословської академії у Львові !/!. У нас повертають переважно руїни. В єпархії з'явилися 12 нових парафій. Можна б утворити ще 20–40, але бракує ініціативних людей, котрі бралися б за організацію парафій на місцях. В самій Калузі мають

¹²⁷ *Рожко Михайло Федорович* (1939–2004) – археолог, краєзнавець.

відкрити поки що дві церкви, а дещо пізніше, мабуть, ще дві /кафедральний собор і Мироносицьку ц[еркву] біля базара/.

З утворенням Української Православної церкви щось незрозуміле. Існує ж статут автономної церкви, але ж вона його не дістала. Кружляють чутки, що «товаришу Філаретові»¹²⁸ /саме так звертався до [нього] Щербицький¹²⁹/ недовго обіймати свою посаду через невідповідність часу. Але і це мало що може змінити на краще.

В нашому родинному житті поки немає будь-яких докорінних змін. Ми працюємо, Микола ходить до 10-го класу і вже мріє про інститут. Наш музей другий рік як на капітальному ремонті, але власно цього ремонту ще й не видно: лише руйнують, а не будують.

Вже наполовину минув Великий піст. Отже бажаю Вам в здоров'ї провести й наступні тижні і щасливо зустріти Велике Свято Воскресіння Христа.

Прошу кланятися від мене Вельмишановній Юлії Олексіївні й поздоровити Вашу Родину.

З великою пошаною

Василь Пуцко

У січні тільки використав відпустку за 1988 рік: побував у Ленінграді та Архангельську, а звідти їздив до Холмогор. Позабуті селища, позабуті церкви, і немає кому за них боротися. А будовані вони красиво і міцно. Навіть у такому стані справляють надто сильне враження. Земля перетворилася на пустелю. На острові, де знаходилася оселя батьків Ломоносова, діє косторізна фабрика. Беруться тепер вони й за різьблення хрестів та панагій, але їх виконання цілком байдуже, і, звичайно, без розуміння, справи. Чи вийдуть коли люди з духовної пустелі? Поки дуже сумно.

В. П.

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 60–60 зв.
Оригінал, машинопис, підписи – рукопис.

¹²⁸ *Філарет* (Михайло Антонович Денисенко, нар. 1929) – православний церковний діяч, архієрей. Патріарх Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) у 1995–2018 роках, з 2018 р. – «почесний патріарх» Православної церкви України. У 1966–1990 роках – екзарх України Російської православної церкви (РПЦ). Після смерті московського патріарха Пимена в 1990 р. – місцезблоститель московського патріаршого престолу. Ініціатор перейменування Українського екзархату РПЦ на Українську православну церкву Московського патріархату (УПЦ МП), у 1990–1992 роках – її митрополит.

¹²⁹ *Щербицький Володимир Васильович* (1918–1990) – радянський партійний і державний функціонер, перший секретар ЦК КПУ, член Політбюро ЦК КПРС. Натхненник змосковщення України, переслідував дисидентів.

18 листопада 1990, Калуґа

Калуґа,
18 листопада 1990 р.

Вельмишановний о. Володимире!

Нарешті трапилося щось з книжок, котрі, як мені здалося, можуть статися Вам у потребі, і негайно Вам посилаю, бо іноді приготоване може довго і довго лежати. Очевидно, хотіли б Ви мати також «Богословіє ікони Православної церкви» Л. О. Успенського¹³⁰ /Париж, 1989/? Я замов[ив] її примірник на Вашу долю, адже немає у мене бажання зайвий раз звертати до Московської патріархії, де осів її тираж. Як вам відомо, я цілком свідомо віддалився від поточних церковних справ, зробивши виїняток лише для наукових церковних конференцій, таких як-от «Слов'янська біблія» влітку біжучого року.

Не був я, звичайно, і на соборі, бо не приховував від єпископа своє прихильне ставлення до існування Української Автокефальної Православної Церкви, вважаючи, що Україна не є канонічною територією Московського патріарха, адже київська митрополія не була йому підпорядкована у 1589 р., а залучена внаслідок політичних шахрів 1686 р. Мені особисто недобре було б відчувати, що від мого імені у тому числі можуть бути прийнятими якісь санкції проти Української Автокефалії та Російської Закордонної церкви /хоч і не для кого обов'язкові/, а вони предбачалися. Була у мене приватна розмова, досить гостра, з фактичним проєктантом цих санкцій о. ігуменом Інокентієм Павловим¹³¹, котрому я порадив уникнути від такого гріха /до речі, о. Павлов блискучий лінгвіст, з яким ми маємо спільних вчителів на філологічному факультеті університету/, і він знайшов у собі мужність замислитися. Отже, влади́ка Іліан мав підстави побоюватися, що з соборної трибуни я можу сказати все, що вважаю за потрібне, а це мало обернутися неабияким скандалом для нього. Щоправда, все-таки акція для нього не пройшла абсолютно гладенько: його перевели на тобольську катедру, від якої відмовився, почислений за штат з призначенням архієрейської пенсії. Мешкає у Калузі і часом заходить в гості до нашої оселі. До автокефалійного існування Української Православної церкви

¹³⁰ Успенський Леонід Олександрович (1902, с. Гола Снова (Воронезька губ.) – 1987, Париж) – іконописець, богослов, мистецтвознавець.

¹³¹ Очевидно, йдеться про Павлова Сергія Миколайовича (1952–2020), відомого як ігумен Інокентій. Дослідник раннього християнства та перекладач книг Нового Завіту. Працював у галузі біблеїстики, церковної історії, історіографії та соціології релігії. Автор-упорядник тексту Грамоти-Томосу патріарха Олексія II про автономію Української церкви.

у нього ставлення цілком спокійне і подекуди доброзичливе. З'ясувалося, що всім владикам було дано наказа привезти на собор людей, на яких цілком можна покластися. Такими виявилися у Калузі саме єпархіяльний секретар та архієрейський повар: звичайно, на подібну вірнопідданість з боку о. Михайла Бондаря¹³² та мого годі було розраховувати. Тепер єпархією керує переведений з Нью-Йорка архієпископ Клімент. Приїхав з широченими планами, але ж їх здійс[н]ення залежатиме, звісно, цілком від Божої Волі. Я бачився з ним лише одного разу, бо мене практично майже не буває цього року в Калузі.

У нашому музеї вже другий рік триває ремонт, і я з такої нагоди пустився їздити на різні наукові конференції. Та так пустився, що від Різдва вже наїздив аж п'ятнадцять з відповідними за тематикою доповідями. Такий ритм дуже виснажує, але зобов'язує хутко викладати на папері думки й цілі концепції, а в іншому разі ніколи б цього не зробив. Марина жартує, що у колі мистецтвознавців-себаритів навіть активністю можна набути славнозвісність. Щойно вівідев¹³³ Херсон через 30 років після того, як звідти поїхав. У Львові на 19–21 грудня передбачено конференцію, присв'ячену українським іконам Богородиці. Напевно, знаєте, що її готують Отковичи. Маю підготувати доповідь про ікони Богородиці у Київській Русі. Чи запросили Вас до ЗНТШ?

Теперешні буремні часи примушують відчутти віддаленість від подій, але ж, з іншого боку, ця віддаленість дозволяє не відходити надовго від письмового столу. Наслідки, певна річ, когось дратують, на[й]більше у Києві. «Чи можна, відтак, в такий час писати про художній метал Київської Русі», – кілька тижнів тому сказала мені одна київська пані. Можна, – відповів я, усвідомлюючи, що це, мабуть, моя стаття виявиться у НТЕ¹³⁴ останньою. Та я до всього звик.

Набралося нового так багато, що важко вмістити на двох сторонах картки. І чи варто утруднювати Вас читанням всього цього!¹³⁵

Ласкаво прошу привітати від мого імені Вельмишановну Юлію Олексіївну і всю Вашу родину. Щиро бажаю Вам Божої Ласки і всілякої допомоги.

З належною повагою

Василь Пуцко

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 61–61 зв.
Оригінал, машинопис, підпис – рукопис.

¹³² Бондар Михайло Тимофійович (†2012) – митрофорний протоієрей, настоятель Калужького Микола-Козинського храму, клірик Калужької єпархії.

¹³³ Так у машинописі.

¹³⁴ Журнал «Народна творчість та етнографія». Пуцко В. Художній метал Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2. С. 12–24.

¹³⁵ Далі дописано на лівому полі сторінки.

[Жовтень 1994¹³⁶, Калуґа]

Ваша Святість!

Кілька днів перебував я у Києві, у зв'язку з участю як диспутант у Берестейських читаннях¹³⁷. Але, на жаль, не довелося дістатися до Вас (втім, не знаю і адреси).

Тому, користаючись нагодою, передаю збірник від О. Іоаннесяна і два маленьких збірничка, виданих «не для продажу».

З належною повагою

Василь Пуцко

248600, Калуґа,
Гриґоров пров[улок], 12– 10,

ЛННБУ. ВР. Ф. 344 (Ярема Володимир Васильович). Оп. 2. Спр. 111. Арк. 70.
Ориґінал, машинопис, підпис – рукопис.

Додаток

Основні праці В. Пуцка (1977–2021)

Пуцко В. Литературные тексты и проблема реконструкции киевских стенописей X–XI веков. *Slavia Orientalis*. 1977. XXVI. S. 192–194.

Пуцко В. Г. Киевские рельефы святых всадников. *Старинар* (Београд). 1977. XXVII. С. 111–124.

Пуцко В. Г. Нове про Ігорівську Богоматір. *Наша культура* (Варшава). 1977. № 4 (228). С. 15.

Пуцко В. Богоматерь Великая Панагия. *Зборник радова Византолошкогo института*. 1978. Т. 18. С. 247–256, [4] л. ил.

Пуцко В. Г. Г. Логвин, Л. Міляєва, В. Свенціцька. Український середньовічний живопис. *Ukrainian Medieval Painting*. Київ, 1976, 28 стр. + 109 табл. *Russia Medievalis* (München). 1978. Vol. 5.1. P. 147.

Пуцко В. Киевский художник XI века Алимпий Печерский (По сказанию Поликарпа и данным археологических исследований). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1979. XXV. S. 63–88.

¹³⁶ Датуємо за змістом листа.

¹³⁷ Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління : матеріали Перших «Берестейських читань». Львів, Івано-Франківськ, Київ, 1–6 жовт. 1994 р. / ред. Борис Гудзяк ; співред. Олег Турій ; Ін-т історії Церкви Львів. богосл. академії. Львів, 1995. IX, [1], 187, [1] с.

Ивакин Г. Ю., Пуцко В. Г. Импостная капитель из киевских находок. *Советская археология*. 1980. № 1. С. 293–299.

Пуцко В. Памятники русского прикладного искусства XV–XVII веков в Ростове. *Зборник Музеја применене уметности*. 1980/1981. Зб. 24–25. С. 56–62.

Пуцко В. Тема коронавания в миниатюре Трирской Псалтыри. *Българско средновековие*. Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев. София, 1980. С. 300–307.

Пуцко В. Г. Иконографические схемы армянских алтарных росписей VII века (истоки и параллели). *Историко-филологический журнал*. 1980. № 3. С. 141–150.

Пуцко В. Г. Славянская надпись на кресте-реликварии из Полоцка. *Slovo* (Zagreb). 1980. Sv. 30. S. 101–121.

Пуцко В. Г. Чепинские рельефы апостолов и скульптурная декорация интерьера византийского храма. *Byzantino bulgarica* (Sofia). 1980. T. VI. P. 339–355.

Даркевич В. П., Пуцко В. Г. Произведения средневековой металлопластики из находок в Старой Рязани (1970–1978 гг.). *Советская археология*. 1981. № 2. С. 218–232.

Пуцко В. 3 кийвської короластики передмонгольських часів. *Наша культура* (Варшава). 1981. № 4. С. 6–7.

Пуцко В. Крестonosцы и западные тенденции в искусстве Руси XII – начала XIV в. *Actes du XVe Congrès International d'études byzantines* (Athènes). 1976. T. I. ; 1981. T. II. P. 953–972.

Пуцко В. Некоторые замечания о росписях Успенского собора во Владимире (к иконографии Страшного суда). *Древнерусское искусство XV–XVII вв.* : сб. статей. Москва, 1981. С. 118–127.

Пуцко В. Г. Каменный рельеф из киевских находок. *Советская археология*. 1981. № 2. С. 223–231.

Пуцко В. Г. Этюды об Остромировом Евангелии: Инициалы. *Études balkaniques* (Sofia). 1981. N 4. P. 70–91.

Пуцко В. Г. «Богородица Десятинная» и ранняя иконография Покрова. *Festschrift für F. von Lilienfeld* (Erlangen). 1982. S. 355–373.

Пуцко В. Г. Киевская скульптура XI века. *Byzantinoslavica* (Prague). 1982. T. XLIII. P. 51–60.

Пуцко В. Г. Печерський ктиторський портрет. *Зограф*. 1982. № 13. С. 41–48.

Пуцко В. Г. Русская путевая икона XI века. *Памятники культуры*. Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология : ежегодник. 1981. Ленинград, 1983. С. 199–206.

Пуцко В. Г. Функциональная роль и художественная концепция декора Остромирова Евангелия. *Palaeobulgarica = Старобългаристика*. 1983. N 1. P. 21–34.

Пуцко В. Г. Этюды об Остромировом Евангелии. Византийские и западные элементы иконографии миниатюр. *Преслав* (Варна). 1983. Сб. 3. С. 27–68.

Poutsko V. Les martyrs vagues de Kiev (983). *Analecta Bollandiana*. 1983. N 101. P. 363–385.

Pucko W. Połocki relief steatytowy i problem zachodnich wpływów w sztuce ruskiej XII wieku. *Biuletyn Historii Sztuki*. 1983. R. XLV. S. 259–264.

Пуцко В. Г. Киевские гравюры XVII в. как исторический источник. *Федоровские чтения, 1980*. Москва, 1984. С. 80–85.

Пуцко В. Г. Шиферные рельефы в лапидарии Софии Киевской. *Советская археология*. 1984. № 1. С. 210–219.

Пуцко В. Г. Древнейшие иллюстрации к сказаниям о Киево-Печерском монастыре. *Труды отдела древнерусской литературы* / Рос. Акад. наук, Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). 1985. Т. 38. С. 65–78. (Перевид. укр. мовою: Хроніка-2000. 2003. Вип. 53–54. С. 695–715).

Пуцко В. Г. О портретном изображении попа Добрейша. *Palaeobulgarica = Старобългаристика*. 1985. N 3. P. 65–73.

Пуцко В. Киевский крест-энколпион из окрестностей Книна. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*. Split, 1986–1987. Sv. 26. S. 27.

Пуцко В. Г. Искусство Киевской Руси на рубеже XII–XIII вв. *Исследования «Слова о полку Игореве»*. Ленинград, 1986. С. 138–158.

Пуцко В. Г. Киевская сюжетная пластика малых форм (XI–XIII вв.). *Зборник посветен на Бошко Бабич*. Прилеп, 1986. С. 169–181.

Пуцко В. Г. Мраморный саркофаг Ярослава Мудрого. *Byzantinoslavica* (Prague). 1986. T. VIII. P. 287–312.

Пуцко В. Г. Синтрон Софії Київської. *Археологія* (Київ). 1986. № 55. С. 76–87.

Poutzko V. Ikonografičeskie sxemy armianskix altarnyx stenopisei VII veka (istoki i paralleli). *Armenian Studies = Études arméniennes*. In memoriam Haïg Berbérian / ed. Dicran Kouymjian. Lisboa, 1986.

Пуцко В. Византийская миниатюра и вопрос реконструкции оклада литургической книги. *Texte und Textkritik. Eine aufsatzsammlung* (Berlin). 1987. Bd. 133. S. 515–520.

Пуцко В. Заглавная миниатюра Никомидийского Евангелия и византийские изображения Христа во славе : [Текст]. *Revue des études Sud-Est Europeennes / Academie des sciences sociales et politiques. Institut d'études Sud-Est Europeennes* ([Бухарест]). 1987. Janvier-mars (T. 25, N 1). P. 11–38.

Пуцко В. Эпитафийный портрет царевича Дмитрия и московская парсуна XVI – начала XVII веков. *Зограф*. 1987. 18. С. 54–64.

Пуцко В. Г. Київський світський рельєф XI ст. : [Монументальна камінна пластика древнього Києва]. *Народна творчість та етнологія*. 1987. № 5. С. 44–49.

Пуцко В. Г. Крест Марка Пещерника. *Советская археология*. 1987. № 1. С. 217–230.

Пуцко В. Г. Произведения искусства – реликвии древнего Киева. *Russia Mediaevalis* (München). 1987. T. IV (1). S. 135–156.

Пуцко В. Г. Художественное оформление древнейших славянских рукописей. *Slovo* (Zagreb). 1987. Sv. 37 (1987). S. 55–90.

Пуцко В. Икона в домонгольской Руси. *Ikone und fruhes Tafelbild*. Hale-Wittenberg, 1988. С. 91–95.

Пуцко В. Найдавніші зображення святого князя Володимира. *Православний вісник*. 1988. № 7. С. 47–51.

Пуцко В. Г. Киевский крест-энколпион с Княжьей горы. *Slavia Antiqua*. 1988. XXXI. S. 209–225.

Пуцко В. Г. Остромирово евангелие и декор глаголической книги X–XI вв. *Palaeobulgarica = Старобългаристика*. 1988. N 2. P. 66–74.

Пуцко В. Г. Шиферный рельеф из церкви св. Ирины в Киеве. *Древнерусское искусство. Художественная культура X – первой половины XIII в.* Москва, 1988. С. 287–292.

Пекарська Л. В., Пуцко В. Г. Давньоруські енколпіони в збірці Музею історії м. Києва. *Археологія*. 1989. № 3. С. 84–94.

Пуцко В. Греко-волынская икона Христа Пантократора. *Cyrrillomethodianum*. Thessalonique, 1989–1990. T. XIII–XIV. P. 111–125.

Пуцко В. Деревянный крест с рельефными изображениями праздников и святых. *Zeitschrift für Balkanologie*. 1989. Bd. 25. S. 76–91.

Пуцко В. Раннее произведение Симона Ушакова. *Искусство*. 1989. № 11. С. 59–62.

Пуцко В. Г. Створка креста-энколпиона из Грабцева. *Краткие сообщения Института археологии*. 1989. Вып. 198. С. 95–99.

Rucko V. Real- oder Idealbild? Portrat oder Typus? Das Bild der Heiligen in der russischen Ikonenmalerei. *Hermeneia*. 1989. 4. Jahrgang. S. 186–195.

Пуцко В. Г. Про заснування Десятинної церкви у Києві. *Український історичний журнал* (Київ). 1990. № 9. С. 93–94.

Пекарская Л. В., Пуцко В. Г. Византийская мелкая пластика из археологических находок на Украине. *Южная Русь и Византия* : сб. науч. трудов (к XVIII конгрессу византинистов) / АН УССР, Ин-т археологии. Киев, 1991. С. 131–138.

Пуцко В. Декоративное убранство интерьера Софии Киевской. *Slavia Antiqua. Roznan*, 1991. Т. 33 (1991/1992). S. 131–159.

Пуцко В. Художній метал Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2. С. 12–24.

Пуцко В. Г. Византия и становление искусства Киевской Руси. *Южная Русь и Византия* : сб. науч. трудов (к XVIII конгрессу византинистов). Киев, 1991. С. 79–99.

Пуцко В. Г. Византийські шляхи давньоруського мистецтва. *Археологія*. 1991. № 2. С. 26–41.

Пуцко В. Г. Иконопись Белоруссии XV–XVII вв. в контексте восточноевропейского сакрального искусства византийской традиции. *Наши радавод*. Гродна, 1991. Кн. 4, ч. 1. С. 60–69.

Пуцко В. Г. Прикладное искусство Византии XIII–XV вв. *Культура Византии. XIII – первая половина XV в.* Москва, 1991. С. 509–527.

Пуцко В. Г. «Темные века» в истории украинской и белорусской иконописи. *Наши радавод*. Гродна, 1991. Кн. 3, ч. II. С. 366–374.

Пуцко В. Г. Эмальерный стиль в художественном оформлении киевских рукописей XI в. *Книжные центры Древней Руси XI–XVI вв. Разные аспекты исследования*. Санкт-Петербург, 1991. С. 29–45.

Пуцко В. Переяславська теракотова іконка «Запевнення апостола Фоми». *Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею*. Полтава, 1992. Вип. 1. С. 72–78.

Пуцко В. Службеник перемиського архієпископа Антонія з XIII ст. *Перемиські дзвони*. 1992. Чис. 10–12. С. 13–15.

Пуцко В. Українські плащаниці. *Людина і світ*. 1992. № 7–8. С. 41–44.

Коваленко В. П., Пуцко В. Г. Бронзовые кресты-энколпионы с Княжей Горы. *Vyzantinoslavica* (Praha). 1993. Roč 54. С. 300–309.

Поляков Г. П., Пуцко В. Г. Изделия древнерусской металлопластики XI–XVI вв. в собрании Брянского музея. *Вопросы истории и археологии верхнего Поочья* : тез. докл. 5-й ист.-арх. конф. Калуга, 1993.

Пуцко В. Византийская икона Богоматери Одигитрии в Смоленске: опыт реконструкции. *Zeitschrift für Balkanologie*. 1993. Bd. 29/2. S. 99–110.

Пуцко В. Волинські ікони Богородиці Одигітрії. *Краківські українознавчі зошити*. Краків, 1993–1994. Т. 3–4. С. 413–417.

Пуцко В. Иконы с изображениями калужских святых. *Тысячелетие Крещения Руси: Русь в Европе*. Лейпциг, 1993. С. 528–539.

Пуцко В. Про «Скорочений курс історії українського мистецтва» Д. Антоновича. *Образотворче мистецтво*. 1993. № 1. С. 44–47.

Пуцко В. Шиферные рельефы парапетов хор Софии Киевской. *Музей на Македонија. Археолошки, етнолошки и историски* : зборник. Нов. сер. Скопје, 1993. Бр. 1. С. 61–85.

Пуцко В. Г. Давньоруські писемність і книга у візантійсько-слов'янському світі. *Європейське відродження та українська література XIV–XVIII ст.* Київ, 1993. С. 40–57.

Пуцко В. Г. Русское сюжетное художественное литье и его модели. *Русское медное литье* : сб. статей / сост. и науч. ред. С. В. Гнутова. Москва, 1993. Вып. 2. С. 17–29.

Пуцко В. Г. Ікони Богородиці у давньому Києві. *Церковний календар*. 1993. Сянік, 1993. С. 117–133.

Риско W. Sredniowieczne kamienne ikonki z zachodnich obszarow Rusi. *Biuletyn Historii Sztuki*. 1993. T. 55, N 1. S. 9–20.

Пуцко В. Найдавніші ікони Покрови. *Родовід* (Київ). 1994. № 8. С. 30–37.

Пуцко В. Печерська ікона Успіння Богородиці: легенда і дійсність. *Родовід* (Київ). 1994. № 9. С. 65–72.

Пуцко В. Царгородська ікона в Печерському монастирі. *Людина і світ*. 1994. № 5–6. С. 34–36.

Пуцко В., Сухорукова Н. Труменний портрет Іоанна Максимовича (митрополита тобольського і сибірського). *Київська старовина*. 1994. № 4. С. 101–103.

Пуцко В. Г. Білгородська гривна. *Старожитності Русі-України* : зб. наук. праць. Київ, 1994. С. 193–198.

Пуцко В. Г. Византийские мастера в XIII в. на Руси. *Vizantinorussica = Византиноруссика*. 1994. № 1. С. 76–97.

Пуцко В. Г. Візантійське художнє ремесло і Київська Русь. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1994. Т. 227. С. 15–28.

Пуцко В. Г. Киевские миниатюры Кодекса Гертруды. *Рукописна та книжкова спадщина України: археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів* : зб. наук. праць. Київ : Українознавство, 1994. Вип. 2. С. 13–21.

Пуцко В. Г. Ковровское евангелие. *Рождественские чтения*. Ковров, 1994. Вып. 1. С. 66–74.

Пуцько В. Г. Ікона Богородиці Холмської. *Церковний календар на 1994 рік*. Сянік, 1994. С. 83–87.

Пуцько В. Г. Український іконопис у візантійсько-слов'янському контексті. *Церковний календар на 1994 рік*. Сянік, 1994. С. 88–100.

Пуцько В. Гетьман Іван Мазепа і розвиток українського мистецтва. *Київська старовина*. 1995. № 1. С. 98–104.

Пуцько В. Ікони святих князів Бориса і Гліба у Київській Русі. *Церковний календар, 1995 рік*. Сянік, 1995. С. 100–113.

Пуцько В. Ранні ікони Волині. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*: тези та матеріали II Міжнар. конф., м. Луцьк 29 лист. – 1 груд. 1995 р. Луцьк, 1995. С. 5–6.

Пуцько В. Церковні старожитності Чернігівщини та Сумщини (до постановки проблеми). *Сіверянський літопис*. 1995. № 3. С. 50–57.

Пуцько В. Г. Византийское наследие в искусстве Московской Руси («Спас в силах» в русской живописи XIV–XV вв.) (начало). *Византийский временник*. Москва : Наука, 1995. Т. 56 (81). С. 266–282.

Пуцько В. Г. Вологодская икона тронной Богоматери и проторенессансная живопись Италии. *«Послужить Северу...»* : ист.-худ. и краеведч. сб. Вологда, 1995. С. 152–163.

Пуцько В. Г. Ікона Богоматери Максимовської: сакральний образ і ктиторський портрет. *Рождественские чтения*. Ковров, 1995. II. С. 9–16.

Пуцько В. Г. Крест преподобного Авраамия Ростовского. *История и культура Ростовской земли, 1994*. Ростов, 1995. С. 96–104.

Пуцько В. Г. Художня колекція Волинського єпархіального давньосховища. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Луцьк : Ініціал, 1995. С. 22–24.

Пуцько В. Г., Рыжов С. Г. О двух находках произведений византийской пластики в Херсонесе. *Проблемы археологии древнего и средневекового Крыма*. Симферополь, 1995. С. 161–167.

Риско В. Ukrainos ikonų tapuva Paleologų ir italų renesanso fone. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. Vilnius, 1995. Т. 5 : Lietuvos dajlė europiniame kontekste. S. 142–164.

Пуцько В. Візантійська ікона із села Явори. *Сакральне мистецтво Бойківщини* : тези наук. конф. Нац. заповідника «Софія Київська» : наук. читання пам'яті Михайла Драгана : доп. та повідомл., 25–26 черв. 1996 р., м. Дрогобич. Дрогобич, 1996. С. 72–77.

Пуцько В. Київський енкалпійон – Куп'ятицька ікона Богородиці. *Людина і світ*. 1996. № 1–2. С. 21–25.

Пуцко В. «Розп'яття» з портретом Леонтія Свічки: європейська спадщина в українському малярстві кінця XVII століття. *Mapra Mundi* : зб. наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. Львів ; Київ ; Нью-Йорк, 1996. С. 555–575.

Пуцко В. Г. Берестовська фреска і візантійська мистецька традиція. *Пам'ятки архітектури і монументального мистецтва в світлі нових досліджень*. Київ, 1996. С. 39–41.

Пуцко В. Г. Візантійсько-київські керамічні ікони XIII ст. *Берестейська унія (1596–1996)* : статті і матеріали. Львів, 1996. С. 150–154.

Пуцко В. Г. Древние поручи из Хутынского монастыря. *Чело* (Новгород). 1996. № 2 (9). С. 11–14.

Пуцко В. Г. Иконописные изображения святителя Леонтия Ростовского: становление традиции. *История и культура Ростовской земли, 1995*. Ростов, 1996. С. 53–62.

Пуцко В. Г. Константинополь и киевская пластика на рубеже XII–XIII вв. *Vyzantinoslavica* (Prague). 1996. Т. 57. С. 376–390.

Пуцко В. Г. Византийское наследие в искусстве Московской Руси («Спас в силах» в русской живописи XIV–XV вв.) (окончание). *Византийский временник*. Москва : Индрик, 1997. Т. 57 (82). С. 234–245.

Пуцко В. Г. Высоцкий чин: византийский художественный импорт в Московской Руси. *Города Подмосковья в истории российского предпринимательства и культуры* : II Конференция : докл., сообщ., тез. Серпухов. Дек. 1997. Серпухов, 1997. С. 107–112.

Пуцко В. Г. Иконописные портреты основателей северных русских монастырей: корни локальной художественной традиции. *Кириллов* : краеведч. альманах. Вологда, 1997. III. С. 207–224.

Пуцко В. Г. Константинопольские мастера на Руси накануне монголо-татарского вторжения. *Россия и Христианский Восток*. Москва, 1997. Вып. 1. С. 17–23.

Пуцко В. Г. Художественное ремесло Киева начала XIII века (по данным археологических находок). *Проблемы славянской археологии* : труды VI Междунар. конгресса славян. археологии. Москва, 1997. Т. 1. С. 315–326.

Пуцко В. Богородична ікона з Флоринки. *Церковний календар 1999* / Видання Перемишсько-Новосанчівської єпархії. [Сянiк, 1998]. С. 105–114.

Пуцко В. Византийские камеи в Новгороде. *Чело* (Новгород). 1998. № 2 (13). С. 29–33.

Пуцко В. Гравюрні інтерпретації українських ікон Богородиці. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Київ, 1998. Т. 5. С. 535–548.

- Пуцко В. Ікона святого Миколая Милецького сучавського маляра Григорія Босиковича. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1998. Т. 236 : Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. С. 373–397.
- Пуцко В. Г. Архаїзуючий стиль у київському художньому ремеслі XIII ст. *Історія Русі-України (іст.-археол. зб.)* / відп. ред. О. П. Моця. Київ, 1998. С. 222–229.
- Пуцко В. Г. «Гроб Господень» в каменній пластичі середньовікового Новгороду. *Православний палестинський збірник*. Санкт-Петербург, 1998. Вып. 98 (35). С. 159–184.
- Пуцко В. Г. Звенигородський чин Андрея Рублева і палеологовська іконопись. *Звенигород за шість столетий* : сб. статей. Москва, 1998. С. 361–371.
- Пуцко В. Г. Киевское художественное ремесло XIII в. Индивидуальные манеры мастеров. *Byzantinoslavica* (Prague). 1998. Т. 59. Р. 305–319.
- Пуцко В. Г. Візантійсько-київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського. *Український історичний журнал* (Київ). 1998. № 5. С. 118–122.
- Пуцко В. Українські плащаниці. *Православний вісник*. 1999. № 1. С. 89–92.
- Пуцко В. Г. Бронзовий киотний крест із Херсонеса (Візантійсько-київська металлопластика початку XIII в.). *Візантійський часопис* (Москва). 1999. № 58. С. 165–171.
- Графіна Т., Пуцко В. Резной греческий крест Высоцкого монастыря. *Zeitschrift für Balkanologie*. 2000. Bd. 36. S. 46–56.
- Ивакин Г. Ю., Пуцко В. Г. Киевский каменный рельеф с изображением Евстафия Плакиды. *Российская археология*. 2000. № 4. С. 160–167.
- Пуцко В. «Большой человек... Целая эпоха» : Воспоминания о профессоре Н. Д. Успенском. *София* (Великий Новгород). 2000. № 4. С. 31–35.
- Пуцко В. Новгородский выносной басменный крест. *Искусство христианского мира*. Москва, 2000. № 4. С. 258–266.
- Пуцко В. Ранние изображения св. Ионы Новгородского. *София*. 2000. № 2. С. 25–26.
- Пуцко В. Г. Візантійські художники-ілюмінатори славяно-русських рукописей початку XIII століття. *Сообщения Ростовского музея* (Ростов). 2000. № 10. С. 77–85.
- Пуцко В. Г. Монастири і розвиток руської іконографії святих. *Монастири Росії* : матеріали VII Рос. науч. конф., посвящ. пам'яті Святителя Макарія Можайск, 2000. Вып. VII. С. 122–144.
- Пуцко В. Богородична ікона з Флоринки. *Київська церква*. 2001. Чис. 2–3 (13–14). С. 190–192.

Пуцко В. Волинські ікони «Спас в силах». *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині* : матеріали VIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 13–14 груд. 2001 р. Луцьк : Надстир'я, 2001. Вип. 8. С. 15–19.

Пуцко В. До історії киево-печерської іконографії XVII ст. *Могілянські читання*. Київ, 2001. С. 233–242.

Пуцко В. Киевская бронзовая пластика XI–XII веков. *Художественный металл России*. Москва, 2001. С. 135–143.

Пуцко В. Г. Иллюминированная древнерусская книга XI–XIII вв. *Древняя Русь: вопросы медиевистики*. 2001. № 3 (5). С. 43–54.

Пуцко В. Г. Ренессансные схемы русских икон Богоматери: Елецкая и Казанская. *Никодим Павлович Кондаков. 1844–1925. Личность, научное наследие, архив*. Санкт-Петербург, 2001. С. 91–97.

Білоус Л., Пуцко В. Різьблений хрест Ларіона Іваницького. *Сакральне мистецтво Волині* : наук. зб. : матеріали IX міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 31 жовт. – 1 листоп. 2002 р. Луцьк, 2002. Вип. 9. С. 101–107.

Білоус Л. С., Пуцко В. Г. Хрест Ларіона Іваницького. *100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва*. Київ : АртЕк, 2002. С. 56–62.

Пуцко В. Ікони давньої Волині. *Церковний календар*. Сянік, 2002. С. 77–92.

Пуцко В. Орнаментальна композиція в давньокиївському кам'яному різьбленні. *Родовід* (Київ). 2002. Чис. 18–19. С. 47–57.

Пуцко В. Розп'яття в киево-печерській гравюрі першої половини XVII ст.: питання іконографії й стилю. *Могілянські читання*. Київ, 2002. С. 162–172.

Пуцко В. Украинские и белорусские иконы Покрова XVII–XVIII вв.: истоки иконографической схемы. *Белорусский сборник* : статьи и материалы по истории и культуре Белоруссии. Санкт-Петербург, 2002. Вип. 2. С. 34–55.

Пуцко В. Г. Иисусов крест из Никольского погоста (около 1467 г.). Скульптурное распятие в русском пластическом искусстве. *Сообщения Ростовского музея*. Ростов, 2002. Вип. XII. С. 268–277.

Пуцко В. Г. Индивидуальная манера резьбы в каменной пластике средневековой Руси. *Тверь, Тверская земля и сопредельные территории в эпоху средневековья*. Тверь, 2002. Вип. 4. С. 276–289.

Пуцко В. Г. Корапластика средневековой Руси. *Тверь, Тверская земля и сопредельные территории в эпоху средневековья*. Тверь, 2002. Вип. 4. С. 155–177.

Пуцко В. Г. Миниатюра Университетского евангелия и новые черты живописного стиля 1200-х гг. *Сообщения Ростовского музея*. Ростов, 2002. Вып. XII. С. 215–230.

Пуцко В. Г. Новгородские каменные иконки XIV в. «романского» стиля. *Староладожский сборник*. Санкт-Петербург ; Старая Ладога, 2002. Вып. 5. С. 87–102.

Пуцко В. Г. Художественное наследие Византии и русские старообрядцы. *Старообрядчество: история, культура, современность*. Москва, 2002. № 9. С. 11–24.

Пуцко В. Волинський іконопис XIII–XIV ст.: основні тенденції розвитку. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*: наук. зб. матеріалів X наук. конф., м. Луцьк, 17–19 верес. 2003 р. Луцьк, 2003. Вип.10. С. 16–27.

Пуцко В. Г. Архитектурный ансамбль князьего двора в Киеве. *Кремль в России*: сб. статей. Москва, 2003. С. 224–241.

Пуцко В. Г. Византийско-киевское культурное наследие и его изучение. *Проблемы славяноведения*. Брянск, 2003. Вып. 5. С. 12–19.

Пуцко В. Г. Византийско-русские бронзовые богослужебные кресты XII–XIII веков. *Ставрографический сборник*. Москва, 2003. Кн. 2. С. 87–104.

Пуцко В. Г. Дорогоцінний хрест у стінописі Софії Київської. *Нові дослідження давніх пам'яток Києва*: матеріали наук. конф. Нац. заповідника «Софія Київська». Київ, 2003. С. 183–191.

Пуцко В. Г. Киевские кресты-энколпионы XII–XIII веков в Северо-Восточной Руси. *Межславянские связи и взаимодействия в Восточной Европе: история, проблемы, перспективы*: тез. докл. межгос. науч. конф. Брянск, 2003.

Пуцко В. Г. Новгородская каменная резьба на рубеже XIII–XIV вв.: становление традиции. *Новгородский исторический сборник*. Санкт-Петербург, 2003. № 9 (19). С. 141–152.

Пуцко В. Г. Поздневизантийская резная кость в Суздале. *Средневековая пластика. Древнерусская скульптура*: сб. статей / ред. А. В. Рындина. Москва: Индрик, 2003. Т. IV: Россия и восточно-христианский мир. С. 78–84.

Пуцко В. Г. Русские ранние каменные иконки (К вопросу о начале художественной резьбы малых форм). *Уваровские чтения, IV: «Богатырский мир: эпос, миф, история»*. Муром, 2003. С. 89–95.

Пуцко В. Волинь в історії українського іконопису XVI–XVIII ст. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*: наук. зб. матеріалів XI міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 3–4 листоп. 2004 р. Луцьк, 2004. Вип.11. С. 49–72.

- Пуцко В. З історії волинського іконопису першої половини XVII ст. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XI міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 3–4 листоп. 2004 р. Луцьк, 2004. Вип. 11. С. 70–73.
- Пуцко В. Київська готична кадильниця 1541 р. [подарував Іван Горностаєв до монастиря]: до вивчення музейних раритетів. *Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття* : зб. наук. праць / за ред. д-ра мист. М. Селівачова. Київ, 2004. Вип. 45. С. 141–144.
- Пуцко В. Про церковне малярство України XIV ст. *Історія релігій в Україні* : наук. щорічник 2004. Львів, 2004. Кн. 2. С. 513–517.
- Пуцко В. Г. Бронзовий хрест-енколпійон зі Старокиївської гори. *Археологія*. 2004. № 2. С. 147–150.
- Пуцко В. Г. Византия и искусство Древней Руси (XI–XIII вв.). *Проблемы славяноведения* : сб. науч. статей и материалов. Брянск, 2004. № 6. С. 5–18.
- Пуцко В. Г. Княжение Владимира Великого по миниатюрам Радзивилловской летописи. *Труды Отдела древнерусской литературы*. Санкт-Петербург, 2004. С. 45–57.
- Пуцко В. Г., Шинаков Е. А. Металлические литые нательные кресты из Брянщины. *Деснинские древности*. Брянск, 2004. Вып. III : История и археология Подесенья : материалы межгосуд. науч. конф., посвящ. памяти Ф. М. Заверняева. С. 334–338.
- Івакін Г. Ю., Пуцко В. Г. Пам'ятки пластичного мистецтва з розкопок Верхнього Києва 1998–2001 рр. *Археологія*. 2005. № 4. С. 94–107.
- Пуцко В. Волинський іконопис XVII ст. і українська гравюра. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 27–28 жовт. 2005 р. Луцьк, 2005. Вип. 12. С. 30–40.
- Пуцко В. Константинополь у мистецькому житті Києва XI–XIII ст. *Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури*. Київ, 2005. Вип. 14. С. 140–151.
- Пуцко В. Невідома Софія Київська. *Ант* (Київ). 2005. Вип. 13–15. С. 35–38.
- Пуцко В. Г. Древнейшее изображение Киевской Софии. *Московский журнал*. 2005. № 11. С. 50–53.
- Пуцко В. Г. Из истории русской каменной пластики XIII в.: рязанские иконы с изображением Деисуса. *Великое княжество Рязанское* : ист.-археол. исслед. и материалы. Москва, 2005.
- Пуцко В. Г. Київська пластика початку XIII століття. *Студії мистецтвознавчі*. 2005. Чис. 3 (11) : Архітектура, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. С. 42–58.

Пуцко В. Г. Сакральное искусство Руси перед монголо-татарским нашествием: результаты и перспективы развития. *Проблемы славяноведения* : сб. науч. статей и материалов. Брянск, 2005. № 7. С. 3–10.

Пуцко В. Г. Фелонь-полиставрий св. Леонтия Ростовского. *Сообщения Ростовского музея*. Ростов, 2005. Вып. XV. С. 402–410.

Пуцко В. «Богородица десятинна» – міф чи історична реалія? *Ruthenica*. 2006. Т. 5. С. 162–169.

Пуцко В. Візантія і християнський Схід у духовній культурі Давньоруської держави. *Русь на перехресті світів*. Чернігів, 2006. С. 134–140.

Пуцко В. Доба становлення українського мистецтва. *Ант* (Київ). 2006. Вип. 16–18. С. 36–41.

Пуцко В. Ікона чуда в Хонех з волинського села Щурівці. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2006. Т. 14. С. 38–40.

Пуцко В. Мистецтво у середньовічному Любечі. *Скарбниці української культури* : зб. наук. пр. Чернігів, 2006. Вип. 7. С. 160–166.

Пуцко В. Новгородская икона «Предста царица». *София* (Новгород). 2006. № 4. С. 16–18.

Пуцко В. Окорська ікона Зішестя Святого Духа на апостолів (До питання про джерела іконографічної схеми). *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк – м. Володимир-Волинський, 2–3 листоп. 2006 р. Луцьк, 2006. Вип. 13. С. 46–49.

Пуцко В. Українські різьблені на престольні хрести XVI–XX століть (за матеріалами музейних збірок). *Музеї народного мистецтва та національна культура* : зб. наук. пр. / за ред. д-ра мист. М. Селівачова. Київ, 2006. С. 126–131.

Пуцко В. Фольклоризація давнього волинського іконопису. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк – м. Володимир-Волинський, 2–3 листоп. 2006 р. Луцьк, 2006. Вип. 13. С. 5–7.

Пуцко В. Г. Византийские элементы в истоках культуры русского города. *Русский сборник*. Брянск, 2006.

Пуцко В. Г. Византийский стиль в московской деревянной резьбе XV века. *Уваровские чтения – VI: Граница и пограничье в истории и культуре* : материалы науч. конф., Муром, 16–18 мая 2005 г. Муром, 2006. С. 234–244.

Пуцко В. Г. Все о крестах-энколпионах средневековой Руси. Рец. на книгу: Пескова А. А. Древнерусские энколпионы: нагрудные кресты-реликварии XI–XIII вв. / Ран. ИИМК. СПб.: Петербургское Востоковедение. 432 с: ил. *Археологические вести*. 2006. № 13. С. 350–352.

Пуцко В. Г. Кресты-мошевики и ковчеги-мошевики XIV–XVI в. в Троице-Сергиевой Лавре. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2006. № 2. С. 82–91.

Пуцко В. Г. Об иконографии ранних Новгородских амулетов-змеевиков. *Новгород и Новгородская земля. История и археология*. Великий Новгород, 2006. Вып. 15/01. С. 134–144.

Пуцко В. Г. Ювелирные изделия в средневековом Чернигове (состав, происхождение, вопросы хронологии). *Археология Юго-Востока Руси* : материалы IV науч. конф. Елец, 2006. С. 189–210.

Пуцко В. Иконописание как форма традиционной культуры Русского Севера. *Рябининские чтения. 2007* / отв. ред. Т. Г. Иванова ; Музей-заповедник «Кижы». Петрозаводск, 2007. С. 188–190.

Пуцко В. Камінь-Каширська ікона Богородиці: іконографія і стиль. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XIV міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 29–30 жовт. 2007 р. Луцьк, 2007. Вип. 14. С. 17–23.

Пуцко В. Київські срібні браслети-наручі і тератологічна книжна орнамента. *Музейні читання* : матеріали наук. конф. «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 11–13 груд. 2006 р. Київ, 2007. С. 102–113.

Пуцко В. Князь Володимир Мономах – меценат сакрального мистецтва. *Скарбниця української культури*. Чернігів, 2007. Вип. 8. С. 200–207.

Пуцко В. Неизвестное изображение Софии Киевской. *Изучение и реставрация памятников древнерусской архитектуры и монументального искусства*. Санкт-Петербург, 2007. С. 13–20.

Пуцко В. О киевской ротонде XII века. *Изучение и реставрация памятников древнерусской архитектуры и монументального искусства*. Санкт-Петербург, 2007. С. 92–98.

Пуцко В. Портретні зображення митрополита Іоанна Максимовича. *Ніжинська старовина* : наук. іст.-культурол. зб. Ніжин, 2007. Вип. 3 (6). С. 60–75.

Пуцко В. Г. Имитационные варианты крестов-энколпионов в русской металлопластике XIII–XV вв. *Тверской археологический сборник*. Вып. 6 : Материалы III Тверской археолог. конф. и 8-го засед. науч. семинара «Тверская земля и сопредельные территории в древности» Тверь, 2007. Т. II.

Пуцко В. Г. Русские иконы святителя Николая по данным мелкой каменной пластики XIII–XV вв. *Почитание святителя Николая Чудотворца и его отражение в фольклоре, письменности и искусстве*. Москва, 2007. С. 121–131.

Пуцко В. Иконография русских святых: истоки и развитие. *Альфа и Омега*. 2008. № 1 (51). С. 264–284.

Пуцко В. Иконопис Слобожанщини XVII–XVIII століть – майже втрачене мистецтво. *Ант* (Київ). 2008. Вип. 19–21. С. 61–65.

Пуцко В. Український типаж у іконописі XVI–XVIII століть. (Костюм як складова частина портретної характеристики). *Народний костюм як виразник національної ідентичності* : зб. наук. праць / за ред. д-ра мист. М. Селівачова. Київ, 2008. С. 28–33.

Пуцко В. Г. Золотарство давнього Києва. *Археологія*. 2008. № 3. С. 47–60.

Пуцко В. Г. Остромирово Євангеліє і руська ілюстрована книга XI в. *Софія* (Новгород). 2008. № 1. С. 14–21.

Пуцко В. Г. Солотчинський резной диптих XVI віка. *Четвертє Яхонтовські читання* : матеріали міжрегіон. науч.-практ. конф. Рязань, 24–27 окт. 2006 г. Рязань, 2008. С. 161–170.

Пуцко В. Візантійський еталон в розвитку середньовікової славянської іконописи. *Альфа і Омега*. 2009. № 3 (56). С. 325–337.

Пуцко В. Про церковне малярство України XIV ст. *Історія релігій в Україні* : наук. щорічник. Львів, 2009. Кн. 2. С. 513–517.

Пуцко В. Церковна топографія древнього Києва (храми і реліквії). *Архитектура і археологія Древньої Русі*. Санкт-Петербург, 2009. С. 72–84.

Пуцко В. Г. Древнеруська каменна пластика малих форм: із опыта систематизації. *Stratumplus*. 2009. № 5 (2005–2009) : Russian time. С. 439–448.

Пуцко В. Г. Резна дерев'яна ікона пинського князя. *Обретение образа: православная белорусская культура в славянском мире*. Мінськ, 2009. С. 49–68.

Пуцко В. Г. Храмова ікона Преображенської церкви Кижського погоста. *Кижський вестник*. Петрозаводськ, 2009. Вып. 12. С. 188–200.

Пуцко В. Візантійські основи давньоруського іконопису. *Ант* (Київ). 2010. Вып. 22–24. С. 58–66.

Пуцко В. Володимир Єрмаков. *Ант* (Київ). 2010. Вып. 22–24. С. 139–140.

Пуцко В. Іконопис. *Історія українського мистецтва* : у 5 т. Київ, 2010. Т. 2 : Мистецтво середніх віків. С. 657–674.

Пуцко В. Іконопис із фондів чернігівського музею. *Ант* (Київ). 2010. Вып. 22–24. С. 175–176.

Пуцко В. Холмська ікона Богородиці – святиня давнього Києва. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XVII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2010 р. Луцьк, 2010. Вып. 17. С. 134–137.

Пуцко В. Г. Средньовікові майстри новгородської каменної різьби малих форм. *Краеугольный камень. Археология, история, искусство, культура России и сопредельных стран* : сб. статей в честь А. Н. Кирпичникова : в 2 т. Москва, 2010. Т. 2. С. 188–199.

Пуцко В., Сафонова Г. Українські антимінси XVII ст.: історія однієї знахідки. *Ант* (Київ). 2010. Вип. 22–24. С. 78–82.

Пуцко В. Византийская иконография на Русском Севере. *Рябининские чтения. 2011* : материалы VI науч. конф. по изучению и актуализации культурного наследия Русского Севера. Петрозаводск, 2011. С. 148–151.

Пуцко В. Тематичний репертуар волинського іконопису XIII–XVIII ст. До постановки питання. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XVIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 27–28 жовт. 2011 р. Луцьк, 2011. Вип. 18. С. 10–13.

Пуцко В. Г. Візантійське пластичне мистецтво середньовічного Криму. *Археологія*. 2011. № 4. С. 45–59.

Пуцко В. Г. Икона «Богоматерь Белозерская» и проблемы византийско-русских историко-художественных параллелей XIII в. *Реставрация и исследование памятников культуры Русского Севера* : сб. статей. Вологда, 2011. С. 117–125.

Пуцко В. Дмитрий Власевич Айналов: методы изучения раннехристианских и византийских древностей на рубеже XIX–XX вв. *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*. Київ, 2012. Вип. II : збірка наук. праць присвяч. 150-літтю з дня народж. Дмитра Власовича Айналова (1862–1939 рр.). С. 35–41.

Пуцко В. Локалізовані ікони Волинського єпархіального давньосховища. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XIX міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 24–25 жовт. 2012 р. / Упр. культури і туризму Волин. облдержадм., Волин. краєзн. музей, Музей волинської ікони. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 29–35.

Пуцко В. Український іконопис від другої половини XIII до середини XVI століття. *Церковний календар 2013*. [Сянік, 2012]. С. 86–127.

Пуцко В. Г. Камнерезное художественное ремесло малых форм в средневековой Руси. *Уваровские чтения – VIII: древнерусские города: история и судьбы* : материалы всерос. науч. конф., Муром., 26–28 апр. 2011 г. / науч. ред. Ю. М. Смирнов. Владимир : VITPRINT, 2012. С. 157–163.

Пуцко В. Г. Опустошение Руси: культура после трагедии 1238–1241 гг. *Проблемы славяноведения* : сб. науч. статей и материалов. Брянск, 2012. № 14. С. 5–23.

Арустамян Ж. Г., Пуцко В. Г. Резной кипарисный крест 1681 г. из Московского кремля. *Музейні читання* : матеріали наук. конф. «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 12–14 листоп. 2012 р. Київ, 2013. С. 239–256.

Пуцко В. Волинський іконопис як історико-культурне явище. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XX Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті укр. мистецтвозн. Павла Жолтовського, 20-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 27–28 серп. 2013 р. Луцьк, 2013. Вип. 20. С. 51–54.

Пуцко В. Слобожанская иконопись XVII–XVIII вв.: проблема генезиса. *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна* : збірка наук. праць, присвяч. 150-літтю з дня народж. Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908). Київ, 2013. Вип. 3. С. 497–508.

Пуцко В. Г. Византийско-киевская металлопластика начала XIII в. на русских землях. *Русский сборник*. Брянск : Курсив, 2013. Вип. 7 : Труды кафедры отеч. истории Брянского гос. ун-та им. акад. И. Г. Петровского. С. 88–92.

Пуцко В. Г. «Розыск о брынской вере». Святитель Димитрий Ростовский как писатель-полемист. *Звезда от Киева воссиявшая. Почитание святителя Димитрия Ростовского: история и современность*. Москва, 2013. С. 121–130.

Пуцко В. Різьблені ручні хрести в Музеї народної архітектури і побуту у Львові. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XXI Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 16–17 жовт. 2014 р. / упоряд.: Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2014. Вип. 21. С. 151–164.

Пуцко В. Г. Русская металлопластика XIII и XVI веков с селища Икша-1. *Археология Подмосковья* : материалы научн. семинара. Москва : Ин-т археологии РАН, 2014. Вип. 10. С. 84–88.

Пуцко В. Вопрос традиции в оформлении храмов Кижского погоста. *Рябининские чтения – 2015* / отв. ред. д-р филол. наук Т. Г. Иванова ; Музей-заповедник «Кижский». Петрозаводск, 2015. С. 232–235.

Пуцко В. Місце Волині у розвитку українського іконопису. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XXII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2015 р. / упоряд.: Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2015. Вип. 22. С. 52–54.

Пуцко В. Проблеми регіональної характеристики волинського іконопису. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XXII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2015 р. / упоряд.: Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2015. Вип. 22. С. 55–59.

Пуцко В. Г. Средневековые каменные иконки во Владимире. *Археология Владимиро-Суздальской земли* : материалы науч. семинара / отв. ред. Н. А. Макаров ; сост. С. В. Шполянский. Москва : ИА РАН, 2015. Вип. 5. С. 199–208.

Пуцко В. Сюжетний склад волинського іконопису XVII ст. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XXIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 жовтня 2016 р. / упоряд.: Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2016. Вип. 23. С. 58–62.

Пуцко В. Ліснянський кам'яний рельєф – відтворення ікони Холмської Богородиці. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. зб. матеріалів XXIV Міжнар. наук. конф., присвяч. 350-річчю від дня народж. Йова Кондзелевича, м. Луцьк, 19–20 жовт. 2017 р. Луцьк, 2017. Вип. 24. С. 104–108.

Пуцко В. Г. Новгородские деревянные резные иконки XV–XVI вв. как произведения пластического искусства. *Новгородский исторический сборник*. Великий Новгород, 2017. № 17 (27). С. 82–95.

Пуцко В. Волинська ікона в Новгороді: здогад чи дійсність? *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : наук. збірник матеріалів XXV Міжнар. наук. конф., присвяч. 25-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 25–26 жовт. 2018 р. Луцьк, 2018. Вип. 25. С. 54–60.

Пуцко В. Давньоруське художнє лиття зі старого Галича. *Галич* : зб. наук. праць / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2021. Вип. 6. С. 155–164.

1. Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / упоряд., авт. вступ. розд. і наук. комент. О. Купчинський. Львів : Наук. т-во ім. Шевченка у Львові, 2016. 424 с. (Українознавча наукова бібліотека НТШ ; чис. 43).
2. Дзюбан Р. Археографічна передмова. *Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969)* / упоряд.: Р. Дзюбан, Г. Сварник ; ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ історичних колекцій. Львів, 2009. С. XXXVII–XXXVIII.
3. Дзюбан Р. Людвік Зелінський та його співпраця з ілюстраторами часопису “Lwowianin” (1835–1842 pp.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2021. Вип. 11 (29). С. 225–275. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-11](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-11).
4. Дзюбан Р. Невідомі листи Івана Франка до Целестини Журовської-Зигмунтовської. *Україна модерна*. Київ ; Львів : Критика, 2006. С. 161–186.
5. Дзюбан Р. Передмова. *Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933)* / упоряд. Р. Дзюбан. Львів, 2004. С. 15–16.
6. Дзюбан Р., Канчалаба О. Листи Митрополита Андрея Графа Шептицького до Олександра Бачинського (з фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка* : зб. наук. пр. Львів, 2017. Вип. 9 (25). С. 398–433.

7. Іваневич Л. Епістолярна спадщина Дмитра Яворницького: наративне джерело дослідження українського народного одягу та вишивки. *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. Київ, 2009. Т. 17. С. 225–232.
8. Крушельницька Л. Епістолярна спадщина Ярослава Пастернака / відп. ред. М. М. Романюк ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2013. Зош. 1. 308 с.
9. Лист В. Пуцка до В. Яреми. Без даги, [Калуга] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 65.
10. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 20 червня 1973 р., Глухів // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 3 зв.
11. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 8 серпня 1973 р., Калуга // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 4.
12. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 9 вересня 1974 р., Глухів // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 11.
13. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 25 травня 1976 р., [Калуга] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 21.
14. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 10 вересня 1976 р., [Калуга] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 22.
15. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 30 березня 1977 р., [Калуга] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 25–25 зв.
16. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 8 лютого 1979 р., [Калуга] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 29 зв.
17. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 26 березня 1986 р., Калуга // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 50.
18. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 8 червня 1986 р., Калуга // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 52.
19. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 28 жовтня 1986 р., Калуга // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 53.
20. Лист В. Пуцка до В. Яреми від [кінця 1989 р. – початку 1990 р., Калуга] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 59.
21. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 17 березня 1990 р., Калуга // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 60 зв.
22. Лист В. Пуцка до В. Яреми від 18 листопада 1990 р., Калуга // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 344. Оп. 2. Спр. 111. Арк. 61 зв.
23. Лист В. Пуцка до Я. Дашкевича від 31 грудня 1979 р., [Калуга] // Меморіальна бібліотека-архів Я. Дашкевича. Листи за 1979 р.
24. Лист В. Пуцка до Я. Дашкевича від 21 березня 1988 р., Калуга // Меморіальна бібліотека-архів Я. Дашкевича. Листи за 1988 р.

25. Лист В. Пуцка до Я. Дашкевича від 25 грудня 1988 р., [Калуга] // Меморіальна бібліотека-архів Я. Дашкевича. Листи за 1988 р.
26. Лист В. Пуцка до Я. Дашкевича від 31 грудня 1989 р. // Меморіальна бібліотека-архів Я. Дашкевича. Листи за 1989 р.
27. Лист В. Пуцка до Я. Дашкевича від 20 серпня 1990 р., Калуга // Меморіальна бібліотека-архів Я. Дашкевича. Листи за 1990 р.
28. Листування Ярослава Дашкевича та Івана Бутича (1960–1986) / упоряд. А. Фелонюк. НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелозн. ім. М. С. Грушевського. Львів, від-ня. Львів, 2012. 296 с. (Львівські історичні праці. Джерела ; вип. 3).
29. Ляхова Ж. Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 70–81.
30. Нестайко М. Мистецтвознавець Христина Саноцька: особливості фахового пошуку. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* : зб. наук. пр. Львів, 2011. Вип. 3 (19). С. 592–602.
31. Пантелеймон Куліш: Листи до М. Д. Білозерського / Львів, від-ня Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; упорядкув., вст. ст. і комент. О. Федорука. Нью-Йорк ; Львів : вид-во М. П. Коць, 1997. 220 с.

References

1. Kupchynskiy, O. (comp., 2016). *Vzaimne lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho ta Myrona Korduby* [Mutual correspondence of Mykhailo Hrushevskiy and Myron Korduba]. Lviv, 424 p. [in Ukr.].
2. Dziuban, R. & Svarnyk, H. (comp., 2009). *Arkhеографічна передмова* [Archaeographic preface]. *Lystuvannia Yura Mezhenka z Yaroslavom Dashkevychem (1945–1969)*. Lviv, pp. XXXVII–XXXVIII. [in Ukr.].
3. Dziuban, R. (2021). *Liudvik Zelinskyi ta yoho spivpratsia z ilustratoramy chasopysu “Lwowianin” (1835–1842 rr.)* [Ludwik Zelinsky and his collaboration with the illustrators of the magazine “Lwowianin” (1835–1842)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 11 (29), pp. 225–275. [in Ukr.]. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-11](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-11).
4. Dziuban, R. (2006). *Nevidomi lysty Ivana Franka do Tselestyny Zhurovskoi-Zyhmuntovskoi* [Unknown letters of Ivan Franko to Celestina Zhurovska-Zygmuntovska]. *Ukraina moderna*. Kyiv ; Lviv : Krytyka, pp. 161–186. [in Ukr.].
5. Dziuban, R. (2004). *Peredmova. Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Mykhaila Mochulskoho (1901–1933)* [Preface. Letters of Mykhailo Hrushevskiy to Mykhailo Mochulskiy (1901–1933)]. Lviv, pp. 15–16. [in Ukr.].

6. Dziuban, R. & Kanchalaba, O. (2017). Lysty Mytropolyta Andreia Hrafa Sheptytskoho do Oleksandra Bachynskoho (z fondiv viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka) [Letters of Metropolitan Andrey Graf Sheptytskyi to Oleksandr Bachynskiy (from the funds of the manuscripts department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine)]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* : zb. nauk. pr. Lviv, 9 (25), pp. 398–433. [in Ukr.].
7. Ivanevych, L. (2009). Epistoliarna spadshchyna Dmytra Yavornytskoho: naratyvne dzherelo doslidzhennia ukrainskoho narodnoho odiahu ta vyshyvky [The epistolary legacy of Dmytro Yavornytskyi: a narrative source for the study of Ukrainian folk clothing and embroidery]. *Naukovi zapysky* : zb. pr. molodykh vchenykh ta aspirantiv. Kyiv, 17, pp. 225–232. [in Ukr.].
8. Krushelnyska, L. (2013). Epistoliarna spadshchyna Yaroslava Pasternaka [Epistolary legacy of Yaroslav Pasternak]. Lviv, 1, 308 p. [in Ukr.].
9. Lyst V. Putska do V. Yaremy [Letter of V. Putsko to V. Yarema]. Bez daty, [Kaluha] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 65. [in Ukr.].
10. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 20 chervnia 1973 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 20th of June 1973]. Hlukhiv // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 3 zv. [in Ukr.].
11. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 8 serpnia 1973 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 8th of August 1973]. Kaluha // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 4. [in Ukr.].
12. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 9 veresnia 1974 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 9th of September 1974]. Hlukhiv // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 11. [in Ukr.].
13. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 25 travnia 1976 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 25th of May 1976]. [Kaluha] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 21. [in Ukr.].
14. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 10 veresnia 1976 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 10th of September 1976]. [Kaluha] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 22. [in Ukr.].
15. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 30 bereznia 1977 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 30th of March 1977]. [Kaluha] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 25–25 zv. [in Ukr.].
16. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 8 liutoho 1979 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 8th of February 1979]. [Kaluha] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 29 zv. [in Ukr.].

17. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 26 bereznia 1986 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 26th of March 1986]. Kaluha // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 50. [in Ukr.].
18. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 8 chervnia 1986 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 8th of June 1986]. Kaluha // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 52. [in Ukr.].
19. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 28 zhovtnia 1986 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 28th of October 1973]. Kaluha // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 53. [in Ukr.].
20. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid [kintsia 1989 r. – pochatku 1990 r., Kaluha] [Letter of V. Putsko to V. Yarema from the end 1989 – beginning of 1990] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 59. [in Ukr.].
21. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 17 bereznia 1990 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 17th of March 1990]. Kaluha // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 60 zv. [in Ukr.].
22. Lyst V. Putska do V. Yaremy vid 18 lystopada 1990 r. [Letter of V. Putsko to V. Yarema from 18th of November 1990]. Kaluha // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 344, inventory 2, file 111, fol. 61 zv. [in Ukr.].
23. Lyst V. Putska do Ya. Dashkevycha vid 31 hrudnia 1979 r. [Letter of V. Putsko to Ya. Dashkevych from 31th of December 1979]. [Kaluha] // Memorialna biblioteka-arkhiv Ya. Dashkevycha. Lysty za 1979 r. [in Ukr.].
24. Lyst V. Putska do Ya. Dashkevycha vid 21 bereznia 1988 r. [Letter of V. Putsko to Ya. Dashkevych from 21th of March 1988]. Kaluha // Memorialna biblioteka-arkhiv Ya. Dashkevycha. Lysty za 1988 r. [in Ukr.].
25. Lyst V. Putska do Ya. Dashkevycha vid 25 hrudnia 1988 r. [Letter of V. Putsko to Ya. Dashkevych from 25th of December 1988]. [Kaluha] // Memorialna biblioteka-arkhiv Ya. Dashkevycha. Lysty za 1988 r. [in Ukr.].
26. Lyst V. Putska do Ya. Dashkevycha vid 31 hrudnia 1989 r. [Letter of V. Putsko to Ya. Dashkevych from 31th of December 1989] // Memorialna biblioteka-arkhiv Ya. Dashkevycha. Lysty za 1989 r. [in Ukr.].
27. Lyst V. Putska do Ya. Dashkevycha vid 20 serpnia 1990 r. [Letter of V. Putsko to Ya. Dashkevych from 20th of August 1990]. Kaluha // Memorialna biblioteka-arkhiv Ya. Dashkevycha. Lysty za 1990 r. [in Ukr.].
28. Feloniuk, A. (comp., 2012). Lystuvannia Yaroslava Dashkevycha ta Ivana Butycha (1960–1986) [Correspondence between Yaroslav Dashkevych and Ivan Butych (1960–1986)]. Lviv, 296 p. [in Ukr.].
29. Liakhova, Zh. (2006). Istoriia ukrainskoi epistolohii: doslidzhennia ta vydannia epistoliarnei spadshchyny [History of Ukrainian epistology: research and presentation of the epistolary heritage]. *Slovo i chas*, 6, pp. 70–81. [in Ukr.].

30. Nestaiko, M. (2011). Mystetstvoznavets Khrystyna Sanotska: osoblyvosti fakhovoho poshuku [Art critic Christina Sanotska: Features of professional search]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* : zb. nauk. pr. Lviv, 3 (19), pp. 592–602. [in Ukr.].
31. Fedoruk, O. (comp., 1997). Panteleimon Kulish: Lysty do M. D. Bilozerskoho [Panteleimon Kulish: Letters to M. D. Bilozerskyi]. Niu-York ; Lviv : vyd-vo M. P. Kots, 220 p. [in Ukr.].

Roman Dziuban, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Manuscript Department, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Letters of art explorer Vasyl Putsko to priest Volodymyr Jarema (1973–1994) (from the funds of the Manuscript Department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv)

Activation of attention to the epistolary heritage of Ukrainian cultural figures is relevant nowadays as one of the most important narrative and documentary sources. In particular, the problem of publishing the author's epistolary in source studies, in particular in biography, occupies an exceptional place. The purpose and task of this publication was to present the letters of one of the most prominent Ukrainian art critics, Vasyl Putsko (Born in 1941), to Fr. Volodymyr Yarema (1915–2000), who, having lived the lion's share of his life outside Ukraine, still made a significant contribution to the development of national science. Letters of V. Putsko to Fr. V. Yaremy (in monasticism – Dymytrii), pastor of the church of St. Peter and Paul in Lviv, a researcher of church art, later a church figure, the patriarch of Kyiv and all Ukraine of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church is an important source for studying the formation of national art history. Against the background of the biography of V. Putsk, the subject of his art history interests is analyzed. A bibliography of his main works for the years 1977–2021 has been compiled.

Keywords: Vasyl Putsko, Fr. Volodymyr Yarema, art critic, icon, letters.